

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS KATEDRA

Dieninės studijų formos
V kurso Tarptautinės ir Europos Sąjungos
teisės studijų atšakos studento
Kristijono Paliučio

MAGISTRO DARBAS

**TARPTAUTINĖS PRIVATINĖS TEISĖS NORMŲ TAIKYMAS LIETUVOS
RESPUBLIKOS TEISMŲ PRAKTIKOJE**

Vadovas: Doc. Dr. Dalia Foigt

Recenzentas: asist. Radvilė Čiricaite

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	3
1. TARPTAUTINĖ PRIVATINĖ TEISĖ	6
1.1. Tarptautinės privatinės teisės sąvoka ir apimtis	6
1.2. Tarptautinės privatinės teisės normos ir jų įtvirtinimo šaltiniai	7
2. TARPTAUTINĖS PRIVATINĖS TEISĖS NORMŲ TAIKYMAS LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE	12
2.1. Bylų su tarptautiniu (užsienio) elementu teisingumas Lietuvos teismams	12
2.2. Tarptautinės privatinės teisės normų taikymas atskiriems teisinių santykių institutom.....	21
2.2.1. <i>Teisė, taikytina nustatant fizinių asmenų civilinį teisinį statusą</i>	21
2.2.2. <i>Teisė, taikytina nustatant juridinių asmenų civilinį teisinį statusą</i>	25
2.2.3. <i>Šeimos teisiniams santykiams taikytina teisė</i>	28
2.2.4. <i>Daiktinėms teisėms taikytina teisė</i>	32
2.2.5. <i>Intelektinei nuosavybei taikytina teisė</i>	36
2.2.6. <i>Paveldėjimo teisiniams santykiams taikytina teisė</i>	39
2.2.7. <i>Darbo teisiniams santykiams taikytina teisė</i>	41
2.2.8. <i>Sutartinėms prievolėms taikytina teisė</i>	43
2.2.9. <i>Tarptautinės pirkimo – pardavimo sutarties klausimų praktinė analizė</i>	46
3. ŽENEVOS TARPTAUTINIO KROVINIŲ VEŽIMO KELIAIS SUTARTIES KONVENCIJOS TAIKYMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISMŲ PRAKTIKOJE 54	
3.1. CMR konvencijos taikymo šalių santykiams pagrindai	54
3.1.1. <i>Specifiniai Konvencijos netaikymo atvejai</i>	56
3.1.2. <i>Konvencijos reguliuojami klausimai</i>	57
3.2. Vežimo sutarties šalys ir jų atsakomybės pagrindai	57
3.2.1. <i>Krovinio siuntėjas ir jo atsakomybė pagal Konvenciją</i>	58
3.2.2. <i>Vežėjas ir jo atsakomybės pagrindai pagal Konvenciją</i>	62
3.2.3. <i>Vežėjo atleidimo nuo atsakomybės pagrindai</i>	64
MAGISTRINIO DARBO IŠVADOS	67
SANTRAUKA	69
SUMMARY	70
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	71

IVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Teisėjas nagrinėdamas bylą vadovaujasi galiojančia teise ir savo teisine sąmone, todėl didžiulę įtaką konkrečias bylas sprendžiantiems teisėjams turi ne tik teisinis reguliavimas, bet ir teisės doktrina. Kadangi Lietuvos teisės doktrinoje tarptautinė privatinė teisė yra palyginti naujas reiškinys, o teismų praktika taikant tarptautinės privatinės teisės normas dar tik formuojasi, teismai nagrinėdami tarptautinį elementą turinčias bylas dažnai neišvengia klaidų. Tenka pripažinti, kad daugelis Lietuvos teisėjų savo teisinių žinių pagrindus įgijo tuo metu, kai tarptautinės privatinės teisės doktrinos Lietuvoje praktiškai nebuvo. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas 2000 m. gruodžio 21 d. nutarime taip pat pažymėjo, kad iki 1990 m. Lietuvos teismai su tarptautinės privatinės teisės normų aiškinimu ir taikymu praktiškai nesusidurdavo, todėl nėra susiklosčiusios vienodos teismų praktikos šioje srityje¹.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius siekdamas išsiaiškinti, ar teismai nagrinėdami bylas su tarptautiniu (užsienio) elementu teisingai taiko Lietuvos Respublikos kolizines normas ir tarptautinių sutarčių nuostatas, ir pateikti teismams tarptautinės privatinės teisės šaltinių apžvalgą bei jų aiškinimo ir taikymo rekomendacijas atliko minėtų normų taikymo Lietuvos Respublikos teismuose apžvalgą, kuri buvo aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimu.

Tarptautinės privatinės teisės normų taikymo Lietuvos teismų praktikoje aktualumą nulemia ne tik aukščiau išvardytos priežastys. Priėmus naująjį Civilinį kodeksą ir Lietuvos Respublikai tapus Europos Sąjungos nare iš esmės pasikeitė ir kai kurių tarptautinį elementą turinčių teisinių santykių reguliavimas, bei šalių santykiams taikytinos teisės kolizijų sprendimo taisyklės. Formuojasi nauja teismų praktika ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apžvalgoje pateiktų išaiškinimų teismams dažnai nebeužtenka.

Šio darbo **tikslas** - remiantis teorine medžiaga bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika konkrečiose bylose, atlikti tyrimą kaip Lietuvos Respublikos teismai taiko ir aiškina tarptautinės privatinės teisės normas, kurios reguliuoja įvairius tarptautinį elementą turinčius privatinis teisinius santykius ir su kokiomis problemomis jie dažniausiai susiduria. Kadangi Lietuvos teismų praktika šioje srityje nėra gausi, darbe neapsiribojau konkrečių bylų apžvalga, pateikdamas savo sugalvotas bylų fabulas ir

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. p. 349.

savarankiškas jų sprendimo rekomendacijas.

Siekdamas minėto tikslo išsikėliau šiuos **uždavinius**:

atskleisti tarptautinės privatinės teisės normų turinį ir jų reguliuojamų teisinių santykių ypatumus;

nustatyti tarptautinių privatinės teisės normų taikymo šalių santykiams pagrindus;

nustatyti tarptautinės privatinės teisės normų taikymo sąlygas Lietuvos teismuose;

pateikti savo sugalvotų bylų pavyzdžius ir savarankiškai jas išspręsti.

Darbo objektas – tyrimas, kuris yra nukreiptas į tarptautinį elementą turinčių teisinių santykių reglamentavimą Lietuvoje, tarptautinės privatinės teisės normų taikymą Lietuvos Respublikos teismuose, konkrečiose bylose teismų suformuotas taisykles ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo atliktus apibendrinimus šioje srityje.

Darbo dalykas – tarptautinį elementą turinčių privatinės santykių reglamentavimas įvairiuose tarptautinės privatinės teisės šaltiniuose, bei minėtuose šaltiniuose įtvirtintų normų taikymas Lietuvos teismų praktikoje.

Šiame darbe taikyti teisės analizės, istorinis, lyginimo, loginis indukcijos bei profesinės patirties apibendrinimo **mokslinio tyrimo metodai**.

Naudodamasis teisinės analizės metodu analizavau tyrimo šaltinį – Lietuvos Respublikos teismų praktiką ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apibendrinimus. Siekiau išsiaiškinti, kokias teisės normas gali tekti taikyti Lietuvos Respublikos teismui nagrinėjamam bylą turinčią tarptautinį elementą, kaip Lietuvos teismai taiko minėtas normas ir su kokiomis problemomis jie dažniausiai susiduria.

Istorinio metodo pagalba nagrinėjau, kaip taikytinos teisės klausimus Lietuvos teismai turėjo spręsti vadovaudamiesi senajame Civiliniame kodekse įtvirtintomis kolizijų sprendimo taisyklėmis.

Taikydamas lyginamąjį metodą nagrinėjau kaip pasikeitė kolizijų sprendimo principai naujajame Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse ir kokią įtaką tai turi ar gali turėti Lietuvos Respublikos teismų praktikai. Lygindamas Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtintas kolizines normas su Kvebeko civiliniame kodekse esančiomis kolizijų sprendimo taisyklėmis, siekiau nustatyti, kokią įtaką tarptautinės privatinės teisės normų taikymui Lietuvos Respublikos teismuose, gali daryti tarptautinės privatinės teisės vienodinimas.

Darbas susideda iš trijų pagrindinių dalių. Pirmoji dalis yra skirta teorinių klausimų aptarimui: tarptautinės privatinės teisės sąvokos apibūdinimui, pagrindinių tarptautinės privatinės teisės požymių nustatymui, kolizinių normų taikymo sąlygų nustatymui,

tarptautinės privatinės teisės normų įtvirtinimo šaltinių ir jų vietos Lietuvos teisinėje sistemoje apžvalgai.

Antroje darbo dalyje yra pristatomi atskiri tarptautinės privatinės teisės normų reguliuojami teisinių santykių institutai, apibūdinami šių teisinių santykių požymiai, santykius reglamentuojančių teisės normų įtvirtinimo šaltiniai ir jų taikymo sąlygos Lietuvos Respublikos teismuose. Šioje darbo dalyje yra daugiausiai remiamasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartimis konkrečiose bylose ir Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga.

Trečioji darbo dalis skirta 1956 m. Ženevos tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos taikymo Lietuvos Respublikos teismų praktikoje analizei. Šioje dalyje atskleidžiamas Konvencijos normų turinys ir jų aiškinimas Lietuvos Respublikos teismų praktikoje, analizuojami Konvencijos normų taikymo šalių santykiams pagrindai ir vežimo sutarties dalyvių (ypatingą dėmesį skiriant vežėjui) atsakomybės sąlygos. Šioje darbo dalyje remiuosi Lietuvos Respublikos teismų praktika konkrečiose bylose ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo atlikta ir 2001 m. birželio 15 d. Senato nutarimu Nr. 31 aprobuota Lietuvos teismų praktikos, taikant Ženevos 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos (CMR), apžvalga.

1. TARPTAUTINĖ PRIVATINĖ TEISĖ

1.1. Tarptautinės privatinės teisės sąvoka ir apimtis

Lietuvos teismų praktikoje tarptautinė privatinės teisės terminu yra apibūdinama teisės normų visuma, kuri reguliuoja privatinius asmenų santykius turinčius užsienio (tarptautinį) elementą. Harvardo teisės mokyklos profesorius J. Stori pirmasis pavartojo tarptautinės privatinės teisės terminą 1834 m. Bostone išleistame veikalė „Įstatymų kolizijos komentarai“ („Commentaries on the conflict of laws“)¹. Šiuo metu ši sąvoka yra dažniausiai vartojama kai kalbama apie tarptautinį elementą turinčių teisinių santykių reguliavimą. Tačiau įvairiose valstybėse yra naudojamos ir kitos sąvokos: konfliktų, kolizijų, tarpnacionalinė, abipusio pripažinimo teisė. Kai kurie iš šių pavadinimų atsirado istoriškai, alternatyviai tarptautinės privatinės teisės terminui, kiti buvo sugalvoti siekiant išspręsti dėl tarptautinės privatinės teisės termino nevienareikšmiškumo kylančias problemas. Pavyzdžiui, J. Story gimtinėje Jungtinėse Amerikos Valstijose ši teisės šaka dažniausiai yra vadinama konfliktų teise (The Conflicts of Laws), tačiau kaip alternatyvus pavadinimas pripažįstamas ir naudojamas tarptautinės privatinės teisės terminas (Private International Law)².

Skirtingų sąvokų vartojimas nėra tik terminijos problema, nes tai gali būti aktualus klausimas teismui nustatant šalių santykiams taikytiną teisę. Sąvokos pasirinkimas dažniausiai priklauso nuo to, kaip valstybės teisės doktrinoje ir teismų praktikoje yra suprantama tarptautinės privatinės teisės apimtis. Pavyzdžiui, Anglijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, kuriose yra vartojama konfliktų teisės (Conflict of Laws) sąvoka, šiai teisės šakai yra priskiriamos tik kolizinės normos, kuriomis remdamasis teismas sprendžia bylos teisingumo, šalių santykiams taikytinos materialiosios teisės, užsienio teismų ar arbitražų pripažinimo ir vykdymo klausimus. Atitinkamai Jungtinių Amerikos Valstijų teisės doktrinoje, konfliktų teisė yra suprantama kaip teisės mokslų sritis, kuri siekia nustatyti taikytiną teisę, kai teisingumo vykdymas reikalauja pasirinkti tarp dviejų ar daugiau teisės sistemų³. Tuo tarpu Rusijoje, kurioje vartojamas tarptautinės privatinės teisės terminas, šiai teisės šakai yra priskiriamos ir kolizinės normos, ir materialiosios normos, kurios tiesiogiai reglamentuoja santykį turintį užsienio elementą.

Vadinasi galima daryti išvadą, kad jeigu valstybės teisės doktrinoje yra naudojama kolizijų (konfliktų) teisės sąvoka, šiai teisės šakai yra priskiriamos tik valstybės vidaus

¹ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. p. 26.

² Kuhn A. K. Comparative commentaries on private international law, or Conflicts of laws. New York: Macmillan. 1937. p. 2.

³ Ten pat, p. 1.

(nacionalinės) teisės kolizinės normos. Atitinkamai ten kur dominuoja tarptautinės privatinės teisės pavadinimas, šiai teisės šakai yra priskiriamos ir normos, kurios tiesiogiai reglamentuoja tarptautinį elementą turinčius teisinius santykius, pavyzdžiui, 1980 m. gegužės 12 d. Jungtinių Tautų konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių nuostatos¹.

Žymiausias Lietuvos tarptautinės privatinės teisės tyrinėtojas profesorius Valentinas Mikelėnas, apibendrinęs įvairių valstybių teisės doktriną, konstatavo, kad daugelio valstybių teisės doktrinoje tarptautinės privatinė teisė laikoma tik kolizinių normų visuma². Jis pats tarptautinę privatinę teisę apibrėžia kaip valstybės vidaus (nacionalinės) teisės normų, kurias taiko tarptautinį elementą turinčią bylą nagrinėjantis teismas, sprendamas materialiosios ir proceso teisės klausimus, visumą.³ Tarptautinės privatinės teisės normų taikymo Lietuvos Respublikos teismuose apžvalgą parengęs Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyrius pažymėjo, kad tarptautinė privatinė teisė yra vidaus (nacionalinės) privatinės teisės dalis, kurios normos reguliuoja civilinius, šeimos, darbo ir kitus santykius, turinčius tarptautinį (užsienio) elementą⁴. Todėl antrojoje darbo dalyje, nagrinėjau atskiriems privatinėms teisiniams santykiams Lietuvos teismų praktikoje taikomas tarptautinės privatinės teisės normas.

Analizuodamas teismų praktiką nustaciau, kad Lietuvos teismai tarptautinei privatinei teisei priskiria ne tik kolizines normas, bet ir tarptautinių sutarčių normas, reguliuojančias tarptautinio pobūdžio šalių santykius. Kadangi mano darbo dalykas yra Lietuvos Respublikos teismų praktikos analizė, aš savo darbe tarptautinės privatinės teisės šaltiniams priskyriau ir Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, kuriose reglamentuojami tarptautinį elementą turintys privatiniai teisiniai santykiai.

1.2. Tarptautinės privatinės teisės normos ir jų įtvirtinimo šaltiniai

Apibrėžus tarptautinės privatinės teisės dalyką galima nustatyti ir pačios pozityviosios tarptautinės privatinės teisės, t. y. teisės normų visumos, apimtį. Teisės norma yra pati mažiausia pozityviosios teisės ląstelė, nustatanti tam tikrą asmens elgesio standartą ir įtvirtinanti asmens subjektines teises ar pareigas. Prof. Alfonsas Vaišvila pagal atliekamas funkcijas teisės normas klasifikuoja į reguliacines, t. y. nustatančias teisinio santykio dalyviams turinčias (materialines) arba procesines teises ir pareigas,

¹ Valstybės žinios. 1995, Nr. 102- 2283.

² Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. p. 30.

³ Ten pat, p. 17.

⁴ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausio Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 357.

nustatančias sankcijas, kurios yra skirtos reguliacinių normų imperatyvų privalomumui garantuoti¹. Analizuojant Lietuvos teismų praktiką matyti, kad Lietuvos tarptautinė privatinė teisė yra mišri teisės šaka, kurią sudaro materialiosios ir proceso teisės normos. Specifinė tarptautinės privatinės teisės normų rūšis yra kolizinės normos, kurios pagal atliekamą funkciją (taikytinos teisės nustatymas) negali būti priskirtos nei prie reguliacinių, nei prie apsauginių normų. Pasak profesoriaus Valentino Mikelėno, vadovaujantis kolizine norma galima išsiaiškinti tik materialiosios teisės sistemą, pagal kurios materialiąją teisę ir bus nustatomos teisinio santykio subjektų teisės ir pareigos².

Kolizinė norma pradeda veikti, kai dviejų ar daugiau valstybių materialioji teisė pretenduoja reguliuoti šalių teisinį santykį. Taikytina teisė tokiu atveju nustatoma pagal tam tikrus kriterijus, įtvirtintus kolizinėse normose, kuriais vadovaujantis ginčo santykis susiejamas su konkrečios valstybės teise. Kiekvienos valstybės įstatymų leidėjas kurdamas kolizines normas vadovaujasi visai tarptautinei bendrijai žinomais principais, tačiau konkretų principą, kuris bus taikomas nustatant taikytiną teisę privatinės teisės reguliuojamam santykiui, pasirenka įstatymų leidėjas.

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse tarptautinį elementą turintiems santykiams taikytinos teisės klausimai yra sprendžiami pirmosios knygos antrajame skyriuje, kurį sudaro penkiasdešimt du straipsniai. Palyginimui, Kanados federacinio vieneto Kvebeko provincijos civilinio kodekso (priimtas 1991 metais, dabar galioja 2004 rugsėjo pirmos dienos redakcija) dešimtoji knyga susideda iš devyniasdešimt dviejų straipsnių, kuriuose nustatytos kolizijų sprendimo taisyklės. Tačiau Kvebeko civilinio kodekso dešimtojoje knygoje yra įtvirtintos ir tarptautinio civilinio proceso teisės normos (pavyzdžiui, užsienio teismų sprendimų pripažinimas ir vykdymas).

Atskirų, minėtuose kodeksuose įtvirtintų, kolizinių normų palyginimas leidžia daryti išvadą, kad Lietuva ir Kvebekas taikytinos teisės kolizijas sprendžia vadovaudamasi tais pačiais principais. Pavyzdžiui, daiktinėms teisėms, deliktinėms ir sutartinėms prievolėms taikytiną teisę abiejų šalių kolizinės normos sprendžia taikydamos tuos pačius principus³. Lietuvos ir Kvebeko tarptautinės privatinės teisės panašumą nulėmė kelios priežastys: faktas, kad tie patys kolizijų sprendimo principai galioja daugumoje valstybių, daugiau kaip šimtas metų vykstantis tarptautinės privatinės teisės vienodinimas ir Kvebeko civilinio kodekso tiesioginė įtaka rengiant 2000 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą.

¹ Vaišvila A. Teisės teorija: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004. p. 288.

² Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. p. 96.

³ Išsamiau žr.: Paliutis K. Lyginamosios teisėtyros įtaka tarptautinės privatinės teisės raidai: kursinis darbas. Vilnius: 2004. p. 19-29.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atlikęs Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimą nustatė, kad teismai nagrinėdami tarptautinį elementą turinčias bylas padaro nemažai klaidų, nes nesiremia arba neteisingai taiko atitinkamus tarptautinės privatinės teisės šaltinius¹. Todėl nagrinėjant tarptautinės privatinės teisės normų taikymą Lietuvos Respublikos teismuose yra svarbu nustatyti, kokiuose teisės šaltiniuose yra įtvirtintos tarptautinės privatinės teisės normos ir kokią vietą jie užima Lietuvos teisinėje sistemoje.

Formalioju požiūriu teisės šaltinis yra suprantamas kaip išorinė teisės normos įtvirtinimo, jos išraiškos forma. Vieno iš lyginamosios teisėtyros atstovų R. Davido nuomone, teisės šaltiniai formaliuoju požiūriu yra: bendrieji, fundamentalūs teisės principai, tarptautinė teisė, rašytinė (statutinė) teisė, papročiai, teismo precedentas, teisės doktrina². Šių teisės šaltinių reikšmė ir svarba įvairiose valstybėse yra nevienoda, jų reikšmė skiriasi ir skirtingose teisės šakose. Istorškai susiklostė, kad tarptautinėje privatinėje teisėje teismų praktikai yra teikiama didesnė reikšmė nei kitose teisės šakose³. Ilgą laiką tarptautinės privatinės teisės klausimai nebuvo niekur reglamentuoti, todėl kilus tarptautinį elementą turinčiam ginčui nebūdavo taisyklių kaip jį spręsti ir teismai turėjo patys kurti tarptautinės privatinės teisės normas. Pripažįstama, kad net kontinentinės Europos valstybėse, tokiose kaip Olandija, Švedija ar Danija, tarptautinė privatinė teisė yra teismų praktikos rezultatas⁴.

Tarptautinei privatinei teisei būdingas jos šaltinių dualizmas: nacionalinėje statutinėje teisėje įtvirtintos kolizinės normos (Civilinio kodekso 1.10-1.62 straipsniai, Civilinio proceso kodekso 477-481 straipsniai), kurios yra Lietuvos civilinės teisės ir civilinio proceso šaltinis, ir tarptautinės sutartys (dvišalės sutartys dėl teisinės pagalbos, konvencijos), kurios taip pat yra ir tarptautinės viešosios teisės šaltinis.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 straipsnyje įtvirtinta, kad tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis⁵. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad ši konstitucinė nuostata reiškia, kad ratifikuota ir įsigaliojusi tarptautinė sutartis yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis ir turi būti taikoma kaip ir Lietuvos Respublikos įstatymai⁶. Tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 2

¹ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 358.

² Laužikas E.; Mikelėnas V.; ir Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. T.2. Vilnius: Justitia, 2005. p. 99-100.

³ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. p. 40.

⁴ Ten pat, p. 76.

⁵ Valstybės žinios. 1992, Nr. 33–1014.

⁶ Valstybės žinios. 1995, Nr. 9 - 199.

dalyje nustatyta, jei įsigaliojusi ratifikuota Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias normas negu Lietuvos Respublikos įstatymai, kiti teisės aktai, galiojantys šios sutarties sudarymo metu arba įsigalioję po šios sutarties įsigaliojimo, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties nuostatos. Vadinasi, Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuota tarptautinė sutartis turi aukštesnę galią nei nacionalinė teisė (išskyrus Konstituciją), todėl kolizijos atveju turi būti taikomos tarptautinės sutarties nuostatos.

Pagal Lietuvos Respublikos 1991 m. gegužės 21 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“¹ 12 straipsnį ratifikuotos tarptautinės sutartys Lietuvoje turėjo įstatymo galią. Tačiau civilinėje teisenoje buvo nustatytas tiesioginis tarptautinių sutarčių taikymas kaip jų ir Lietuvos Respublikos įstatymų normų konkurencijos sprendimo būdas - jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis nustatytos kitokios taisyklės negu tos, kurios buvo numatytos Lietuvos Respublikos įstatymuose, tai buvo taikomos tarptautinių sutarčių taisyklės (Civilinio kodekso 606 straipsnis ir Civilinio proceso kodekso 482 straipsnis)²

Kalbant apie tarptautines sutartis, kaip apie tarptautinės privatinės teisės šaltinį, pirmiausiai reikėtų paminėti, kad šiose tarptautinėse sutartyse gali būti įtvirtintos tiek tarptautinės privatinės teisės kolizinės, tiek ir reguliacinės normos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautines privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalgoje pažymėjo, kad tarptautinės privatinės teisės šaltiniai šioje srityje gali būti trijų rūšių: pirma, tarptautinės sutartys gali nustatyti vienodas kolizines normas visoms valstybėms, tos sutarties dalyvėms; antra, tarptautinė konvencija gali nustatyti vienodas (unifikuotas) taisykles tam tikriems santykiams su užsienio elementu tiesiogiai reguliuoti; trečia, dvišalės ar daugiašalės sutartys dėl teisinės pagalbos civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose, nustatančios civilinių bylų teisingumą ir taikytiną teisę³.

Pirmuoju atveju, teismas neturi taikyti vidaus (nacionalinės) teisės kolizinių normų, kadangi taikytina teisė yra nurodyta tarptautinėje sutartyje. Antruoju atveju, šalių teisinius santykius reglamentuoja tarptautinė konvencija (sutartis), todėl bylą nagrinėjantis teismas taikys tarptautinės sutarties nuostatas. Trečiuoju atveju, nuoroda į taikytiną teisę arba kitas klausimas yra nustatytas sutartyje dėl teisinės pagalbos, todėl bylą nagrinėjantis teismas privalo taikyti tarptautinės sutarties nuostatas⁴. Lietuvos Respublikos pasirašytose dvišalėse ar daugiašalėse sutartyse dėl teisinės pagalbos civilinėse, komercinėse ir šeimos

¹ Valstybės žinios. 1991, Nr. 16 – 415.

² Valstybės žinios. 1995, Nr. 9 - 199.

³ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 359-360.

⁴ Ten pat. p. 359-360

bylose yra sprendžiami jurisdikcijos ir taikytinos teisės klausimai. Jeigu taikytinos teisės ar kitoki klausimą reguliuoja dvišalė sutartis dėl teisinės pagalbos, šį klausimą reikia spręsti pagal tarptautinės sutarties taisykles, o ne pagal vidaus teisę¹.

Kadangi dauguma kolizinių normų yra įtvirtintos nacionaliniuose teisės šaltiniuose, kiekviena valstybė juose nusistato savo kolizijų sprendimo taisykles. Tai savo ruožtu lemia, kad tas pats klausimas skirtingose valstybėse gali būti ir yra reguliuojamas nevienodai. Lietuvoje dauguma kolizinių normų yra įtvirtintų Civilinio kodekso Pirmosios knygos II skyriuje ir Civilinio proceso kodekso VII dalyje. Kai kurios kolizinės normos yra nustatytos Autorių ir gretutinių teisių įstatyme, Komercinio arbitražo įstatyme ir kt.

Tokio neigiamo reguliavimo padarinius galima pašalinti arba sušvelninti dviem būdais: pirma, vienodinant materialiąją teisę, antra, - tarptautinę privatinę teisę. Vienodinti kolizines normas tam tikru atžvilgiu yra lengviau nei materialiąją teisę, nes vienodų taikytinos teisės ar teisingumo taisyklių nustatymas nereiškia nacionalinės teisės perversmo, tai leidžia valstybei išsaugoti savo teisės tradicijas ir teisės sistemos specifiką, o ir pati vienodinimo apimtis yra kur kas mažesnė nei vienodinant materialiąją teisę. Tačiau tarptautinės privatinės teisės vienodinimas neišsprendžia problemų, susijusių su užsienio teisės taikymu. Galima sukurti vienodas kolizijų sprendimų taisykles, tačiau tai skirtingo to paties santykio reguliavimo nepašalina².

¹Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 360.

² Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. p. 80.

2. TARPTAUTINĖS PRIVATINĖS TEISĖS NORMŲ TAIKYMAS LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Kilus ginčui iš tarptautinį (užsienio) elementą turinčio teisinio santykio, teismui pirmiausia tenka nuspręsti ar ginčas nagrinėtinas Lietuvos teisme, t. y. turi būti išspręstas ginčo jurisdikcijos klausimas. Todėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos analizę taip pat nusprendžiau pradėti nuo tarptautinį elementą turinčių bylų teisingumo nustatymo Lietuvos Respublikos teismų praktikoje.

2.1. Bylų su tarptautiniu (užsienio) elementu teisingumas Lietuvos teismams

Teisė kreiptis į teismą, kaip ir bet kuri kita subjekcinė teisė, gali būti įgyvendinama laikantis įstatymų nustatytos tvarkos ir sąlygų. Kiekvienu atveju, kai nacionaliniame teisme yra pareiškiamas ieškinys užsienio valstybės subjektui, teismas *ex officio* privalo patikrinti, ar jis kompetentingas nagrinėti šį ieškinį.

Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas ieškovui iškėlė bankroto bylą, todėl bankroto administratorius, nustatęs, kad atsakovas (užsienio įmonė) netinkamai vykdė prievolės pagal orlaivio nuomos sutartį, ieškovo bankroto bylą nagrinėjančiame teisme pareiškė atsakovui ieškinį dėl skolos ir palūkanų priteisimo. Kauno apygardos teismas, atsisakė priimti nagrinėti ieškinį vadovaudamasis nuostata, kad prioritetas turi būti teikiamas ne nacionalinio, bet tarptautinio bylų teisingumo taisyklėms, nes atsakovas yra užsienio juridinis asmuo¹.

Civilinio proceso kodekso 782 straipsnyje nustatyta, kad bylose su tarptautiniu (užsienio) elementu teismas privalo patikrinti, ar byla teisinga Lietuvos Respublikos teismui. Tikrindamas, ar byla pagal ieškovo bankrutuojančios administratoriaus ieškinį užsienyje esančiam skolininkui teisinga ieškovo bankroto bylą nagrinėjančiam Lietuvos teismui, pirmosios instancijos teismas teisingai nurodė, kad Įmonių bankroto įstatymo 14 straipsnio 3 dalies norma yra nacionalinio teisingumo taisyklė. Pagal Civilinio proceso kodekso 780 straipsnį nacionalinio teisingumo taisyklės taikomos, jeigu tarptautinė sutartis, kurios dalyvė yra Lietuvos Respublika, atitinkamų santykių nereglamentuoja kitaip. Taigi, šia įstatymine nuostata yra įtvirtinta bendroji teisinė norma dėl tarptautinio teisingumo taisyklių prioriteto nacionalinių taisyklių atžvilgiu tais atvejais, kai Lietuvos Respublika yra atitinkamų tarptautinių sutarčių dalyvė².

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-520/200.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-520/200.

Civilinių bylų su tarptautiniu (užsienio) elementu teisingumas Lietuvos teismams nustatomas atsižvelgiant į tai, ar Lietuva su atitinkama užsienio valstybe yra sudariusi tarptautinę dvišalę sutartį. Jeigu yra sudaryta tarptautinė dvišalė sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose, bylos teisingumas turi būti nustatomas pagal tarptautinės sutarties taisykles. Tačiau kai yra daugiašalė tarptautinė sutartis teisingumo klausimais, prioritetą suteikiamas daugiašalėje tarptautinėje sutartyje nustatytoms teisingumo taisyklėms, išskyrus atvejus, kai daugiašalė tarptautinė sutartis numato, jog ji neturi įtakos valstybių – sutarties dalyvių – sudarytoms dvišalėms tarptautinėms sutartims¹.

Analizuojant Lietuvos teismų praktiką matyti, kad teismams dažniausiai tenka nustatyti teisingumą vadovaujantis Lietuvos Respublikos tarptautinių dvišalių sutarčių dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose nuostatomis.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo civilinę bylą, kurioje ieškovas prašė priteisti iš atsakovo Kazachstano Respublikos Vyriausybės jam padarytą žalą. Šią žalą ieškovas kildino iš metalo gaminių tiekimo sutarties, pasirašytos ieškovo individualios įmonės ir Karagandos metalurgijos kombinato, kuris Kazachstano Respublikos Vyriausybės sprendimu buvo privatizuotas ir kurio įsipareigojimų vykdymą perėmė Kazachstano Respublikos Vyriausybė. Bylą nagrinėję teismai ieškinį paliko nenagrinėtą dėl teisingumo nesilaikymo.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. gegužės 31 d. nutartimi ieškovo kasacinio skundo taip pat netenkino, nes jame išdėstyti argumentai neatitiko 1994 m. rugpjūčio 9 d. Lietuvos Respublikos ir Kazachstano Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, taip pat Civilinio proceso kodekso 1 straipsnio 3 dalies, 29, 32, 780 - 783, 787, 788 straipsnių nuostatų. Pagal nurodytas nuostatas ieškinyje turėjo būti nagrinėjamas pagal atsakovo Kazachstano Respublikos Vyriausybės buvimo vietą, t. y. Kazachstano Respublikoje².

Civilinių bylų su tarptautiniu (užsienio) elementu teisingumas gali būti nustatytas ir daugiašalėje tarptautinėje sutartyje. Pavyzdžiui, 1968 m. Briuselio ir 1988 m. Lugano konvencijose dėl jurisdikcijos ir sprendimų vykdymo civilinėse ir komercinėse bylose, 1996 m. spalio 19 d. Hagos konvencijoje dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, sprendimų pripažinimo, sprendimų vykdymo ir bendradarbiavimo nustatant tėvų atsakomybę bei

¹ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. p. 384

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-363/2006.

vaikų apsaugos priemonės yra sprendžiami ir teisingumo nustatymo klausimai¹. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, Lietuvos Respublikos teismai privalo taikyti ir Europos Sąjungos teisės aktus, kuriuose yra reglamentuojami bylų teisingumo klausimai.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra ne kartą pažymėjęs, kad tarptautinį civilinį procesą reglamentuoja tiek nacionalinė teisė, tiek dvišalės ir daugiašalės valstybių sutartys. Pagal Civilinio proceso kodekso 780 straipsnį kodekso nuostatos yra taikomos, jeigu tarptautinė sutartis, kurios dalyvė yra Lietuvos Respublika, atitinkamų santykių nereglamentuoja kitaip. Lietuvos Respublika daugiašalės sutarties pagrindu 2004 m. gegužės 1 d. tapo Europos Sąjungos nare. Sąjungos institucijos bendriems siekiams įgyvendinti pagal konvenciniu pagrindu nustatytą kompetenciją išleidžia įvairius teisės aktus, todėl tarptautinio civilinio proceso šaltinis, sprendžiant civilinių bylų teisingumo klausimus, yra ir Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 44/2001 „Dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo“ („Briuselis I“). Europos Sąjungos teisės galiojimas mūsų valstybėje turi konvencinį pagrindą, į tai atsižvelgtina, aiškinant minėtą Civilinio proceso kodekso normą. Reglamente „Briuselis I“ įtvirtintas bendras siekis, kad Europos Sąjungos valstybių teismų jurisdikciją reglamentuotų privalomas ir tiesiogiai taikomas Bendrijos teisinis dokumentas².

Reglamento II skyriaus 1 skirsnio 2 straipsnyje yra įtvirtintas bendras principas, kad byla teisinga atsakovo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismams. Valstybėje narėje nuolat gyvenantiems asmenims bylos kitos valstybės narės teismuose gali būti keliamos tik pagal minėto Reglamento II skyriaus 2–7 skirsniuose nustatytas taisykles (dėl specialios jurisdikcijos, išimtinės jurisdikcijos ir kt.) Pavyzdžiui, pagal Reglamento 5 straipsnį valstybėje narėje nuolat gyvenančiam asmeniui kitoje valstybėje narėje byla dėl sutarties gali būti iškelta sutartinės prievolės vykdymo vietos teismuose.

Vienoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje civilinėje byloje, ieškovas Lietuvos teisme pareiškė ieškinį Prancūzijoje buveinę turinčiai įmonei. Jis nurodė, kad atsakovas elgėsi nesąžiningai, nes, nebūdamas transporto priemonių savininkas, tarėsi su ieškovu dėl jų pardavimo, priėmė jo persiūstus pinigus ir taip be teisinio pagrindo nesąžiningai praturtėjo ieškovo sąskaita. Bylą nagrinėję pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai pripažino, kad civilinė byla nepriklauso Lietuvos Respublikos teismų jurisdikcijai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sutiko su tokia teismų pozicija ir

¹ Valstybės žinios. 2003, Nr. 91.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-170/2006.

pažymėjo, kad teismai pagrįstai tyrė, ar pagal Tarybos Reglamento Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo 3 straipsnį byla galėtų būti keliama, taikant II skyriaus 2–7 skirsniuose nustatytas taisykles dėl specialios jurisdikcijos, išimtinės jurisdikcijos ir kt¹.

Tačiau 2006 m. kovo 6 d. nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad teismai be pagrindo tyrė aplinkybes dėl prievolės perduoti transporto priemonės vykdymo vietos, kadangi pirkimo–pardavimo sutartis nebuvo sudaryta. Ieškovas, siekdamas savo pažeistų teisių gynimo, taip pat nesiremia sandoriu, nekelia argumentų dėl bylos teisingumo nustatymo, taikant sutarties vykdymo vietos taisykles. Todėl nagrinėjamoje byloje netaikytinos specialiosios jurisdikcijos nuostatos, kadangi nurodytos aplinkybės neatitinka Reglamento 5 punkte nustatytos specialios jurisdikcijos bylų dėl sutartinių ginčų nagrinėjimo prievolės vykdymo vietos teismuose sąlygų².

Vadinasi, teismai šioje civilinėje byloje pagrįstai vadovavosi Europos Sąjungos teisės aktu ir nesutiko su ieškovo argumentais, kad pagal Civilinio proceso kodekso 787 straipsnio 1 dalies 3 punktą byla priskirtina Lietuvos teismų jurisdikcijai, nes pagal Civilinio kodekso 6.52 straipsnio 2 dalies 4 punktą atsakovas piniginę prievolę turi įvykdyti kreditoriaus (ieškovo) verslo vietoje, tačiau teismų argumentacija dėl specialiosios jurisdikcijos taikymo buvo netinkama.

Kitoje Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje civilinėje byloje ieškovas bandė įrodyti, kad bankrutuojančių įmonių ieškinių skolininkams teisingumą bankroto bylas iškėlusiems teismams įtvirtina 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos reglamento nuostatos. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos reglamentas bylų pagal bankrutuojančios įmonės ieškinius skolininkams – užsienio valstybių subjektams teisingumo klausimų nereglamentuoja.

Teismas atlikęs sisteminę minėto Tarybos reglamento normų analizę padarė išvadą, kad jomis reglamentuojami jurisdikcijos klausimai, susiję tik su bankroto bylų iškėlimu, eiga, užbaigimu, taip pat kitais su bankroto byla tiesiogiai susijusiais teismo sprendimais (Tarybos reglamento preambulės 6 p., 9 p., 15 p., 22-23 p., 1 str., 2 str. „d“ p.). Todėl minėto reglamento taikymas neapima bylų pagal bankrutuojančios įmonės ieškinius skolininkams – kitos valstybės narės ūkio subjektams - jurisdikcijos klausimų, nes dėl tokiuose ieškiniuose pareikštų materialinių reikalavimų priimami sprendimai negali būti priskiriami tiesiogiai su bankroto bylos iškėlimu, jos eiga ar užbaigimu susijusiems sprendimams. Bankroto administratorius ieškinius reiškia siekdamas apginti

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-170/2006.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-170/2006.

bankrutuojančios bendrovės ir jos kreditorių interesus, todėl negalima teigti, kad tokio pobūdžio ieškiniai nėra susiję su bankroto teisiniais santykiais, tačiau tokie ieškiniai neturi tiesioginių sąsajų su bankroto bylos iškėlimo, eigos ir jos užbaigimo procese priimamais sprendimais, todėl 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos reglamente nustatytos jurisdikcijos (teisingumo) taisyklės tokių ieškinių pareiškimo atvejais netaikytinos¹.

Lietuvos Respublikos teismai sprendami ginčo teisingumo klausimą prioritetą visada turi teikti tarptautinėje sutartyje nustatytoms teisingumo taisyklėms. Jeigu Lietuva yra sudariusi tarptautinę dvišalę sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose, bylos teisingumas bus nustatomas pagal šios tarptautinės sutarties taisykles. Tačiau analizuojant Lietuvos Teismų praktiką matyti, kad teismai, sprendami teisingumo klausimą, ne visada taiko Lietuvos dvišalių sutarčių nuostatas.

Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismas 1995 m. gruodžio 21 d. sprendimu priteisė iš Baltarusijos įmonės nuostolių atlyginimą už sutarties pažeidimą Lietuvos Respublikos įmonei. Teismo sprendime nebuvo nurodyta, kokių teisiniu pagrindu ši byla yra teisinga Lietuvos teismams. Byla buvo iškelta jau galiojant Lietuvos ir Baltarusijos dvišalei sutarčiai dėl teisinės pagalbos, kurios 20 straipsnyje nustatyta, kad kompetentingas nagrinėti bylas yra tos susitariančiosios valstybės teismas, kurios teritorijoje atsakovas turi gyvenamąją vietą ar buveinę. Kadangi atsakovo buveinė buvo Baltarusijoje, todėl pagal dvišalę tarptautinę sutartį byla Lietuvos teismui nebuvo teisinga².

Daugumoje Lietuvos Respublikos dvišalių sutarčių dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose yra nuostata, kad vienos susitariančiosios šalies piliečiai kitos susitariančiosios šalies teritorijoje savo asmeninių ir turtinių teisių atžvilgiu naudojami tokia pat teisine gynyba kaip ir tos susitariančiosios šalies piliečiai. Ši nuostata iš esmės reiškia, kad atitinkamos užsienio valstybės pilietis gali ginti savo teises Lietuvos Respublikos teisme reikšdamas ieškinį pagal bendrąsias Civilinio proceso kodekse nustatytas ieškinio teisingumo taisykles.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiais Teismas nagrinėjo civilinę bylą, kurioje Baltarusijos pilietė prašė priteisti išlaikymą iš atsakovo. Ieškovė nurodė, kad ji yra atsakovo duktė, gyvena Baltarusijos Respublikoje ir yra Baltarusijos Respublikos pilietė, atsakovas gyvena Lietuvos Respublikoje ir yra Lietuvos Respublikos pilietis. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad pagal Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos Sutarties

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-170/2006.

² Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 384.

1 straipsnį ir vienos, ir kitos šalies piliečiai susitariančiųjų šalių teritorijose dėl savo asmeninių ir turtinių teisių naudojami tokia pat teisine gynyba. Ieškovė kreipėsi teisinės gynybos į Lietuvos Respublikos teismą ir tokią teisę ji turi pagal Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos Sutarties 1 ir 2 straipsnių bei Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso 29 straipsnio ir 30 straipsnio 4 dalies nuostatas¹.

Kalbant apie sutartinį teisingumą atkreiptinas dėmesys, kad netgi nustatęs, kad ieškovas nesilaikė sutartyje šalių numatytos ginčų sprendimo tvarkos, teismas negali atsisakyti priimti ieškinį neišsiaiškinęs atsakovo pozicijos dėl Lietuvos teismų kompetencijos nagrinėti šalių ginčą.

Pavyzdžiui, jau minėtoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje civilinėje byloje šalys buvo susitarusios, kad orlaivio nuomos sutartis remiasi Lietuvos Respublikos įstatymais ir yra pavaldi Belgijos teismų jurisdikcijai. Teismas įvertinęs tą aplinkybę, kad atskirai išreikštu sutarties šalių susitarimu buvo apribota Lietuvos teismų kompetencija spręsti ginčus, pripažino, kad bankroto bylos vienai jų iškėlimas neduoda pagrindo pakeisti šalių susitarimo dėl pasirinkto teritorinio teisingumo. Tačiau Aukščiausiasis Teismas panaikino Kauno apygardos teismo nutartį, kuria teismas atsisakė priimti ieškinį dėl sutartinio teisingumo nesilaikymo, nes pirmosios instancijos teismas bylos teisingumo klausimą galėjo išspręsti tik išaiškinęs atsakovo poziciją dėl Lietuvos teismų kompetencijos nagrinėti ginčą².

Pirmosios instancijos teismas, atsisakydamas priimti ieškovo ieškinį rėmėsi ginčo šalių susitarimu dėl jų ginčų nagrinėjimo teritorinio teisingumo. Civilinio proceso kodekso 788 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad į ūkinės komercinės veiklos subjektų susitarimą dėl jų sutartinių ginčų nagrinėjimo teisingumo (susitarimo dėl atitinkamų teismų kompetencijos nagrinėti šių subjektų ginčus) ieškinį gavęs Lietuvos Respublikos teismas turi atsižvelgti tik esant suinteresuotos šalies prašymui. Vadinas, kol teismas nėra gavęs atsakovo pagal ieškinį prašymo, kad būtų laikomasi šalių numatyto sutartinio teisingumo, tol nebuvo pagrindo atsisakyti priimti ieškovo ieškinį atsakovui – užsienyje esančiam asmeniui³.

Pažymėtina, kad šalys bylos teisingumą gali nustatyti dvejopai: jos gali numatyti, kurios valstybės teismai nagrinės jų ginčą arba gali išvardyti valstybes, kurių teismams jos neperduos nagrinėti bylos. Pastaruoju atveju jos gali kreiptis į bet kurios valstybės

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-130/2007.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-520/200.

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-520/200.

teismą, kuriam byla teisinga, išskyrus tos valstybės teismus, į kuriuos jos susitarė nesikreipti¹.

Analizuojant šalių susitarimą dėl tarpusavio ginčų nagrinėjimo, gali paaiškėti, kad šalys turėjo omenyje ne užsienio valstybės teismus, o arbitražą, t. y. tarp šalių sudarytas susitarimas yra ne susitarimas dėl teisingumo, o arbitražinis susitarimas. Jeigu teismas nustato, kad šalių susitarimas prieštarauja išimtinio teisingumo taisyklėms, negali būti įvykdomas ar iš tikrųjų tai yra arbitražinis susitarimas, teismas bylos teisingumą turi nustatyti pagal jau aptartas bendrąsias teisingumo taisykles².

Analizuodamas Lietuvos Respublikos teismų praktiką pastebėjau, kad teismui sprendžiant bylos teisingumo klausimą neužtenka vadovautis Civilinio proceso kodekso normomis, bet kartais reikia vadovautis ir tarptautinės viešosios teisės principais. Pavyzdžiui, tarptautinėje praktikoje visuotinai pripažįstamu valstybės imuniteto principu, kuris reiškia valstybės, jos organų ir atstovų, taip pat valstybės turto imunitetą nuo užsienio valstybių jurisdikcijos, t. y. imunitetą nuo užsienio valstybių teismų jurisdikcijos bei imunitetą nuo vykdomųjų veiksmų. Analizuodamas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką pastebėjau, kad Teismas kai kuriose bylose nepagrįstai taikė valstybės imuniteto principą.

Lietuvos Aukščiausiais Teismas savo praktikoje ne kartą pažymėjo, kad šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje ir tarptautinės teisės doktrinoje pripažįstama riboto valstybės imuniteto doktrina, pagal kurią valstybė ar jos vardu veikianti institucija gali turėti imunitetą tik dėl veiksmų viešosios teisės reglamentuojamoje srityje (*acta jure imperii*), o tais atvejais, kai valstybė ar jos institucija dalyvauja privatinės teisės reglamentuojamuose santykiuose (*acta jure gestionis*), ji negali remtis imunitetu nuo užsienio teismų jurisdikcijos, nes šiuose santykiuose valstybė dalyvauja tokiais pačiais pagrindais kaip ir privatūs asmenys³.

Taigi Aukščiausiasis Teismas iš esmės laikosi pozicijos, kad kai ieškinys yra reiškiamas užsienio valstybei ar jos institucijai, nacionalinio teismo galimybė nagrinėti tokį ieškinį priklauso nuo to, iš kokio pobūdžio teisinių santykių, t. y. iš reglamentuojamų viešosios ar privatinės teisės, kilo šalių ginčas, ir ar užsienio valstybė reikalautų taikyti jai valstybės imuniteto doktriną. Jeigu teismas nustato, kad ginčas su užsienio valstybe kilo iš viešosios teisės reglamentuojamų santykių, kuriuose taikoma valstybės imuniteto doktrina, ir diplomatiniais kanalais išsiaiškinus, jog užsienio valstybė nesutinka, kad jai ar

¹ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 389-390.

² Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 390.

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-142/2007.

jos institucijai pareikštas ieškinys būtų nagrinėjamas iš esmės, t. y. prašo taikyti jai imuniteto doktriną, ieškinys negali būti teismo nagrinėjimo dalykas ir teismas turi bylą nutraukti vadovaudamasis Civilinio proceso kodekso 293 straipsnio 1 dalies 1 punktu, t. y. kai byla yra nenagrinėtina teisme¹. Tačiau teismui nustačius, kad konkrečiu atveju šalių ginčas kilo iš privatinės teisės reglamentuojamų santykių, valstybė negali remtis imunitetu ir prieštarauti bylos pagal jai reiškiamą ieškinį nagrinėjimui Lietuvos Respublikos teisme.

Vienoje iš mano nagrinėtų bylų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija pažymėjo, kad tiek Lietuvos Respublikos, tiek Švedijos Karalystės veiksmai tarptautiniuose santykiuose, tiek nurodytų valstybių teismų praktika rodo šių valstybių poziciją laikytis riboto valstybės imuniteto doktrinos, t. y. abi valstybės pripažįsta, kad privatinės teisės reglamentuojamuose santykiuose valstybė negali remtis imunitetu. Kaip pavyzdį Aukščiausiasis Teismas pateikė Švedijos Karalystės Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gruodžio 30 d. sprendimą, kuriame konstatuota, kad imunitetu galima remtis tik tada, kai kyla ginčas dėl suverenių veiksmų, tačiau imunitetas netaikomas, jeigu ginčas kyla iš privatinės ar komercinės teisės reglamentuojamų santykių. Todėl nagrinėdamas bylą teismas aiškino, kokio pobūdžio teisiniai santykiai - reglamentuojami viešosios teisės, kuriuose valstybė ar jos institucija gali remtis imunitetu, ar reguliuojami privatinės teisės, kuriuose valstybė ar jos institucija neturi imuniteto, siejo ieškovę su užsienio valstybės diplomatine atstovybe. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nusprendė, kad iš ieškovės pareigybės pavadinimo (kultūros ir informacijos projektų vadovė) galima daryti išvadą, kad jai skirtos pareigos tam tikru aspektu padėjo Švedijos Karalystei įgyvendinti suverenias funkcijas, todėl šalis siejo ne privatinės teisės reglamentuojami darbo teisiniai santykiai, o viešosios teisės reglamentuojami viešosios tarnybos teisiniai santykiai, t. y. santykiai, kuriuose valstybė gali remtis imuniteto doktrina². Tačiau teismas pažymėjo, kad jeigu konkrečiu atveju šalių ginčas kiltų iš privatinės teisės reglamentuojamų santykių, kuriuose valstybė negali remtis imunitetu, Švedija negalėtų prieštarauti bylos pagal jai reiškiamą ieškinį nagrinėjimui Lietuvos Respublikos teisme³.

Kitoje nagrinėtoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad Lenkijos Respublika nėra priėmusi jokių įstatymų valstybės imuniteto klausimais, o teismų praktika dar tik formuojasi ir nagrinėjant valstybės imuniteto taikymo klausimą būtina laikytis bendrų tarptautinės privatinės teisės principų. Tačiau vadovaudamasi minėtais principais teisėjų kolegija nusprendė, kad ieškovė, dirbusi Lenkijos Respublikos

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-142/2007.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-142/2007.

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-142/2007.

ambasadoje korespondente – telefoniste, t.y. iš esmės techninį darbą, neva padėjo Lenkijai įgyvendinti suverenias teises, taigi ją su Lenkijos Respublikos ambasada siejo viešosios tarnybos teisiniai santykiai¹. Kadangi Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministerija nedavė sutikimo savo ambasadai Lietuvos Respublikoje būti teisėtu atsakovu bet kokiuose teismo procesuose, susijusiuose su ieškovės ieškiniu, teismas atmetė ieškovės kasacinį skundą.

Nagrinėdamas bylą su Švedijos Karalyste, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad tarptautinėje praktikoje nėra vieningos nuostatos dėl to, kurie asmenys, dirbantys užsienio valstybės diplomatinėje atstovybėje, vykdo atstovaujamosios valstybės viešosios valdžios funkcijas, taigi yra atstovaujamos valstybės viešojoje tarnyboje, o kurių veikla nesusijusi su atitinkamos valstybės funkcijų vykdymu, taigi priskiriama privatinės teisės reglamentuojamai sričiai². Todėl kokius diplomatinėje atstovybėje dirbančius asmenis pripažinti esančiais viešojoje tarnyboje, Teismo nuomone, sprendžia kiekviena valstybė. Taigi, Aukščiausiasis Teismas iš esmės sutinka, kad ne visi diplomatinėje atstovybėje dirbantys asmenys vykdo atstovaujamosios valstybės viešosios valdžios funkcijas.

Tačiau kitoje mano nagrinėtoje byloje (su Lenkijos Respublika), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija pripažino, kad visi užsienio valstybės diplomatinėje atstovybėje dirbantys asmenys, t.y. ir diplomatinės atstovybės administracinio ir techninio personalo bei aptarnaujančiojo personalo nariai, vienaip ar kitaip prisideda prie diplomatinės atstovybės įgyvendinamų atstovaujamosios valstybės suverenių teisių, viešosios valdžios funkcijų vykdymo, todėl jie laikomi esančiais tos valstybės viešojoje tarnyboje³. Manau, kad toks Aukščiausiojo Teismo išaiškinimas yra nenuoseklus ir visiškai nepagrįstas, kadangi:

Visų pirma, teismas pažymėjo, kad 1993 m. sausio 26 d. Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartyje „Dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose“ nėra išspręstas valstybės imuniteto doktrinos taikymo klausimas, o Lenkijos teismų praktikos šiuo klausimu nėra, todėl nagrinėjant valstybės imuniteto taikymo klausimą *būtina laikytis bendrų tarptautinės privatinės teisės principų (paryškinta mano)*.

Antra, Aukščiausiasis Teismas iš esmės nesivadovavo 1972 m. gegužės 16 d. Europos konvencijos „Dėl valstybės imuniteto“ 5 straipsnio nuostata, kad valstybė negali reikalauti imuniteto taikymo nuo užsienio valstybės teismo jurisdikcijos, jeigu *ginčas kilo*

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-203/2001.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-142/2007.

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-203/2001.

iš darbo sutarties tarp valstybės ir asmens, kai darbas pagal šią sutartį turėjo būti atliktas teismo vietos valstybėje (paryškinta mano).

Trečia, Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad nei Lietuvos Respublika, nei Lenkijos Respublika nėra šios konvencijos dalyvės, todėl jos nuostatos *gali būti vertinamos tik kaip bendros tarptautinės privatinės teisės tendencijos šioje srityje (paryškinta mano).*

Vadovaujantis tarptautinės privatinės teisės principais, kurių taikymo svarbą šiose bylose akcentavo Aukščiausiasis Teismas, būtų sunku sutikti su jo išvada, kad ambasados telefonistas atstovauja valstybę ir vykdo jos viešosios valdžios funkcijas.

Šios dvi mano analizuotos bylos parodo, kad Aukščiausiojo Teismo praktika kartais gali turėti ir labai neigiamą faktorių. Nors minėtose bylose Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pateikė išsamius ir, mano nuomone, teisingus išaiškinimus apie valstybės imuniteto principo taikymo sąlygas, pirmoje savo nagrinėtoje byloje jis iš esmės klaidingai kvalifikavo bylos šalis siejusius teisinius santykius, techninio pobūdžio darbą priskyres viešosios valdžios funkcijų vykdymui. Todėl vėliau nagrinėjant kitą panašią bylą, žemesnių instancijų teismai ir pats Aukščiausiasis Teismas turėjo vadovautis suformuota klaidinga praktika, kad visi užsienio valstybės diplomatinėje atstovybėje dirbantys asmenys yra laikomi esančiais tos valstybės viešojoje tarnyboje.

Nagrinėtos bylos parodo, kaip svarbu, nagrinėjant tarptautinį elementą turinčią bylą, tinkamai kvalifikuoti bylos šalis siejančius teisinius santykius. Santykių kvalifikavimas yra svarbus ne tik sprendžiant teisingumo, bet ir nustatant šalių santykiams taikytiną teisę. Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse ir Civiliniame kodekse yra nustatytos skirtingos kolizinės normos atitinkamiems privatinėms teisiniams santykiams, todėl konkrečios kolizinės ar materialinės tarptautinės privatinės teisės normos taikymas priklauso nuo teisingo teisinių santykių kvalifikavimo.

2.2. Tarptautinės privatinės teisės normų taikymas atskiriems teisinių santykių institutams

2.2.1. *Teisė, taikytina nustatant fizinių asmenų civilinį teisinį statusą*

Fizinio asmens civilinį teisinį statusą sudaro du elementai: teisnumas ir veiksnumas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.1. straipsnyje nustatyta, kad galėjimas turėti civilinės teisės ir pareigas (civilinis teisnumas) pripažįstamas visiems asmenims. Civilinio kodekso 2.4. straipsnyje nustatyta, kad fizinis asmuo vadovaujantis įstatymais gali turėti turtą, kaip privačios nuosavybės objektą, teisę vertis ūkine komercine veikla, steigti

juridinius asmenis, paveldėti turtą ir palikti jį testamentu, pasirinkti veiklos rūšį ir gyvenamąją vietą ir t.t. Tačiau akivaizdu, kad mažametis ar neveiksnus asmuo negali savarankiškai įgyvendinti minėtų teisių. Todėl fizinio asmens civilinis teisinis statusas priklauso nuo jo civilinio veiksnumo, kuris Civilinio kodekso 2.5. straipsnio 1 dalyje apibrėžiamas kaip fizinio asmens galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir pareigas.

Kuomet teismas nagrinėja privatinųjų teisiniųjų santykių bylą, jis privalo nustatyti ar asmuo gali būti tų santykių dalyviu. Pavyzdžiui, jeigu teismo sprendimu neveiksniu pripažintas fizinis asmuo sudaro sandorį, tai toks sandoris pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.78 straipsnio 1 dalį yra niekinis, kadangi pagal Civilinio kodekso 2.10 straipsnio 2 dalį tokį sandorį gali sudaryti tik neveiksnaus fizinio asmens globėjas. Tačiau kuomet tokį sandorį sudarys užsienio valstybės pilietis, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra užsienio valstybė, teismas turės vadovautis Civilinio kodekso 1.16 straipsnio 1 dalimi ir fizinio asmens veiksnumą nustatyti pagal nuolatinės gyvenamosios valstybės teisę. Jeigu asmuo yra užsienio valstybės, su kuria Lietuva yra sudariusi dvišalę sutartį dėl teisinės pagalbos, jo civilinis teisinis statusas bus nustatomas pagal atitinkamoje tarptautinėje sutartyje nustatytas kolizines taisykles. Praktiškai visose dvišalėse sutartyse yra taikomas pilietybės principas, t.y. susitariančiosios užsienio valstybės piliečio civilinis teisnumas ir veiksnumas nustatomas pagal susitariančiosios Valstybės, kurios piliečiu yra šis asmuo, teisę. Todėl bylą nagrinėjantis teismas pirmiausiai turės nustatyti, ar Lietuvos Respublika yra sudariusi sutartį su teisinio santykio dalyvio pilietybės valstybe, ir tik jeigu tokios sutarties nėra, teismas taikys Civilinio kodekso 1.16 straipsnio 1 dalį.

Lietuvos Respublika yra sudariusi dvišales (daugiašales) tarptautines sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisiniųjų santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose su Baltarusija, Estija ir Latvija (trišalė), Kazachstanu, Lenkija, Moldova, Rusija, Turkija, Ukraina, Uzbekistanu ir Kinijos Liaudies Respublika. Minėtose sutartyse yra nustatytos ir fizinųjų asmenų civilinio veiksnumo nustatymui taikytina teisė. Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutarties 23 straipsnio 1 dalyje, Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutarties 22 straipsnio 1 dalyje, Lietuvos Respublikos ir Moldovos Respublikos sutarties 21 straipsnio 1 dalyje, Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutarties 20 straipsnio 1 dalyje, Lietuvos Respublikos ir Kazachstano Respublikos sutarties 22 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad fizinio asmens veiksnumą nustato tos Susitariančiosios Šalies, kurios pilietis yra šis asmuo, įstatymai. Taigi praktiškai visose Lietuvos Respublikos dvišalėse sutartyse dėl teisinės pagalbos ir teisiniųjų santykių civilinėse,

šeimos ir baudžiamosiose bylose, fizinio asmens veiksnui nustatymui taikomas pilietybės principas.

Lietuvos Respublikos ir Azerbaidžano Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 21 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad fizinio asmens veiksnumą nustato tos Susitariančiosios Šalies, kurios pilietis yra šis asmuo ar kurios teritorijoje yra jo nuolatinė gyvenamoji vieta, įstatymai. Taigi šioje sutartyje kolizijos sprendimui yra taikomas ir pilietybės, ir gyvenamosios vietos principai. Jeigu Azerbaidžano Respublikos piliečio nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvoje, bylą nagrinėjančiam teismui gali būti sunku nustatyti fizinio asmens veiksnui taikytiną teisę vadovaujantis minėta nuostata. Vadinasi, teismas turės taikyti Civilio kodekso 1.16 straipsnio 1 dalį ir fizinio asmens veiksnumą nustatyti pagal Lietuvos Respublikos teisę. Taigi teismas šiuo atveju galės sėkmingai išspręsti taikytinos teisės klausimą vadovaudamasis Civilinio kodekso kolizine norma.

Anksčiau galiojusio Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 610 straipsnyje buvo nustatyta, kad užsienio valstybių piliečių civilinis veiksnumas yra nustatomas pagal pilietybės principą. Todėl nagrinėjamu atveju, bylą nagrinėjantis Lietuvos teismas fizinio asmens veiksnumą turėtų nustatyti pagal Azerbaidžano Respublikos teisę. Anksčiau galiojusiam Civiliniame kodekse sąvoka „užsienio teisė“ apėmė tiek užsienio valstybės materialinę teisę, tiek ir jos kolizines normas. Todėl pagal Civilinio kodekso 607 straipsnį, jeigu Azerbaidžano Respublikos teisė nukreiptų atgal į Lietuvos Respublikos teisę, būtų taikoma Lietuvos Respublikos teisė. Analogiškai buvo sprendžiamas klausimas ir esant nukreipimui į trečiosios valstybės teisę – jeigu taikytina teisė siunčia į trečiosios valstybės teisę, turi būti taikoma trečiosios valstybės teisė. Vadinasi, teoriškai įmanomas variantas, kad tokiu atveju teismui būtų tekę taikyti trečiosios valstybės teisę. Kadangi minėta dvišalė Lietuvos Respublikos sutartis įsigaliojo 2002 m. gegužės 29 d., t.y. galiojant 2000 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos civiliam kodeksui, kuriame įtvirtintas nuolatinės gyvenamosios vietos principas, todėl praktiškai tokia situacija negalima.

Jeigu Azerbaidžano Respublikos piliečio nuolatinė gyvenamoji vieta būtų Kanados provincijoje Kvebeke, teismas turėtų vadovautis Lietuvos Respublikos ir Azerbaidžano Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 21 straipsnio 1 dalimi, t.y. taikyti pilietybės principą ir asmens veiksnumą nustatyti pagal Azerbaidžano Respublikos materialinę teisę. Pažymėtina, kad šiuo atveju nebūtų taikoma Civilinio kodekso 1.14 straipsnio 3 dalyje nustatyta išimtinė norma dėl atgalinio nukreipimo į Lietuvos Respublikos teisę, kadangi teismas taiko

tarptautinės sutarties normą, todėl nesivadovauja ne tik Lietuvos Respublikos civilinio kodekso kolizinėmis normomis, bet ir atitinkamomis Azerbaidžano Respublikos kolizinėmis normomis. Vadinasi, atgalinis nukreipimas arba nukreipimas į trečiosios valstybės teisę šiuo atveju yra neįmanomas.

Civilinio kodekso 1.10 straipsnis numato, kad sąvoka „užsienio teisė“ reiškia tik užsienio valstybės materialinę teisę, o ne jos kolizines normas. Nustačius, kad ginčą reikia spręsti pagal atitinkamos valstybės teisę, reikia vadovautis tik tos užsienio valstybės materialiąja teise, t.y. teisės normomis, kurios reglamentuoja šalių santykius. Savo ruožtu sąvoka „taikytina užsienio teisė“ neapima užsienio valstybės tarptautinės privatinės teisės (kolizinių normų). Toks reglamentavimas leidžia išvengti gražinimo į Lietuvos Respublikos teisę (*renvoi*) arba nukreipimo į trečiosios valstybės teisę¹.

Tačiau Civiliniame kodekse nustatytais išimtiniais atvejais reikia atsižvelgti ir į užsienio valstybės tarptautinę privatinę teisę. Minėti išimtiniai atvejai, kuomet galimas atgalinis nukreipimas į Lietuvos Respublikos teisę, yra nustatyti Civilinio kodekso 1.14 straipsnyje. Straipsnio pirmoje dalyje nustatyta, kad jeigu taikytina užsienio teisė numato atgalinį nukreipimą į Lietuvos Respublikos teisę, Lietuvos Respublikos teisė taikoma tik Civilinio kodekso arba užsienio teisės numatytais atvejais.

Civiliniame kodekse yra įtvirtintas bendras nuolatinės gyvenamosios vietos principas, pagal kurį nustatomas fizinio asmens civilinis teisinis statusas. Šis principas taikomas sprendžiant klausimus, susijusius su užsienio valstybės piliečio galėjimu sudaryti sutartis, santuoką ir atlikti kitokius civilinius teisinius veiksmus. Pagal anksčiau galiojusio Civilinio kodekso 610 straipsnį užsienio valstybių piliečių civilinis veiksnumas buvo nustatomas pagal valstybės, kurios piliečiai jie yra, teisę. Tačiau pilietybės principo taikymas teismas galėjo sukelti problemų kai asmuo būdavo kelių valstybių pilietis. Tuomet jo civilinis veiksnumas turėjo būti nustatomas pagal atitinkamų valstybių teisę, o jeigu šiose valstybėse fizinio asmens teisinis statusas skirdavosi, teismai turėjo suteikti prioritetą tos valstybės teisei, su kuria asmuo yra labiau susijęs, pavyzdžiui, kurioje jis turi nuolatinę gyvenamąją vietą.

Tarkime asmuo yra trijų valstybių pilietis ir teismas turi nustatyti asmens veiksnumą pagal kiekvienos valstybės teisę ir jeigu veiksnumas skiriasi, teismas turi spręsti klausimą su kuria valstybe tas asmuo yra labiausiai susijęs. Jeigu asmuo kažkurioje šalyje turi nuolatinę gyvenamąją vietą, tuomet teismui praktiškai užtenka nustatyti asmens veiksnumą pagal tos valstybės teisę ir kitų valstybių teisės normų

¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: Pirmoji knyga / Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. p. 89.

nenagrinėti. Bet jeigu asmens nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvoje, jis turi tris pilietybes, bet nėra Lietuvos Respublikos pilietis? Akivaizdu, kad nustatant fizinio asmens veiksnumą nuolatinės gyvenamosios vietos principas teismui sukelia kur kas mažiau problemų, todėl jis vyrauja daugumos valstybių tarptautinėje privatinėje teisėje ir jį įtvirtino Lietuvos įstatymų leidėjas 2000 m. liepos 1 d. Civilinio kodekso 1.16 straipsnyje. Pavyzdžiui, Kvebeko civiliniame kodekse fizinio asmens civilinis teisinis statusas taip pat nustatomas pagal nuolatinės gyvenamosios vietos teisę.

2.2.2. Teisė, taikytina nustatant juridinių asmenų civilinį teisinį statusą

Lietuvos Respublikos teismas nustatydamas užsienyje įsteigto juridinio asmens civilinį teisinį statusą, visų pirma, turėtų nustatyti ar yra dvišalė sutartis dėl teisinės pagalbos su atitinkama užsienio valstybe. Esant tokiai sutarčiai teismas turėtų juridinio asmens civilinį teisinį statusą nustatyti pagal tos tarptautinės sutarties taisykles. Pažymėtina, kad daugelyje Lietuvos Respublikos dvišalių sutarčių yra taikomas įsteigimo vietos principas, t.y. juridinio asmens teisnumas nustatomas pagal susitariančiosios valstybės teisę, pagal kurią jis buvo įsteigtas. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 22 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad juridinio asmens teisumą nustato įstatymai tos susitariančiosios šalies, kurios teritorijoje jis įsteigtas. Vadinasi, Lietuvos Respublikos teismai nustatydami Rusijos Federacijoje įsteigto juridinio asmens civilinį teisumą turės taikyti Rusijos Federacijos teisę.

Pažymėtina, kad dažniausiai kalbant apie tarptautinės privatinės teisės normų taikymą Lietuvos Respublikos teismų praktikoje turima omenyje bendrosios kompetencijos teismų praktika. Lietuvoje tarptautinei privatinėi teisei tradiciškai yra priskiriami tarptautinių elementų turintys civiliniai, šeimos ir darbo teisiniai santykiai. Tuo tarpu administraciniai teisiniai santykiai, t.y. įstatymais ir kitais teisės norminiais aktais reglamentuoti visuomeniniai santykiai, atsirandantys vykdant viešąjį administravimą ir vidaus administravimą, yra viešosios teisės dalykas. Todėl preziumuojama, kad administraciniai teismai tarptautinės privatinės teisės normų netaiko, kadangi jie nagrinėja administracinių ginčų bylas, t.y. asmenų konfliktus su viešojo administravimo subjektais arba konfliktus tarp nepavaldžių vienas kitam viešojo administravimo subjektų, valstybės tarnautojų ginčus su administracija, rinkimų ginčus, administracinių teisės pažeidimų bylas ir kt. Tačiau teoriškai įmanoma situacija, kai Lietuvos Respublikos administraciniams teismams gali tekti taikyti tarptautinės privatinės teisės normas.

Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas nustato užsienio aukštųjų mokyklų filialų steigimo Lietuvoje teisinius pagrindus, kuriuos konkretizuoja Aukštųjų mokyklų steigimo ir leidimų vykdyti studijas išdavimo tvarka, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 1153. Šios tvarkos 10 punkte nustatyta, kad pasirengimą vykdyti studijas šios tvarkos nustatytais atvejais vertina Studijų kokybės vertinimo centras Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos nustatyta tvarka. Remiantis pastaruoju pavedimu Švietimo ir mokslo ministerija patvirtino Pasirengimo vykdyti studijas vertinimo tvarkos aprašą, patvirtintą Švietimo ir mokslo ministro 2005 m. sausio 20 d. įsakymu Nr. ISAK-97, kurio 46.1 punkte nustatyta, kad viena iš ekspertų atliktos paraiškos vertinimo išvados būtinų dalių yra teisinis pasirengimo vykdyti studijas Lietuvoje vertinimas¹.

Į Studijų kokybės vertinimo centrą kreipiasi Rusijos Federacijos universitetas norintis steigti Lietuvoje savo filialą. Studijų kokybės vertinimo centro ekspertų grupė įvertinusi universiteto paraišką priima neigiamą vertinimo išvadą, kadangi Rusijos Federacijos teisė numato, kad valstybiniai universitetai gali steigti savo filialus užsienio valstybėse tik gavę atitinkamą Švietimo ministerijos leidimą, kurio pareiškėjas vertintojams nepateikė. Be to, vertinimui pateikta filiale vykdomos studijų programa neatitinka filialą įsteigusios aukštosios mokyklos vykdomos studijų programos. Tokia vertinimo išvada praktiškai reiškia, kad Lietuvos Respublikos švietimo ministerija atsisakys registruoti tokios aukštosios mokyklos filialą Lietuvoje, tačiau vertinimo išvadą pareiškėjas gali skusti Lietuvos Respublikos administraciniam teismui².

Pareiškėjo skundą nagrinėsiantis Lietuvos administracinis teismas vertindamas ekspertų išvados pagrįstumą turės atsižvelgti į tai, kad tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos yra pasirašyta dvišalė sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, kurios 22 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad juridinio asmens teisnumą nustato įstatymai tos susitariančiosios šalies, kurios teritorijoje jis įsteigtas. Kadangi pareiškėjas yra įsteigtas Rusijos Federacijoje, tai vertinant Rusijos valstybinio universiteto filialo steigimo Lietuvoje teisinį pagrindą reikia remtis Rusijos Federacijos teise.

Vertindamas ekspertų argumentus dėl studijų programos neatitikimo filialą įsteigusios aukštosios mokyklos vykdomai studijų programai pagrįstumą, administracinis teismas turės atsižvelgti į Lietuvos Respublikos civilinio kodekso II knygos 2.53 straipsnio 2 dalies nuostatą atitinkančią Rusijos Federacijos teisės nuostatą. Lietuvos

¹ Stasio Šedbaro advokatų kontora. Teisinė išvada Studijų kokybės vertinimo centrui. *nepublikuota*.

² Ten pat.

Respublikos civilinio kodekso 2.53 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad juridinio asmens filialas yra struktūrinis juridinio asmens padalinys, turintis savo buveinę ir atliekantis visas arba dalį juridinio asmens funkcijų. Atitinkama norma įtvirtinta ir Aukštųjų mokyklų steigimo ir leidimų vykdyti studijas išdavimo tvarkos 5 punkte, kuriame nustatyta, jog užsienio aukštosios mokyklos filiale gali būti vykdomos studijos tik pagal tos užsienio aukštosios mokyklos studijų programas. Todėl jeigu atitinkamos Rusijos Federacijos teisės nuostatos nustato tokias pačias taisykles, jokie filiale vykdomos studijų programos nukrypimai nuo filialą įsteigusios aukštosios mokyklos vykdomos studijų programos yra negalimi. Vadinasi, administracinis teismas nagrinėdamas pareiškėjo skundą turės taikyti Rusijos Federacijos teisės nuostatas reglamentuojančias juridinių asmenų ir jų filialų teisinį statusą.

Kai nėra atitinkamos Lietuvos Respublikos dvišalės tarptautinės sutarties dėl teisinės pagalbos, juridinio asmens civilinis teisinis statusas nustatomas pagal Civiliniame kodekse nustatytas kolizines taisykles. Pagal Civilinio kodekso 1.19 straipsnio 1 dalį juridinio asmens civilinis teisinis statusas nustatomas pagal jo įsteigimo vietos valstybės teisę, t.y. taikomas inkorporacijos principas. Tačiau inkorporacijos principas nėra absoliutus, Civiliniame kodekse nustatyta išimtis - jeigu steigiant juridinį asmenį nustatyta steigimo tvarka buvo pažeista, tuomet juridinio asmens civilinis teismumas nustatomas pagal faktinės jo veiklos vietos teisę.

Vadinasi, užsienyje įsteigto juridinio asmens teisinė forma ir statusas, juridinio asmens steigimas, reorganizavimas ir likvidavimas, pavadinimas, organų sistema ir jų kompetencija, civilinė atsakomybė, atstovavimas, įstatymų ir steigimo dokumentų pažeidimo teisinės pasekmės ir kiti su juridinio asmens teisiniu statusu susiję klausimai bendruoju atveju bus nustatomi pagal užsienio valstybės teisę. Tačiau pagal Civilinio kodekso 1.14 straipsnio 3 dalį nustatant juridinio asmens civilinį teisinį statusą galimas nukreipimas atgal į Lietuvos Respublikos teisę.

Anksčiau galiojusiam Civiliniame kodekse juridinio asmens civilinis teismumas buvo nustatomas pagal valstybės, kurios teritorijoje faktiškai yra juridinio asmens buveinė (valdyba, direkcija ir kt.), teisę. Pavyzdžiui, į Panevėžio apygardos teismą kreipėsi užsienio įmonė, įregistruota Britų kanalo salose, tačiau turinti buveinę Rygoje. Šiuo atveju ieškovo civilinis teisinis statusas turėjo būti nustatomas pagal Latvijos teisę¹.

Pagal Civilinio kodekso 1.19 straipsnio 3 dalį juridinio asmens padalinių civilinis teisinis statusas visada nustatomas pagal tų padalinių buveinės, verslo arba kitos veiklos

¹ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001, Nr. 14. p. 395.

vietos valstybės teisę (net ir tada kai pats juridinis asmuo įsteigtas kitoje valstybėje). Civilinio kodekso 1.21 straipsnyje nustatyta, kad užsienio juridinių asmenų ar kitų organizacijų atstovybėms ir filialams (kurie įregistruoti Lietuvos Respublikoje) taikoma Lietuvos Respublikos teisė, taip pat nustatytas reikalavimas, kad bent vienas iš asmenų, veikiančių atstovybės ar filialo vardu, turi gyventi Lietuvos Respublikoje. Užsienio juridinių asmenų ir organizacijų atstovams (veikiantiems Lietuvos Respublikoje) ir jų civilinei atsakomybei taikoma Lietuvos Respublikos teisė. Pažymėtina, kad valstybė ir savivaldybės bei jų institucijos taipogi yra civilinių teisinių santykių dalyvės, tačiau šiuo atveju nekyla jokios abejonės, kad šių subjektų, dėl jų prigimties ir ypatingo teisinio statuso, civilinis teisinis statusas visada turi būti nustatomas pagal tos valstybės teisę.

2.2.3. Šeimos teisiniams santykiams taikytina teisė

Lietuvos Respublikoje šeimos teisės šakai yra priskiriamos teisės normos reglamentuojančios santuokos sudarymo, jos galiojimo bei nutraukimo pagrindus ir tvarką, sutuoktinių turtines ir asmenines neturtines teises, vaikų kilmės nustatymą, vaikų ir tėvų bei kitų šeimos narių tarpusavio teises ir pareigas, įvaikinimo, globos ir rūpybos, civilinės būklės aktų registravimo tvarką. Pagal Civilinio kodekso 3.2. straipsnio 1 dalį šeimos santykius reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, Civilinis kodeksas ir kiti įstatymai, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso Pirmosios knygos ketvirtajame skirsnyje yra kodifikuotos ne visos Lietuvos tarptautinės privatinės teisės (kolizinės) normos, nustatančios šeimos civiliniams santykiams taikytiną teisę. Kai kurios kolizinės normos yra įtvirtintos tarptautinėse sutartyse ir konvencijose, kurias yra ratifikavusi Lietuvos Respublika. Pavyzdžiui, išlaikymo santykiams taikytina teisė nustatoma pagal 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvenciją dėl išlaikymo prievolėms taikytinos teisės. Konvencijos 1 straipsnyje nustatyta, kad konvencija taikoma išlaikymo pareigoms, atsirandančioms iš šeimos santykių, tėvystės ar motinystės, santuokos ar giminystės pagal santuoką, įskaitant išlaikymo pareigas nesantuokiniam vaikui.

Pažymėtina, kad konvencijoje nustatyta taikytina teisė šalių santykiams yra taikoma neatsižvelgiant į abipusiškumo principą ir į tai, ar užsienio subjekto valstybė yra šios konvencijos dalyvė. Lietuvos Respublika ratifikuodama šią konvenciją padarė išlygą, kad Lietuvos Respublikos valdžios institucijos taikys vidaus teisę, jei ir asmuo, turintis teisę į išlaikymą, ir asmuo, turintis išlaikymo pareigą, yra Lietuvos Respublikos piliečiai pagal Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymą ir jei asmens, turinčio išlaikymo pareigą, įprastinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje (įprastinė gyvenamoji vieta laikoma

nuolatinė asmens gyvenamoji vieta, kuri nustatoma pagal Civilinio kodekso antrosios knygos Asmenys ketvirtojo skirsnio normas)¹.

Pavyzdžiui, Lietuvos teismas nagrinėdamas civilinę bylą pagal ieškovės Lietuvos pilietės ieškinį atsakovui, kuris gyvena Ukrainos Respublikoje, dėl išlaikymo sūnui priteisimo, taikė Civilinio kodekso nuostatas, reglamentuojančias išlaikymo priteisimą ir ieškinį patenkino. Pagal Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 28 straipsnio 3 dalį, jeigu kurio nors iš tėvų ir vaikų gyvenamoji vieta yra kitos susitariančiosios šalies teritorijoje, jų teisinius santykius reguliuoja įstatymai susitariančiosios šalies, kurios pilietis yra vaikas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad neatsižvelgiant į tai, kad ieškovė su vaiku, Lietuvos Respublikos piliečiu, gyvena Lietuvos Respublikoje, teismas teisingai byloje taikė Lietuvos teisę, kadangi taikant 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvenciją dėl išlaikymo prievolėms taikytinos teisės, reikia atsižvelgti į minėtą sutarties ratifikavimo išlygą².

Lietuvos Respublikos ratifikuotoje 1993 m. Hagos konvencijoje „Dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje“ yra nustatytos garantijos, užtikrinančios, kad tarptautinis įvaikinimas būtų vykdomas atsižvelgiant į vaiko interesus ir pagrindines teises, kaip tai pripažįsta tarptautinė teisė, reglamentuota konvenciją pasirašiusių valstybių bendradarbiavimo sistema, užtikrinanti, kad būtų laikomasi konvencijos reikalavimų.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalgoje pažymėjo, kad Lietuvos teismams nagrinėjant vaikų, turinčių nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvoje, įvaikinimo bylas, turi būti taikoma Lietuvos teisė. Tačiau teismas turi atsižvelgti ir į įvaikintojo valstybės teisėje nustatytas sąlygas ir draudimus, siekdamas išsiaiškinti, ar Lietuvos teismo sprendimas toje valstybėje bus pripažįstamas. Tokia išvada tiesiogiai išplaukia iš 1993 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje 4 straipsnio, kuris nustato, kad valstybės – gimtinės kompetentingos institucijos, deramai išnaginėjusios klausimus, nusprendė, kad tarptautinis įvaikinimas labiausiai atitinka vaiko interesus. Vienas iš vaiko interesus užtikrinančių veiksnių yra įvaikinimo pripažinimas priimančiojoje valstybėje, t.y. valstybėje, į kurią vaikas bus išvežtas po įvaikinimo. Taigi subsidiariai turi būti taikoma ir įvaikintojo valstybės

¹ Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalga. www.teismupraktika.lt

² Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalga. www.teismupraktika.lt

(valstybės, į kurią vaikas iš Lietuvos bus išvežtas) teisė. Ypač svarbu tai daryti tais atvejais, kai valstybė, į kurią vaikas po įvaikinimo bus išvežtas, nėra minėtos Hagos konvencijos dalyvė. Jeigu įvaikintojo vietos valstybės teisės taikymas prieštarautų vaiko interesams arba įvaikinimas užsienio valstybėje nebūtų pripažįstamas, teismas turėtų atsisakyti įvaikinti vaiką¹.

Kai Lietuvos Respublika yra sudariusi su atitinkama valstybe dvišalę sutartį dėl teisinės pagalbos, šeimos santykiams taikytina teisė turi būti nustatoma pagal dvišalėje sutartyje nustatytas taisykles. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos ir Ukrainos dvišalėje sutartyje „Dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinės, šeimos ir baudžiamosiose bylose“ yra įtvirtintos kolizinės normos, kuriose yra nustatytos taisyklės dėl santuokos sudarymui, jos formai, sutuoktinių asmeniniams ir turtiniams teisiniams santykiams, santuokos nutraukimui ir santuokos pripažinimui negaliojančia, tėvų ir vaikų tarpusavio teisiniams santykiams, įvaikinimo teisiniams santykiams, teisiniams santykiams tarp globėjo ir globotinio arba rūpintojo ir rūpintinio taikytinos teisės nustatymo.

Jeigu Lietuvos Respublika nėra sudariusi dvišalės sutarties su atitinkama valstybe, taikytiną teisę reikės nustatyti pagal Civilinio kodekso pirmosios knygos II skyriaus ketvirtajame skirsnyje nustatytas kolizijų sprendimo taisykles. Pavyzdžiui, pagal Civilinio kodekso 1.32 straipsnį vaikų ir tėvų asmeniniams ir turtiniams santykiams yra taikoma vaiko gyvenamosios vietos valstybės teisė, o jeigu tokios vietos negalima nustatyti, tuomet taikoma tos valstybės teisė, kurios piliečiai yra vaikas ir abu tėvai. Anksčiau galiojusiam Santuokos ir šeimos kodekse buvo nustatyta, kad vaikų išlaikymo teisiniams santykiams reikėtų taikyti arba vaiko pilietybės valstybės teisę, arba jo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teisę, atsižvelgiant į tai, kurios teisės nuostatos labiau gina vaiko interesus, t.y. teismas turėjo taikyti tos valstybės teisės normas, kurios labiausiai gina vaiko teises. Civiliniame kodekse tokios nuostatos neišliko, tačiau kaip matyti iš Lietuvos teismų praktikos, teismai, gindami vaiko teises ir interesus, net ir nustatę, kad bylos šalių santykiams turėtų būti taikoma užsienio valstybės teisės normos, atsisako ją taikyti jeigu atitinkamos Lietuvos Respublikos teisės normos labiau gina vaiko teises.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje civilinėje byloje, ieškovė, Baltarusijos Respublikos pilietė ir gyvenanti Baltarusijos Respublikoje, kreipėsi į Lietuvos Respublikos teismą, prašydama priteisti jai išlaikymą iš savo tėvo, Lietuvos Respublikos piliečio gyvenančio Lietuvoje. Baltarusijos Respublikos teismo sprendimu iš atsakovo ieškovei jau buvo priteistas išlaikymas iki jos pilnametystės, tačiau ieškinio

¹ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 397.

pareiškimo metu ieškovė buvo pilnametė, todėl pagal minėtą sprendimą išlaikymo prievolė buvo pasibaigusi. Tačiau ieškovė prašė priteisti jai išlaikymą, remdamasi Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalimi, kuriame nustatyta tėvų pareiga mokėti išlaikymą, kol vaikas sulaukia pilnametystės, išskyrus atvejus, kai vaikas yra nedarbingas dėl invalidumo, kuris jam nepilnamečiui nustatytas, arba kai vaikui reikalinga parama, jis mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose ir yra ne vyresnis negu 24 metų¹.

Pirmosios instancijos teismas ieškinį atmetė, nurodė, kad 1973 m. Hagos konvencija „Dėl išlaikymo pareigoms taikytinos teisės“ šalių santykiams netaikytina, nes Baltarusijos Respublika nėra šios Konvencijos dalyvė. Teismas argumentavo, kad tais atvejais, kai išlaikymo prievolėms taikytinos teisės klausimai reglamentuoti Lietuvos dvišalėje (daugiašalėje) tarptautinėje sutartyje dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose, teismas turi taikyti dvišalėje (daugiašalėje) tarptautinėje sutartyje nustatytas kolizines normas. Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 30 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisinius santykius tarp tėvų ir vaikų, jeigu kurio nors iš tėvų ir vaikų gyvenamoji vieta yra kitos susitariančiosios šalies teritorijoje, jų teisinius santykius reguliuoja susitariančiosios šalies, kurios pilietis yra vaikas, įstatymai, t.y. šiuo atveju Baltarusijos Respublikos teisė. Teismas padarė išvadą, kad Baltarusijos Respublikos teisė nenustato tėvų pareigos teikti išlaikymą pilnamečiams vaikams, ne vyresniems negu 24 metų, kurie mokosi aukštųjų mokyklų dieniniame skyriuje ir kuriems būtina parama².

Apeliacinės instancijos teismas pirmosios instancijos teismo sprendimą panaikino ir priteisė ieškovei išlaikymą iš atsakovo. Teisėjų kolegija nurodė, kad Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos tarptautinėje sutartyje dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose nėra išspręsta susitariančiųjų valstybių teisės normų kolizija, todėl turi būti taikomas 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvencijos „Dėl išlaikymo pareigoms taikytinos teisės“ 6 straipsnis, kuriame nustatyta, kad jeigu asmuo, turintis teisę į išlaikymą, negali pagal Konvencijos 4 ir 5 straipsniuose nurodytą valstybių teisę gauti asmens, turinčio išlaikymo pareigą, išlaikymo, tai taikoma prašymą nagrinėjančios institucijos vidaus teisė, t.y. turi būti taikoma Lietuvos Respublikos teisė³.

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-130/2007.

² Ten pat.

³ Ten pat.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija, nagrinėdama atsakovo apeliacinį skundą, 2007 m. sausio 23 d. nutartimi apeliacinės instancijos teismo sprendimą paliko nepakeistą, tačiau pažymėjo, kad Hagos konvencija šioje byloje netaikytina, nes pagal konvencijos 19 straipsnį ji neturi pasekmių jokiam kitam tarptautiniam dokumentui, kurio šalis yra arba bus susitariančioji valstybė ir kuriame yra konvencijos reglamentuojamos srities nuostatų. Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad pagal Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos dvišalės sutarties „Dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose“ 30 straipsnio 2 dalį bylos šalių santykiams turėtų būti taikoma Baltarusijos Respublikos teisė. Tačiau pagal minėtos dvišalės sutarties 1 straipsnį ir vienos, ir kitos šalies piliečiams turi būti užtikrinta tokia pati asmeninių ir turtinių teisių teisinė gynyba¹.

Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.11 straipsnį užsienio teisės normos netaikomos, jeigu jų taikymas prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos bei kitų įstatymų įtvirtintai viešajai tvarkai. Pagal to paties straipsnio 3 dalį teismas gali netaikyti užsienio teisės, jeigu, atsižvelgiant į visas bylos aplinkybes, ta teisė aiškiai nėra susijusi su byla ar jos dalimi, o su ja labiau yra susijusi kitos valstybės teisė. Remdamasi šiomis nuostatomis, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad šalių ginčas yra labiausiai susijęs su Lietuvos Respublikos teise, kadangi ginčas teisėtai yra nagrinėjamas Lietuvos Respublikos teismuose, atsakovas yra Lietuvos Respublikos pilietis, gyvenantis Lietuvoje, o Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnis yra imperatyvi teisės norma. Pagal minėtą normą Lietuvos Respublikos piliečiai privalo vykdyti pareigą – teikti paramą iki 24 metų amžiaus paramos reikalingiems savo vaikams, kurie mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose, o šios pareigos nevykdymas prieštarauja gerai moralei, teisingumo ir sąžiningumo principams². Taigi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažinęs, kad tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai nagrinėdami šalių ginčą taikytinos teisės klausimą išsprendė netinkamai, ieškinį patenkino.

2.2.4. Daiktinėms teisėms taikytina teisė

Kai yra dvišalė sutartis dėl teisinės pagalbos, daiktinėms teisėms taikytina teisė nustatoma pagal dvišalėje sutartyje nustatytas kolizines taisykles. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos ir Moldovos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 37 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-130/2007.

² Ten pat.

nuosavybės teisę į nekilnojamąjį turtą reguliuoja Susitariančiosios Šalies, kurios teritorijoje yra šis turtas, įstatymai. Straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad nuosavybės teisę į transporto priemones, kurios registruotinos valstybiniuose rejestruose, reguliuoja Susitariančiosios Šalies, kurios teritorijoje yra transporto priemonę įregistravusi įstaiga, įstatymai. Pagal straipsnio 3 dalį nuosavybės teisės ir kitokios daiktinės teisės į turtą atsiradimas ir pasibaigimas nustatomas pagal įstatymus Šalies, kurios teritorijoje turtas buvo tuo momentu, kai įvyko veiksmas arba kitokia aplinkybė, tapusi tokios teisės atsiradimo ar pasibaigimo pagrindu. Nuosavybės teisės ar kitokios daiktinės teisės į turtą, kuris yra sandorio dalykas, atsiradimas ir pasibaigimas nustatomas pagal sandorio sudarymo vietos įstatymus, jeigu šalys nesusitarė kitaip.

Kai nėra dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos, taikytina teisė yra nustatoma pagal Civilinio kodekso 1.48 – 1.51 straipsniuose įtvirtintas kolizines normas. Pagal Civilinio kodekso 1.49 straipsnį sutarties šalims leidžiama pasirinkti teisę, taikytiną nuosavybės ar kitoms daiktinėms teisėms į kilnojamąjį daiktą (kai sutarties dalykas yra nekilnojamasis daiktas, šalys tokios teisės neturi). Pažymėtina, kad šalių pasirinkimo teisė yra apribota, nes galima rinktis iš dviejų alternatyvų: kai daiktas yra gabenamas, šalys gali susitarti, kad daiktinės teisės į kilnojamąjį daiktą bus nustatomos pagal jo išsiuntimo arba paskyrimo vietos teisę; sutarties šalys gali susitarti, kad nuosavybės ir kitos daiktinės teisės į kilnojamąjį daiktą bus nustatomas pagal teisę, kuri taikoma jų sutarčiai.

Kodekso 1.48 straipsnio 1 dalyje yra nustatytas bendras principas, kad nuosavybės ir kitos daiktinės teisės į nekilnojamąjį ir kilnojamąjį daiktą nustatomos pagal valstybės, kurioje tas daiktas buvo jo teisinės padėties pasikeitimo metu, teisę. Daiktas pripažįstamas nekilnojamuoju ar kilnojamuoju pagal jo buvimo vietos valstybės teisę (*lex rei sitae*).

Pažymėtina, kad anksčiau galiojusio Civilinio kodekso 619 straipsnyje taikytinos teisės nustatymas priklausė nuo to, koks yra daiktinių teisių objektas – nekilnojamasis ar kilnojamasis turtas. Tai, ar turtas yra nekilnojamasis, ar kilnojamasis, buvo nustatoma pagal to turto buvimo vietos teisę. Jeigu daiktinių teisių objektas yra nekilnojamasis turtas, tai daiktinės teisės į jį ir jų apimtis, taip pat šių teisių gynimas buvo nustatomas pagal to nekilnojamojo turto buvimo vietos valstybės teisę, t. y. taikomas *lex rei sitae* principas. Nuosavybės teisė į kitokį turtą ir jos gynimas buvo nustatomi pagal Civilinio kodekso 616 straipsnio taisyklę, t.y. pagal prievolėms atsirandančioms iš sandorių taikytiną teisę.

Taikytinos teisės klausimas ypač aktualus gali būti nagrinėjant vindikacinius ieškinius dėl pavogto turto išreikalavimo. Šiuo atveju taikytina teisė nustatoma pagal tokį

principą: jeigu nuosavybės teisė į turtą buvo įgyta užsienyje, tai nuosavybės teisė ir jos gynimas nustatomas pagal turto įgijimo vietos teisę, nepaisant to, kad vėliau tas turtas buvo pavogtas ir pateko į kitą valstybę. Pavyzdžiui, Vokietijoje įsigytas ir vėliau ten pavogtas automobilis pateko į Lietuvą, kur jis buvo surastas. Pareiškus vindikacinį ieškinį Lietuvos teisme dėl automobilio išreikalavimo, nuosavybės teisė ir jos gynimas turi būti nustatomi pagal Vokietijos teisę, nepaisant to, kad automobilis buvo įregistruotas Lietuvoje. Jeigu daiktinių teisių objektas yra kilnojamas turtas, daiktinėms teisėms į jį taikoma turto buvimo vietos teisė, išskyrus atvejus, kai šis turtas buvo tam tikro sandorio dalykas, o sandorio šalys buvo pasirinkusios taikytiną teisę (CK 616 str.; 619 str. 3 d.)¹.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje aprobuotoje nutartyje nurodė, kad tais atvejais, kai Lietuvos teismuose pareiškiamas vindikacinis ieškinys dėl kilnojamojo daikto, pavogto užsienio valstybėje, išreikalavimo iš svetimio neteisėto valdymo Lietuvoje, šio daikto savininko daiktinėms teisėms apginti turi būti taikoma užsienio valstybės, kurioje tas daiktas buvo pavogtas, teisė. Savininkui pakanka įrodyti, kad daiktas iš jo buvo pavogtas, o kadangi taikytina teisė leidžia vogtą daiktą išreikalauti ir iš sąžiningo įgijėjo, savininkui net nereikia ginčyti sutarties, pagal kurią įgijėjas įsigijo daiktą. Dėl šių priežasčių Civilinio kodekso 47 straipsnis, nustatantis sandorių negaliojimo teisinius padarinius, netaikytinas². Tačiau žemesnių instancijų teismai ne visada atsižvelgia net ir į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo aprobuotas nutartis.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo civilinę bylą, kurioje Vokietijos pilietis pareiškė ieškinį, kuriame nurodė, kad 1999 m. spalio 28 d. naktį prie jo buto, esančio Vokietijoje, Esene, (duomenys neskelbtini), buvo pavogtas jam nuosavybės teisėmis priklausantis automobilis. Automobilis buvo rastas Lietuvoje, įregistruotas valstybės įmonėje „Regitra“ atsakovo vardu. Ieškovo teigė, kad atsakovas neteisėtai naudojami minėtu automobiliu, kadangi jis automobilio niekam neperleido – automobilis nustojo būti valdomas be jo valios. Vadovaudamasis Civilinio kodekso 4.95 straipsniu ir 4.96 straipsnio 1 dalimi, ieškovas prašė išreikalauti iš atsakovo automobilį ir priteisti šį automobilį ieškovui³.

Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai ieškinį atmetė konstatavę, kad byloje nėra jokių įrodymų, patvirtinančių, kad atsakovas automobilį įsigijo nesąžiningai. Teismai taip pat nurodė, kad ieškovas privalo įrodyti, kad jo nuosavybėje buvęs automobilis nustojo būti valdomas prieš savininko valią, tačiau šios aplinkybės byloje nėra įrodytos –

¹ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001, Nr. 14. p. 399.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-318/2000.

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-113/2004

vagystę padaręs asmuo nenustatytas, o baudžiamoji byla yra sustabdyta. Tuo tarpu atsakovas nenuginčyta pirkimo-pardavimo sutartimi, patvirtinančia nuosavybės teises, įrodė savo naudojimąsi ginčo automobiliu. Atsižvelgdami į tai, kad atsakovas yra sąžiningas automobilio įgijėjas, automobilį įsigijęs atlygintinai, kad pirkimo-pardavimo sutartis nėra nuginčyta, taip pat į tai, kad byloje nėra duomenų, patvirtinančių, kad tretysis asmuo, iš kurio atsakovas pirko automobilį, jį būtų įsigijęs neteisėtai, teismai padarė išvadą, kad atsakovas automobilį įsigijo teisėtu būdu, todėl atsakovas turi teisę į savo nuosavybės apsaugą. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nagrinėdami civilinę bylą visiškai neatsižvelgė į tai, kad ši byla turi tarptautinį elementą ir nesprendė taikytinos teisės klausimų¹.

Teismų sprendimus panaikinęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad pagal pirmosios ir apeliacinės teismų nustatytas faktines aplinkybes ieškovui nuosavybės teisėmis priklausantis automobilis buvo registruotas ir pavogtas Vokietijoje, t.y. nuosavybės teisės atsiradimo ir nuosavybės teisės pažeidimo faktai įvyko ne Lietuvoje, o užsienio valstybėje. Pagal Civilinio kodekso 1. 48 straipsnio 1 dalį nuosavybės teisė ir kitos daiktinės teisės į nekilnojamąjį ir kilnojamąjį daiktą nustatomos pagal valstybės, kurioje buvo tas daiktas jo teisinės padėties pasikeitimo metu, teisę. Nors Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad pagal Civilinio kodekso 4.96 straipsnio 1 dalį ieškovui pakanka įrodyti, kad daiktas iš jo buvo pavogtas, ir tuo pagrindu jis turi teisę pavogtą automobilį išreikalauti ir iš sąžiningo įgijėjo. Teismas iš esmės neišsprendė bylos šalių ginčo ir perdavė bylą apeliacine tvarka iš naujo nagrinėti Šiaulių apygardos teismui, kadangi teismai, atmesdami ieškinį, neatsižvelgė į Civilinio kodekso 1. 48 straipsnio 1 dalies reikalavimą ir jo netaikė. Aplinkybės, susijusios su taikytina teise, todėl aiškintinos iš naujo nagrinėjant bylą. Vadinas, Lietuvos Respublikos teismai iš naujo nagrinėdami civilinę bylą turės taikyti Vokietijos teisę².

Pagal Civilinio kodekso 1.49 straipsnį sutarties šalims leidžiama pasirinkti teisę, taikytiną nuosavybės ar kitoms daiktinėms teisėms į kilnojamąjį daiktą (kai sutarties dalykas yra nekilnojamasis daiktas, šalys tokios teisės neturi). Pažymėtina, kad šalių pasirinkimo teisė yra apribota, nes galima rinktis iš dviejų alternatyvų: kai daiktas yra gabenamas, šalys gali susitarti, kad daiktinės teisės į kilnojamąjį daiktą bus nustatomos pagal jo išsiuntimo arba paskyrimo vietos teisę; sutarties šalys gali susitarti, kad nuosavybės ir kitos daiktinės teisės į kilnojamąjį daiktą bus nustatomos pagal teisę, kuri taikoma jų sutarčiai.

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-113/2004

² Ten pat.

2.2.5. Intelektinei nuosavybei taikytina teisė

Intelektinės nuosavybės sąvoka apima du elementus: pramoninę nuosavybę, t.y. išradimai, pramoninio dizaino pavyzdžiai, prekių ir paslaugų ženklai, firmų vardai, kilmės vietų pavadinimai ir firmų vardai, naudingieji modeliai, ir autorinę nuosavybę, t.y. literatūros, muzikos, meno, fotografijos ir audiovizualiniai kūriniai. Pagal 1967 m. Stokholme pasirašytos „Konvencijos, įsteigiančios Pasaulinę intelektualinės nuosavybės organizaciją“ 2 straipsnį, intelektinė nuosavybė apima teises, susijusias su literatūros, meno ir mokslo kūriniais, artistų atlikėjiška veikla, garso įrašais, radijo ir televizijos laidomis, išradimais visose žmogaus veiklos srityse, moksliniais atradimais, pramoniniu dizainu, prekių ir paslaugų ženklais, firmų vardais ir prekybos ženklais, apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos, visas kitas teises, susijusias su intelektualine veikla gamybos, mokslo, literatūros ir meno srityse. Intelektinės nuosavybės teisių klausimai yra reglamentuoti specialiuose Lietuvos Respublikos įstatymuose: Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatyme, Prekių ženklų įstatyme, Patentų įstatyme ir kt.

Intelektinės nuosavybės santykiai yra reglamentuojami ir įvairiuose tarptautinėse sutartyse prie kurių yra prisijungusi Lietuvos Respublika: 1961 m. Romos konvencijoje dėl atlikėjų, fonogramų gamintojų ir transliuojančiųjų organizacijų apsaugos, 1971 m. Ženevos konvencijoje dėl fonogramų gamintojų apsaugos nuo neteisėto jų fonogramų kopijavimo, 1883 m. Paryžiaus konvencijoje dėl pramoninės nuosavybės saugojimo, 1957 m. Nicos sutartis dėl tarptautinės prekių ir paslaugų ženklų registravimo klasifikacijos, ir kt.

Pavyzdžiui, vieno iš seniausių šios teisės šakos tarptautinių šaltinių 1886 m. rugsėjo 9 d. priimtos Berno Konvencijos dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos 6 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad nepaisant autoriaus turtinių teisių perdavimo, autorius turi teisę reikalauti pripažinti kūrinio autorystę ir prieštarauti bet kokiam šio kūrinio iškraipymui, išdarkymui ar kitokiam pakeitimui, taip pat bet kokiam kitam autoriaus garbei ar reputacijai galinčiam padaryti žalos kėsinimuisi į kūrinį. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas Autorių ir gretutinių teisių įstatymo 14 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose taip pat numatė tokias autorių teises.

Tačiau Lietuvos Respublikos autorių ir gretutinių teisių įstatymo 3 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punkte nustatyta, kad įstatymo nuostatos yra taikomos autoriams ir gretutinių teisių subjektams, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečiai arba nuolat gyvenantys Lietuvos Respublikoje fiziniai asmenys, arba juridiniai asmenys, kurių buveinės yra Lietuvos Respublikoje; bei autoriams, nepaisant jų pilietybės ir gyvenamosios vietos,

turintiems teisės į kūrinius, pirmą kartą išleistus Lietuvos Respublikoje, įskaitant kūrinius, tuo pat metu išleistus Lietuvos Respublikoje ir užsienyje.

Vadinasi, užsienio valstybės pilietis ir nuolatinis gyventojas, kuris išleido savo kūrinį ne Lietuvos Respublikoje ir kurio autorinės teisės yra pažeidžiamos Lietuvoje, vadovaujantis minėti straipsniu negalės ginti savo teisių vadovaudamasis Autorių ir gretutinių teisių įstatymo nuostatomis. Tačiau įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad įstatymo nuostatos taip pat taikomos autoriams, gretutinių teisių subjektams ir duomenų bazių gamintojams, kurių teisės Lietuvos Respublikoje ginamos pagal Lietuvos Respublikos ratifikuotas tarptautines sutartis bei kitus teisės aktus, privalomus Lietuvos Respublikai pagal jos tarptautinius įsipareigojimus.

Lietuvos Respublika prie Berno konvencijos prisijungė 1994 m. liepos 29 d., o 1996 m. gegužės 28 d. konvenciją ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas. Berno konvencijos 3 straipsnyje 1 dalyje nustatyta, kad konvencijoje numatyta apsauga taikoma tiek paskelbtų, tiek nepaskelbtų kūrinių autoriams, kurie yra vienos iš Sąjungos šalių piliečiai, bei pirmą kartą vienoje iš Sąjungos šalių paskelbtų kūrinių ar kūrinių, tuo pat metu paskelbtų Sąjungos šalyje ir neįeinančioje į Sąjungą šalyje autoriams, kurie nėra vienos iš Sąjungos šalių piliečiai. Pagal to paties Berno konvencijos straipsnio 2 dalį autoriai, kurie nėra vienos iš Sąjungos šalių piliečiai, bet jų nuolatinė gyvenamoji vieta yra vienoje tų šalių, konvencijoje prilyginami tos šalies piliečiams. Vadinasi, bet kurios Berno konvencijos sąjungos valstybės pilietis vadovaudamasis minėta konvencija ir Lietuvos Respublikos autorių ir gretutinių teisių įstatymu galėtų teismo tvarka reikalauti pripažinti jo kūrinių autorystę ir prieštarauti bet kokiam šio kūrinių iškreipimui, išdarymui ar kitokiam pakeitimui.

Pagal Berno konvencijos 6 straipsnio 3 dalį teisinės gynybos būdus straipsnyje numatytiems teisėms apsaugoti reguliuoja šalies, kurioje reikalaujama apsaugos, įstatymai, todėl savo teises autorius turės ginti pagal Lietuvos Respublikos teisės aktuose nustatytą tvarką. Pažymėtina, kad Berno konvencijos 6 straipsnio 3 dalies nuostata yra atkartota ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.53 straipsnyje, t.y. intelektinės nuosavybės teisės gynimui taikoma valstybės, kurioje prašoma apginti, teisė.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalgoje nenagrinėjo intelektinei nuosavybei taikytinos teisės klausimų, kadangi tuo metu galiojusiame Civiliniame kodekse nebuvo įtvirtintų kolizinių normų, kuriose būtų nustatytos taisyklės dėl intelektinės nuosavybės santykiams taikytinos teisės parinkimo. Minėti klausimai nėra reglamentuoti ir Lietuvos Respublikose dvišalėse sutartyse dėl teisinės pagalbos ir teisinių

santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. 2000 m. liepos 1 d. Civiliniame kodekse intelektinės nuosavybės teisėms taikytinos teisės klausimai yra reglamentuojami 1.52 ir 1.53 straipsniuose¹.

Civilinio kodekso 1.52 straipsnyje nustatyta, kad jeigu šalys nepasirinko taikytinos teisės, su intelektinės nuosavybės teisėmis susijusioms sutartims taikoma šias teises perleidžiančios ar suteikiančios teisę jomis naudotis šalies nuolatinės gyvenamosios ar verslo vietos valstybės teisė. Tuo tarpu su darbdavio ir darbuotojo sutartims dėl intelektinės nuosavybės objekto sukūrimo darbo metu taikoma darbo sutartims taikytina teisė. Civilinio kodekso 1.53 straipsnyje yra nustatyta intelektinės nuosavybės teisės ir jų gynimui taikytina teisė: taikoma valstybės, kurioje prašoma apginti šias teises, teisė. Straipsnio antroje dalyje nustatyta, kad jeigu yra pažeistos intelektinės nuosavybės teisės, šalys po žalos padarymo savo susitarimu kaip taikytiną teisę gali pasirinkti bylą nagrinėjančio teismo vietos valstybės teisę.

Po minėto Civilinio kodekso įsigaliojimo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo tik vieną civilinę bylą, kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl intelektinės nuosavybės teisėms taikytinos teisės. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo ieškovo kasacinį skundą, kuriuo buvo skundžiama apeliacinės instancijos teismo nutartis ir šia nutartimi panaikintas pirmosios instancijos teismo sprendimas. Tačiau Aukščiausiasis Teismas šioje byloje nurodė, kad jis sprendžia iš esmės procesinį klausimą, t.y. ar apeliacinės instancijos teismas teisingai taikė Civilinio proceso kodekso nuostatas, todėl iš esmės pasisakė tik dėl apeliacinės instancijos teismo nutarties teisėtumo ir tuo aspektu reikšmingų argumentų. Tačiau kai kuriuos išaiškinimus dėl taikytinos teisės Lietuvos Aukščiausiasis Teismas minėtoje nutartyje pateikė².

Teisėjų kolegija pažymėjo, kad nagrinėjant bylą iš naujo apeliacine tvarka, atkreiptinas dėmesys į šiuos momentus: patento galiojimo terminas, visų pirma, sietinas su trečiųjų asmenų (kurių atžvilgiu patento savininkas patento galiojimo laikotarpiu įgyvendina savo išimtinės teises), teise pagrįstai tikėtis, kad pasibaigus patento galiojimo terminui, kuris yra nurodytas patente bei viešai paskelbtas, šis terminas dėl kokių nors aplinkybių automatiškai neprailgės, o tuo pačiu tretieji asmenys turės galimybę naudotis išradimu ir pan., neribojant jų naudojimosi patento savininko išimtinėmis teisėmis³.

Aptariamojo išradimo patento atveju yra kalbama ne apie teisių į patentą suteikimą Lietuvos Respublikoje nacionalinių teisės aktų nustatyta tvarka naujai paduodamos paraiškos pagrindu, bet apie apsauginio dokumento, išduoto buvusioje Sovietų Sąjungoje,

¹ Valstybės žinios. 2000, Nr. 54-1556

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-287

³ Ten pat.

perregistravimą Lietuvoje, kuomet Lietuva atkūrė nepriklausomybę ir tapo savarankišku tarptautinių santykių subjektu. Perregistravimas, atliktas vadovaujantis atitinkama administracine procedūra (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. 362 „Dėl pramoninės nuosavybės teisinės apsaugos Lietuvos Respublikoje“), šiuo atveju reiškia, kad Lietuva pripažino teisių, įgytų Sovietų Sąjungoje, tęstinumą savo teritorijoje tam tikram terminui. Pagal minėto Vyriausybės nutarimo 1.1 punktą, „galiojantys išradimų patentai ir autorystės liudijimai, išduoti buvusios TSRS patentų žinybos /.../ Lietuvos Respublikoje registruojami kaip patentai ne ilgiau kaip penkiolikai metų nuo paraiškos padavimo dienos /.../“. b) Lietuvos Respublikos Seimo 1994 m. sausio 18 d. nutarimo Nr. I-373 „Dėl Lietuvos Respublikos patentų įstatymo įgyvendinimo“ I.1 punkte įtvirtinta nuostata, jog perregistravus buvusios TSRS patentus bei autorystės liudijimus ir gavus Lietuvos Respublikos patentus, šių patentų teises gina Lietuvos Respublikos Patentų įstatymas¹.

2.2.6. Paveldėjimo teisiniams santykiams taikytina teisė

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalgoje pažymėjo, kad apibendrintose bylose nebuvo atvejų, kai paveldėjimo santykiams buvo ar turėjo būti taikoma užsienio teisė. Po minėto nutarimo priėmimo Aukščiausiasis Teismas taip pat nenagrinėjo bylų, kuriuose būtų reikėję spręsti minėtus klausimus, todėl galimybės analizuoti teismų praktiką minėtais klausimais yra ribotos. Tačiau minėtoje apžvalgoje yra pateikti Aukščiausiojo Teismo išaiškinimai, į kuriuos teismas turėtų atsižvelgti nagrinėdamas bylą dėl tarptautinį elementą turinčių paveldėjimo teisinių santykių.

Teismas nagrinėdamas tokią bylą turėtų nustatyti ar yra Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis dėl teisinės pagalbos su užsienio valstybe, kurios pilietis teisę galimai reikės taikyti nagrinėjant civilinę bylą dėl paveldėjimo teisinių santykių. Jeigu tokia sutartis yra tai paveldėjimo santykiams taikytina teisė bylą nagrinėjantis teismas turės nustatyti pagal dvišalės sutarties nustatytas kolizines taisykles. Tačiau minėtoje apžvalgoje yra klaidingai nurodyta, kad Lietuvos Respublikos pasirašytose dvišalėse sutartyse dažniausiai yra taikomas valstybės, kurios piliečiu buvo palikėjas, teisės principas². Daugumoje Lietuvos dvišalių sutarčių (Lietuvos Respublikos dvišalėse sutartyse su Baltarusijos Respublika, Azerbaidžano Respublika, Ukraina, Kazachstano

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-287/2004.

² Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 400.

Respublika, Moldovos Respublika, Rusijos Federacija, Uzbekistano Respublika, taip pat trišalėje sutartyje su Estijos ir Latvijos Respublikomis) yra nustatytas paskutinės turėtos gyvenamosios vietos principas, o nekilnojamojo turto paveldėjimui – turto buvimo vietos valstybės teisės principas. Tik sutartyje su Lenkijos Respublika yra nustatytas pilietybės principo taikymas, o sutartyje su Kinijos Liaudies Respublika tokios kolizinės normos iš viso nėra.

Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 43 straipsnyje nustatyta, kad kilnojamojo turto paveldėjimo teisę reguliuoja Susitariančiosios Šalies, kurios teritorijoje palikėjas turėjo paskutinę nuolatinę gyvenamąją vietą, įstatymai. Tuo tarpu, nekilnojamojo turto paveldėjimo teisę reguliuoja susitariančiosios šalies, kurios teritorijoje yra turtas, įstatymai. Sutarties 44 straipsnyje nustatyta, kad jeigu pagal susitariančiųjų šalių įstatymus paveldėtinas turtas kaip išmarinis (valstybės paveldimas pagal įstatymą) pereina valstybės nuosavybėn, tai kilnojamas turtas perduodamas valstybei, kurios piliečiu jo mirties momentu buvo palikėjas, o nekilnojamas turtas pereina nuosavybėn tos valstybės, kurios teritorijoje jis yra.

Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 45 straipsnis nustato testamentą formai taikytiną teisę. Straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad testamentą ar jo panaikinimo formą nustato Susitariančiosios Šalies, kurios piliečiu buvo palikėjas sudarant testamentą, įstatymai. Tačiau pakanka, kad buvo laikytasi Susitariančiosios Šalies, kurios teritorijoje buvo sudarytas ar panaikintas testamentas, įstatymų. Pagal straipsnio 2 dalį valios išreiškimo sudarant arba panaikinant testamentą trūkumų teisinės pasekmės, taip pat testamentą tikrumo ginčijimo tvarką nustato įstatymai Susitariančiosios Šalies, kurios piliečiu buvo testatorius testamentą sudarymo ar jo panaikinimo metu.

Kai dvišalės sutarties nėra, taikytina teisė nustatoma pagal Civilinio kodekso 1.60 – 1.62 straipsnius. Civiliniame kodekse nustatytos tokios kolizinės normos kaip testatoriaus veiksnio nustatymui taikytina teisė, testamentą formai taikytina teisė ir kitiems paveldėjimo teisės santykiams taikytina teisė. Paveldėjimo santykių ypatumas pasireiškia tuo, kad atskiriems šių santykių elementams gali būti taikoma skirtinga teisė. Pavyzdžiui, fizinio asmens testamentinis veiksnys, t.y. jo galėjimas sudaryti, pakeisti ar panaikinti testamentą, nustatomas pagal testatoriaus nuolatinės gyvenamosios vietos teisę, o jeigu testatoriaus nuolatinės gyvenamosios vietos nustatyti neįmanoma, tai jo testamentinis veiksnys nustatomas pagal testamentą sudarymo vietos valstybės teisę. Tuo tarpu

testamento sudarymo, pakeitimo ar panaikinimo formai galioja *lex loci actus principas*, t.y. taikoma testamentą sudarymo vietos teisė.

2.2.7. Darbo teisiniams santykiams taikytina teisė

Lietuvos Respublikos tapimas Europos Sąjungos nare ir vienas pamatinių Europos Sąjungos laisvo darbo jėgos judėjimo principas lemia, kad vis daugiau Lietuvos piliečių išvyksta dirbti į Europos Sąjungos šalis. Dėl ekonominės emigracijos Lietuvoje išaugo darbo jėgos paklausa, todėl Lietuvoje daugėja dirbančių užsieniečių, daugiausiai iš Rytų Europos šalių. Kilus ginčui iš darbo sutarties, kurios viena iš šalių yra užsienio asmuo, arba esant kitokiam tarptautiniam (užsienio) elementui darbo byloje (pavyzdžiui, darbas yra atliekamas užsienio valstybėje), teismui tenka nustatyti, kokios valstybės darbo teisę reikia taikyti darbo sutarties šalių sutartiniams santykiams.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo apžvalgoje pažymėjo, kad šio klausimo sprendimą komplikuoja tai, kad Darbo įstatymų kodekse visai nėra kolizinių normų. Pagal apžvalgos patvirtinimo metu galiojusį teisinį reguliavimą teismai darbo sutarties šalių santykiams turėjo nustatyti atsižvelgdami į tai, ar sutarties šalys pasirinko taikytiną teisę¹.

Darbo sutarties įstatymo 6 straipsnio 1 dalis nustatė, kad šios įstatymo nuostatos taikomos darbo santykiams, atsiradusiems įmonėse, esančiose Lietuvos Respublikos, taip pat už jos ribų, bet priklausančiose Lietuvos Respublikos jurisdikcijai. Taigi ši norma numatė eksteritorialų darbo sutarties įstatymo galiojimą. To paties straipsnio 2 dalis nustatė, kad darbo santykius užsienio kapitalo įmonėse, įmonėse, kuriose įstatinio kapitalo dalis priklauso užsienio investitoriui (bendrose įmonėse), reguliuoja šis įstatymas, įmonių steigimo dokumentai, išskyrus atvejus, kai šių įmonių darbuotojų atžvilgiu tarptautinės sutartys nustato kitokias taisykles. Darbo santykiams taikytina teisė taip pat turi būti nustatoma atsižvelgiant į tai, ar sutarties šalys yra pasirinkę taikytiną teisę ar ne. Pripažintina, kad darbo sutarties šalys turi teisę pasirinkti sutarčiai taikytiną teisę, t. y. darbo teisėje galioja šalių valios autonomijos principas, nes: a) darbo teisė negali būti pripažinta išimtinai viešosios teisės šaka. Sutartinis darbo teisinių santykių pobūdis patvirtina, kad darbo teisei būdingi ir privatinės teisės bruožai, vienu iš kurių yra šalių valios autonomijos principas, leidžiantis sutarties šalims pasirinkti taikytiną teisę. Pavyzdžiui, pagal Darbo sutarties įstatymo 7 straipsnio 1 dalį darbo sutarties turinys, t. y. darbo sutarties sąlygos, jos šalių teisės ir pareigos nustatomos darbuotojo ir darbdavio

¹ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 401.

susitarimu. Šalių teisė nustatyti darbo sutarties sąlygas apima ir jų teisę susitarti dėl sutarčiai taikytinos teisės; b) Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių analizė patvirtina, kad Lietuvos Respublika pripažįsta šalių valios autonomijos principą ir darbo teisėje¹.

2002 m. birželio 4 d. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 7 straipsnyje yra nustatyta teisė, taikytina tarptautinio pobūdžio darbo santykiams. Pagal minėto straipsnio 1 dalį darbo sutarties šalys gali pasirinkti taikytiną teisę tiek visai darbo sutarčiai, tiek ir jos daliai, tačiau šalių pasirinkimas turi būti išreikštas tiesiogiai arba akivaizdžiai numanomas iš darbo sutarties sąlygų ar kitų aplinkybių. Teisės normoje yra nustatyta ir minėtos taisyklės išimtis: dėl to, kad šalys pasirinko taikytiną teisę, darbuotojo apsaugos srityje nenustoją galios imperatyvios teisės normos tos valstybės, kurios darbo įstatymai būtų taikomi nesant šalių susitarimo dėl taikytinos teisės. 1980 m. Romos konvencijos dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės 6 straipsnyje taip pat nustatyta, kad aplinkybė, jog darbo sutarties šalys pasirinko taikytiną teisę, negali būti pagrindu netaikyti tų imperatyvių darbuotoją saugančių teisės normų, kurios būtų taikomos, jeigu šalys nebūtų pasirinkę taikytinos teisės

Taigi aplinkybė, kad darbo sutarties šalys pasirinko sutarčiai taikytiną teisę, neatleidžia teismo nuo pareigos taikyti imperatyvias teisės normas tos valstybės, kurios teisė būtų taikoma, jeigu tokio šalių pasirinkimo nebūtų. Imperatyviomis darbuotoją saugančiomis ir ginančiomis darbo teisės normomis laikytinos normos, nustatančios darbų saugos reikalavimus, draudžiančios diskriminaciją, nustatančios maksimalią darbo trukmę, poilsio režimą, darbą švenčių ir poilsio dienomis ir nakties metu, nustatančios minimalią atostogų trukmę ir apmokėjimą už atostogas, nustatančios minimalų darbo užmokestį ir pan. Remiantis nurodytais argumentais, darytina išvada, kad šalių autonomijos principas galioja ir darbo teisėje, tačiau darbo sutarties šalių teisė pasirinkti sutarčiai taikytiną teisę yra ribojama imperatyvių darbo teisės normų, kurios būtų buvę taikomos, jeigu šalys nebūtų pasirinkę taikytinos teisės. Todėl teismas šias imperatyvias teisės normas privalo taikyti net ir tada, jeigu šalys, kaip taikytiną, yra pasirinkusios kitos valstybės teisę². Teismas tokiu atveju turi atsisakyti taikyti šalių pasirinktą užsienio valstybės teisę remdamasis Darbo kodekso 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta išimtimi.

Jeigu darbo sutarties šalys savo susitarimu nepasirenka taikytinos teisės, tai ji yra parenkama vadovaujantis šiais principais:

¹ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 402.

² Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 401.

1) jei darbas nuolatos dirbamas vienoje valstybėje, taikoma tos valstybės darbo teisė, nepaisant to, kad darbuotojas laikinai dirba kitoje valstybėje;

2) jei darbuotojas nedirba nuolatinio darbo nė vienoje valstybėje, taikoma tos valstybės, kurioje yra darbdavio verslo vieta (buveinė), darbo teisė;

3) jei iš aplinkybių visumos galima daryti išvadą, kad darbo santykiai yra labiau susiję su kita valstybe nei ta, kurios teisė taikytina pagal šio Darbo kodekso 7 straipsnio 2 dalies 1 ir 2 punktuose išvardytus principus, taikoma tos kitos valstybės, su kuria tie darbo santykiai labiausiai susiję, darbo teisė.

Pagal Darbo kodekso 8 straipsnį, kai Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis yra nustatytos kitokios taisyklės negu tos, kurias nustato šis Kodeksas ir kiti Lietuvos Respublikos darbo įstatymai, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių taisyklės. Pažymėtina, kad daugumoje Lietuvos Respublikos dvišalių sutarčių dėl teisinės pagalbos darbo teisinių santykių bylų nereguliuoja, išskyrus dvišalę sutartį su Lenkijos Respublika dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose. Minėtos sutarties 45 straipsnyje nustatyta, kad darbo santykių šalys gali pasirinkti teisę, pagal kurią tie santykiai bus reguliuojami. Jeigu teisė nebuvo pasirinkta, darbo santykių sudarymą, jų pakeitimą, panaikinimą ir pasibaigimą, taip pat su jais susijusių pretenzijų reiškimą reguliuoja Susitariančiosios Šalies, kurios teritorijoje darbas yra, buvo ar turėjo būti atliktas, įstatymai. Jeigu darbuotojas dirba vienos Susitariančiosios Šalies teritorijoje darbo santykių, jungiančių jį su darbo įstaiga, esančia kitos Susitariančiosios Šalies teritorijoje, pagrindu, darbo santykių sudarymą, jų pakeitimą, panaikinimą ir pasibaigimą, taip pat su jais susijusių pretenzijų reiškimą reguliuoja šios Susitariančiosios Šalies įstatymai.

2.2.8. Sutartinėms prievolėms taikytina teisė

Kai yra dvišalė sutartis dėl teisinės pagalbos, sutartinėms prievolėms taikytina teisė nustatoma pagal tarptautinės sutarties taisykles. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos ir Kazachstano Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 38 straipsnyje 1 dalyje nustatyta, kad sandorio formą nustato sandorio sudarymo vietos įstatymai. Pagal to paties straipsnio 2 dalį sandorio dėl nekilnojamojo turto ir teisių į jį formą nustato Susitariančiosios Šalies, kurios teritorijoje tas turtas yra, įstatymai.

Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose 37 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad prievolės, kylančios iš sandorių, yra vykdomos pagal Susitariančiosios

Šalies, kurios teritorijoje buvo sudarytas sandoris, įstatymus, jeigu prievolinio santykio dalyviai nepasirinks kitos teisės.

Kai nėra dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos, sutartinėms prievolėms taikytina teisė nustatoma pagal Civiliniame kodekse nustatytas kolizines normas. Civilinio kodekso 1.37 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad sutartinėms prievolėms taikoma prievolės šalių susitarimu pasirinkta teisė. Toks šalių susitarimas gali būti numatytas pagal šalių sudarytos sutarties sąlygas arba gali būti nustatomas pagal faktines bylos aplinkybes. Šalys savo susitarimu gali pasirinkti tam tikros valstybės teisę, kuri bus taikoma visai sutarčiai arba atskirai jos daliai ar atskiroms dalims. Šis straipsnis parengtas remiantis 1980 m. birželio 19 d. Romos konvencija dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės. Šalių susitarimo principas taikomas ir nustatant sandorio formai taikytiną teisę. Jeigu šalys nesusitaria dėl taikytinos teisės, sandorio formai taikoma sandorio sudarymo vietos teisė.

Vartojimo sutarties atveju šalys taip pat turi teisę pasirinkti savo sutarčiai taikytiną teisę. Tačiau, atsižvelgiant į vartotojo, kaip silpnesnės sutarties šalies, teisių ir interesų gynimo būtinumą, nustatyta šio bendro principo išimtis: aplinkybė, kad vartojimo sutarties šalys yra pasirinkusios taikytiną teisę, neatima iš teismo teisės taikyti imperatyvias vartotojo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teisės normas, jeigu vartojimo sutartis buvo sudaryta esant bent vienai iš šių aplinkybių: sutartis buvo sudaryta vartotojo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje, pagal specialią ofertą ar reklamą toje šalyje; vartotojas buvo kitos sutarties šalies paskatintas vykti į užsienio valstybę sudaryti sutarties; kita šalis ar jos atstovas gavo užsakymą iš vartotojo šio nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje. Vartotojo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teisė taikoma ir tais atvejais, kai vartojimo sutarties šalys taikytinos teisės nepasirinko.

Pagal Civilinio kodekso 1.10 straipsnio 3 dalį į taikytinos užsienio teisės sąvoką tarptautinė privatinė teisė (kolizinės normos) neįeina. Tai reiškia, kad visada reikia taikyti užsienio valstybės teisę, nors jos kolizinės normos ir nurodytų grįžti į Lietuvos Respublikos teisę. Tačiau Civilinio kodekso 1.14 straipsnio 1 dalyje nurodyta šios bendrosios taisyklės išimtis, kad Civilinio kodekso arba užsienio teisės numatytais atvejais *renvoi* galima taikyti. Viena iš tokių išimčių yra nustatyta to paties straipsnio 3 dalyje: „jeigu nustatant asmens civilinį teisinį statusą taikytina užsienio teisė nukreipia atgal į Lietuvos Respublikos teisę, taikoma Lietuvos Respublikos teisė“.

Vadinasi, teismas pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso kolizinę normą nustatęs, kad šalių teisiniame santykiui yra taikytina užsienio teisė, privalo nustatyti ir užsienio teisės atitinkamą kolizinę normą. Jeigu minėta kolizinė norma numato atgalinį

nukreipimą į Lietuvos Respublikos teisę, teismas taikys Lietuvos Respublikos teisę ir didesnių problemų šiuo atveju neturėtų kilti.

Tačiau kyla klausimas dėl kito minėtame straipsnyje nustatyto atvejo, kai *renvoi* yra taikoma užsienio teisės numatytais atvejais. Sistemiskai aiškinant Civilinio kodekso 1.10 ir 1.14 straipsnius galima daryti išvadą, kad šiuo atveju įstatymų leidėjas turėjo omenyje materialinės užsienio teisės normų numatytais atvejais. Visų pirma, pagal 1.10 straipsnio 3 dalį įstatymų leidėjo vartojama sąvoka „užsienio teisė“ neapima užsienio valstybės kolizinių normų. Antra, komentuojama norma (1.14 straipsnio 1 dalis) yra skirta išimtiniais atvejais, todėl aiškinant „užsienio teisės“ sąvoką kaip užsienio valstybės tarptautinę privatinę teisę būtų labai sunku išvelgti jos išimtinumą, t.y. ši komentuojama norma laisvai leistų taikyti grįžimą į Lietuvos teisę.

Mano nuomone, bylą nagrinėjančiam Lietuvos Respublikos teismui būtų sunku tinkamai aiškinti ir taikyti komentuojamą normą, kadangi labai sunku įsivaizduoti atvejį, kai užsienio valstybės materialinės teisės norma nustato, kad šalių teisiniams santykiui turi būti taikoma Lietuvos Respublikos teisė. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos pilietis Lietuvoje pardavė automobilį kitos valstybės piliečiui ir sutartyje numatė, kad ginčai kylantys iš pirkimo-pardavimo sutarties bus sprendžiami Lietuvos Respublikos teismuose. Tačiau šalys nepasirinko jų santykiams taikytinos teisės, o daikto pirkimo kainos sutartyje neaptarė. Jeigu atitinkama šalis nėra Vienos Konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės dalyvė, tai taikytinos teisės klausimą bylą nagrinėjantis teismas nustatys taikydamas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.37 straipsnio 4 dalies 1 punktą, t.y. šalies, kuri turi įvykdyti pareigą, labiausiai būdingą tai sutarčiai, nuolatinės gyvenamosios vietos ar centrinės administracijos, teisę.

Jeigu ginčas kyla dėl to, kad pirkėjas vengia atsiskaityti už nupirktą daiktą galima daryti išvadą, kad prievolė yra labiau susijusi su pirkėju, todėl turėtų būti taikomas pirkėjo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teisė. Tačiau taikytinos užsienio teisės civiliniame įstatyme nustatyta, kad tais atvejais kai šalys nenustatė parduodamo daikto kainos ir nesusitarė dėl jos nustatymo tvarkos, kaina yra nustatoma pagal sutarties sudarymo vietoje galiojančią tvarką, teismui tektų vadovautis Civilinio kodekso 6.313 straipsnio 2 dalimi.

Jungtinių Tautų 1980 m. Vienos konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių reguliuoja tik pirkimo – pardavimo sutarčių sudarymą bei pirkėjo ir pardavėjo teises bei pareigas, kylančias iš šios sutarties, tačiau nereguliuoja sutarties ar atskirų jos sąlygų galiojimo, nuosavybės teisės į prekes bei kitų klausimų. Taigi teismui sprendžiant šalių ginčą, kilusį iš tarptautinio pobūdžio prekių pirkimo-pardavimo

sutarties, kurio ši Konvencija nereguliuoja, reikia spręsti pagal su kolizinių normų (Lietuvos Civilinio kodekso 1.37 - 1.42 straipsnių) pagalba nustatytą taikytiną teisę.

Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismas, vadovaudamasis Lietuvos Civilinio kodekso 236 straipsniu, iš dalies patenkino ieškovo – Vokietijos įmonės GTK – W. Grundler GmbH – ieškinį atsakovui UAB „Kėdainių Triada“ dėl delspinigių išieškojimo ir įpareigojimo įvykdyti prievolę natūra. Sutartis tarp šalių buvo sudaryta 1995 m. gruodžio 20 d. Jungtinių Tautų 1980 m. Vienos konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo–pardavimo sutarčių Lietuvai įsigaliojo 1996 m. vasario 1 d. Sutarčiai taikytinos teisės šalys nebuvo pasirinkusios. Todėl teismas turėjo taikyti 1964 metų Lietuvos Civilinio Kodekso 616 straipsnio 2 dalies 1 punktą, pagal kurį šalių sutartiniais santykiams turi būti taikoma valstybės, kurioje yra pardavėjo buveinė, teisė, t. y. Vokietijos teisė. Vokietija yra Susitariančioji Valstybė, kuriai 1980 m. Vienos konvencija įsigaliojo 1991 m. sausio 1 d. Taigi pagal Lietuvos Civilinio kodekso 616 ir 1980 m. Vienos konvencijos 1 straipsnį teismas šalių santykiams turėjo taikyti Jungtinių Tautų 1980 m. Vienos konvenciją dėl tarptautinio prekių pirkimo–pardavimo sutarčių; tai reiškia, kad nuostoliai ir palūkanos už kainos nesumokėjimą turėjo būti apskaičiuojamos pagal Konvencijos 74 ir 78 straipsnius¹.

Atsižvelgdamas į tai, kad sutarčių teisė yra labai svarbi tarptautinės privatinės teisės dalis, ir tai, kad studentui yra keliamas reikalavimas magistriniame darbe savarankiškai spręsti iškeltas užduotis ir pateikti savo išvadas, bei rekomendacijas, nusprendžiau savarankiškai panagrinėti tarptautinį elementą turinčią pirkimo – pardavimo sutartį ir išspręsti magistriniame darbe išsikeltus uždavinius.

2.2.9. Tarptautinės pirkimo – pardavimo sutarties klausimų praktinė analizė

Pirkėjas, Kanados New Brunswick provincijoje registruota įmonė, sudarė medienos tiekimo sutartį su pardavėju, Lietuvos Respublikoje registruota įmone. Kadangi daugumos sąlygų sutartyje neaptarė, abi sutarties šalys pažeidinėja savo sutartines prievoles. Pirkėjas pažeidžia sutartį ir neatsiskaito už nupirktą medieną, tuo tarpu pardavėjas vėluoja ją pristatyti. Mano klientas šiuo atveju yra pardavėjas, kuris siekia nustatyti kokiomis teisinės gynybos priemonėmis jis gali pasinaudoti, kadangi sutartyje šalys tokių klausimų neaptarė, t.y. nesusitarė dėl galimų ginčų teisingumo ir nepasirinko jų sutartinėms prievolėms taikytinos teisės. Jo tikslas pasirinkti tokias teisinės gynybos priemones, kurios kuo labiau atitiktų jo interesus, t.y. ginčą spręsti Lietuvos Respublikos

¹ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 397.

teisme ir vadovautis Lietuvos Respublikos teisės nuostatomis.

Šioje darbo dalyje iškėliau sau tokius klausimus: nustatyti sutarties šalių ginčo teisingumą; nustatyti šalių santykiams taikytiną teisę; išspręsti, galimą šalių ginčą dėl atsiskaitymo valiutos. Pažymėtina, kad mano darbo tikslas yra ne objektyvus situacijos vertinimas, bet siekis kuo labiau apginti kliento (pardavėjo) interesus.

Šalys sutartyje aptarė tokias sąlygas: sutarties dalyką (Europinės eglės pjautinė mediena), sutartinių prievolių vykdymo terminą, sutartinių prievolių įvykdymo vietą (t.y. pristatymo uostas Charleston (South Carolina, JAV)), atsiskaitymo sąlygas (pirkėjas sumoka 100 % sumos pagal važtaraštį per 45 kalendorines dienas nuo važtaraščio išdavimo; visi mokėjimai turi būti atlikti į pardavėjo sąskaitą, nurodytą važtaraščio apačioje, sumokėjimo diena nurodoma ant kiekvieno važtaraščio).

Dėl šalių ginčo teisingumo

Pardavėjas suinteresuotas ginčą spręsti savo buveinės vietos valstybėje, tačiau teisingas ginčo jurisdikcijos nustatymas turės tiesioginę įtaką priimto teismo sprendimo pripažinimui ir vykdymui Kanadoje. Daugelio užsienio valstybių teisė, taip pat tarptautinės konvencijos nustato, kad užsienio valstybės teismo sprendimas kitoje valstybėje nepripažįstamas, jeigu buvo pažeistos išimtinio teisingumo taisyklės (pavyzdžiui, 1988 m. Lugano konvencijos dėl teisingumo ir sprendimų pripažinimo bei vykdymo civilinėse ir komercinėse bylose 28 straipsnis). Lietuvos tarptautinėse dvišalėse sutartyse dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose taip pat yra numatyta galimybė atsisakyti pripažinti užsienio valstybės teismo sprendimą, jeigu jis buvo priimtas pažeidžiant tarptautinės sutarties ar pripažįstančios valstybės imperatyvias teisingumo taisykles (pavyzdžiui, Lietuvos ir Lenkijos dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos 54 straipsnio 2 punktas)¹.

Prioritetas nustatant teisingumo klausimą yra suteikiamas daugiašalėje tarptautinėje sutartyje (konvencijoje) nustatytoms teisingumo taisyklėms. 1980 m. Jungtinių Tautų Vienos konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių ir 1980 m. Romos konvencijoje dėl teisės, taikomos sutartinėms prievolėms (taikoma tik Europos Sąjungos šalyse) ginčo teisingumo klausimų nenagrinėja. Sutartinių teisinių santykių teisingumo nustatymas yra reglamentuotas 1968 m. Briuselio konvencijoje dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinės bylose vykdymo ir 1988 m. rugsėjo 16 d. Lugano konvencijoje dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų pripažinimo

¹ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis / Teismų praktika. 2001. Nr. 14. p. 384

civilinėse ir komercinėse bylose. Tačiau abi minėtos konvencijos šiuo atveju negali būti taikomos.

Visų pirma, Briuselio konvencija yra regioninio pobūdžio sutartis, taikoma tik Europos Sąjungos šalyse, o po Briuselio reglamento I priėmimo (2000 m. gruodžio 22 d.) ji praktiškai yra taikoma tik tarp Danijos karalystės ir likusių Europos Sąjungos narių. Antra, Lugano konvencija yra taikoma tarp Europos Sąjungos šalių ir Europos laisvos prekybos asociacijos narių (šiuo metu Islandija, Lichtenšteinas, Norvegija ir Šveicarija).

Jeigu nėra ginčo teisingumą nustatančios daugiašalės tarptautinės sutarties ginčo teisingumas turėtų būti nustatomas pagal atitinkamoje tarptautinėje dvišalėje sutartyje dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose nustatytas teisingumo taisykles. Tačiau Lietuvos Respublika neturi pasirašiusi tokios sutarties su Kanada, vadinasi ginčo teisingumą reikės nustatyti vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normomis.

Pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 787 straipsnio 1 dalį nagrinėjamas šalių ginčas galėtų būti priskirtinas Lietuvos Respublikos teismų jurisdikcijai, jeigu: atsakovas ieškinio įteikimo metu yra Lietuvoje arba turi joje nuolatinę gyvenamąją vietą ar gyvena; atsakovas Lietuvoje turi turto arba jam priklauso turtinės teisės; ginčo dalykas yra Lietuvoje esantis daiktas, Lietuvoje esantis palikimas arba prievolė, kuri atsirado arba turi būti įvykdyta Lietuvoje.

Kadangi atsakovas Lietuvoje neturi turto, o jo buveinė yra Kanadoje, tai pardavėjas ieškinį Lietuvos Respublikos teismui gali paduoti tik vadovaudamasis Civilinio proceso kodekso 787 straipsnio 1 dalies 3 punktu. Kadangi sutarties šalis sieja daugiašalę prievolę, tai norint nustatyti prievolės įvykdymo vietą, visų pirma, reikės nustatyti, dėl kurios konkrečios prievolės kyla ginčas. Pardavėjas nori pareikšti pretenziją pirkėjui dėl pastarojo prievolės atsiskaityti už gautą produkciją.

Šios prievolės įvykdymo vieta yra pardavėjo nuolatinės buveinės vieta, tai patvirtina šalių sudaryta sutartis ir galiojantys teisės principai. Jeigu piniginės prievolės įvykdymo vieta nenustatyta, tai kontinentinės Europos valstybių teisėje (įskaitant ir Lietuvą) ji nustatoma vadovaujantis šiuo principu: piniginė prievolė įvykdoma kreditoriaus gyvenamojoje ar verslo vietoje prievolės įvykdymo termino suėjimo momentu. Pagal šalių sudaryta sutartį, pirkėjas sumoka važtaraštyje nurodytą sumą į Lietuvos banke esančią pirkėjo sąskaitą, nurodytą važtaraščio apačioje. Taigi galima teigti, kad piniginės prievolės įvykdymo vieta yra Lietuvoje, t.y. kreditoriaus nuolatinės buveinės vietoje.

Tai patvirtina ir Jungtinių Tautų 1980 m. Konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių 57 straipsnio nuostata: „jeigu pirkėjas nėra įpareigotas sumokėti kainą kurioje nors kitoje konkrečioje vietoje, jis privalo sumokėti ją pardavėjui: pardavėjo verslo vietoje; arba jeigu mokėjimas turi būti atliktas prieš prekių ar dokumentų perdavimą - jų perdavimo vietoje“.

Pažymėtina, kad turima omenyje tiktais pirkėjo prievolė atsiskaityti už pardavėjo pateiktą produkciją. Todėl kitoms iš sutarties kylančioms prievolėms nebūtinai bus taikoma Civilinio proceso kodekso 787 straipsnio 1 dalies 3 punkto norma. Pavyzdžiui, pinigine prievolė įvykdoma kreditoriaus gyvenamojoje ar verslo vietoje prievolės įvykdymo termino suėjimo momentu, o prievolė perduoti pagal rūšies požymius apibūdintą daiktą įvykdoma skolininko gyvenamojoje ar verslo vietoje.

Pagal bendrą principą prievolės yra įvykdomos skolininko gyvenamojoje ar verslo vietoje prievolės įvykdymo termino suėjimo metu. Nagrinėjamu atveju, pagal šalių sutartį matyti, kad pinigine prievolė yra įvykdoma Lietuvoje, tuo tarpu prievolė perduoti pagal rūšies požymius apibūdintą daiktą yra įvykdoma Jungtinėse Amerikos Valstijose. Vadinas, jeigu pirkėjas gindamasis nuo ieškinio pareikštų priešieškinį dėl netinkamo pardavėjo prievolių vykdymo, t.y. vėlavimo pristatyti medieną į Jungtinių Amerikos Valstijų uostą, teismui gali kilti priešieškinio teisingumo klausimas. Pagal Civilinio proceso kodekso 143 straipsnio 1 dalį atsakovas turi teisę pareikšti ieškovui priešieškinį, t.y. savarankišką reikalavimą, o pagal to paties straipsnio 3 dalį priešieškinys turi būti pareiškiamas pagal taisyklės, Civilinio proceso kodekso nustatytas ieškiniui pareikšti. Įstatymų leidėjas pastarojoje nuostatoje nedetalizavo, kurie Civilinio proceso kodekso straipsniai nustato minėtas taisykles. Manau, kad šiuo atveju turėtos omenyje Civilinio proceso kodekso 135 straipsnio nuostatos. Aiškinant Civilinio proceso kodekso 143 straipsnio 3 dalies normą tik lingvistiniu metodu, galima susidaryti klaidingą nuomonę ir prie minėtų taisyklių priskirti ir ieškinio teisingumą reglamentuojančias Civilinio proceso kodekso nuostatas. Tačiau sistemiškai panagrinėjus Civilinio proceso kodekso normas, akivaizdu, kad priešieškinis yra atsakovo gynimosi nuo pareikšto ieškinio teisinė priemonė, todėl jis yra reiškiamas ieškinį nagrinėjančiam teismui. Atsakovas šiuo atveju turi teisę pasirinkti: gintis nuo ieškinio pareikšdamas priešieškinį, rašyti atsiliepinimą į ieškinį arba reikšti ieškinį. Jeigu byla neturi tarptautinio elemento, tai net pasirinkus pastarąjį variantą ir pareiškus ieškinį kitam Lietuvos Respublikos teismui, išlieka tikimybė, kad civilinės bylos bus sujungtos. Nagrinėjamu atveju, jeigu pirkėjas nuspręstų pareikšti ieškinį Lietuvos teismui dėl pardavėjo prievolių nevykdymo, Lietuvos teismas tokį ieškinį turėtų priimti vadovaudamasis Civilinio proceso kodekso 787 straipsnio 1

dalis 1 punktu. Jeigu jis gintųsi nuo pardavėjo ieškinio reikšdamas savarankiškus reikalavimus, tai teismas turėtų priimti priešieškinį vadovaudamasis Civilinio proceso kodekso 781 straipsnio 1 dalimi ir priešieškinio samprata.

Dėl taikytinos teisės

Kadangi pirkėjas yra Kanados New Brunswick provincijoje registruota įmonė, šalių teisiniai santykiai turi tarptautinį elementą, todėl reikia nustatyti kokia teisė bus taikoma šalių teisiniams santykiams.

Visų pirma, reikia nustatyti ar šalių teisiniams santykiams gali būti taikomos tarptautinės daugiašalės sutartys (konvencijos). Tarptautinių prekių pirkimo – pardavimo santykius reguliuoja 1980 m. Jungtinių Tautų Vienos konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių ir 1980 m. Romos konvencija dėl teisės, taikomos sutartinėms prievolėms. Pastaroji konvencija yra taikoma tik Europos Sąjungos šalyse. Tuo tarpu pagal Vienos konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių (toliau – Vienos konvencija) 1 straipsnį, konvencija yra taikoma prekių pirkimo - pardavimo sutartims tarp šalių, kurių verslo vieta yra skirtingose valstybėse kai šios valstybės yra Susitariančiosios valstybės, arba kai pagal tarptautinės privatinės teisės normas taikytina Susitariančiosios valstybės teisė. Pažymėtina, kad nustatant šios Vienos konvencijos taikymą, yra neatsižvelgiama nei į šalių nacionalinę priklausomybę, nei į jų civilinį ar komercinį statusą, nei į civilinį ar komercinį sutarties pobūdį.

Lietuvos Respublika Vienos konvenciją pasirašė 1995 m. sausio 18 d., sutartis Lietuvoje įsigaliojo 1996 m. vasario 1 d. Ratifikuodama Vienos konvenciją Lietuva vadovaudamasi konvencijos 12 ir 96 straipsniais, pareiškė netaikysianti Vienos konvencijos 11, 29 straipsnių 1 ir 2 dalies nuostatų, jeigu bent viena iš šalių turi savo komercinę įmonę Lietuvos Respublikoje. Konvencijos 11 straipsnyje nustatyta, kad konvencijos tikslais nereikalaujama, kad pirkimo - pardavimo sutartis būtų sudaryta arba patvirtinta rašytine forma, arba atitiktų bet kokią kitą reikalavimą formos atžvilgiu, ji gali būti įrodinėjama bet kokiomis priemonėmis, tarp jų liudytojų parodymais. Tuo tarpu 29 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad sutartis gali būti pakeista ar nutraukta paprastu šalių susitarimu. Antroje minėto straipsnio dalyje nustatyta, kad rašytinė sutartis, kurioje yra nuostata, reikalaujanti, kad bet koks sutarties pakeitimas ar nutraukimas šalių susitarimu būtų atliekami rašytine forma, negali būti pakeista arba nutraukta šalių susitarimu kitokiu būdu. Tačiau šalies elgesys gali užkirsti kelią jai remtis tokia nuostata tokia apimtimi, kokia kita šalis pasiklioavė tokiu elgesiu. Vadinasi, jeigu nagrinėjamu atveju šalys būtų sudariusios žodinę sutartį, Lietuvos Respublikos teismas sandorio formai taikytiną teisę

nustatytą pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso kolizines normas, t.y. vadovaujantis *lex conventionalis* arba *lex loci contractus* principais.

Kanada prie Vienos konvencijos prisijungė 1991 m. balandžio 23 d., sutartis Kanadoje įsigaliojo 1992 m. balandžio 1 d. Prisijungdama prie Vienos konvencijos vadovaudamasi 93 straipsniu pareiškė, kad ši konvencija galios tik šiems jos teritoriniams vienetams: Albertos (Alberta), Britų Kolumbijos (British Columbia), Manitobos, Naujojo Bransviko (New Brunswick), Niufaundlando (Newfoundland), Naujosios Škotijos (Nova Scotia), Ontarijo (Ontario) ir Princo Edvardo salos (Prince Edward Island) provincijoms, bei Šiaurinės Vakarų teritorijoms (the Northwest Territories). Taigi Konvencija nuo 1992 m. balandžio 1 d. buvo taikoma aštuoniuose Kanados provincijose ir vienoje teritorijoje. 1992 m. balandžio 9 d. Kanada deklaravo, kad Konvencija bus taikoma Kvebeko (Quebec) ir Saskačevano (Saskatchewan) provincijose, o 1992 m. birželio 29 d. praplėtė konvencijos taikymą ir Jukono (Yukon) teritorijai. Po pastarosios deklaracijos Vienos konvencija buvo taikoma visoje Kanados teritorijoje (Nanavuto teritorija buvo sudaryta tik 1999 metais, atskyrus ją nuo Šiaurės Vakarų teritorijų), todėl 1992 m. liepos 31 d. Kanada atsisakė prisijungimo metu padarytos deklaracijos ir Vienos konvencija su tam tikromis išlygomis šiuo metu yra taikoma visose Kanados federaciniuose vienetuose (dešimtyje provincijų ir trijose teritorijose, t.y. įskaitant Nanavuto teritoriją).

Prisijungdama prie konvencijos ir vadovaudamasi konvencijos 95 straipsniu Kanada taip pat pareiškė, kad Britų Kolumbija (British Columbia) nėra įpareigota šios Konvencijos 1 straipsnio 1 punkto b papunkčiu, t.y. konvencija šioje provincijoje nebūtinai bus taikoma prekių pirkimo - pardavimo sutartims tarp šalių, kurių verslo vieta yra skirtingose valstybėse, kai pagal tarptautinės privatinės teisės normas taikytina susitariančiosios valstybės teisė. Vadinasi, jeigu nagrinėjamu atveju Lietuva nebūtų prisijungusi prie Vienos konvencijos, o pirkėjo verslo vieta būtų Britų Kolumbijoje, bylą nagrinėjantis Britų Kolumbijos teismas galėtų pasirinkti: taikyti savo Vienos konvencijos arba savo nacionalinės teisės nuostatas. Jeigu bylą nagrinėjantis Lietuvos teismas vadovaudamas nacionalinėmis kolizinėmis normomis nustatytą, kad šalių santykiams turi būti taikoma Kanados Britų Kolumbijos provincijos teisė, teismas taip pat galėtų pasirinkti kurią teisę taikyti.

Pagal Vienos konvencijos 100 straipsnio 2 dalį konvencija taikoma tiktai sutartims, sudarytoms šios Konvencijos įsigaliojimo dieną ar po šios Konvencijos įsigaliojimo Susitariančiojoje valstybėje, paminėtoje 1 straipsnio (1) punkto (a) papunktyje arba Susitariančiojoje valstybėje, paminėtoje 1 straipsnio (1) punkto (b) papunktyje. Vadinasi, nagrinėjamu atveju sutartis buvo pasirašyta tuo metu kai Vienos konvencija Lietuvoje ir

Kanadoje jau buvo įsigaliojusi, todėl pirkimo - pardavimo sutarties sudarymui bei pardavėjo ir pirkėjo teisėms ir pareigoms, kylančioms iš sutarties turi būti taikomos minėtos Konvencijos nuostatos.

Jeigu konvencija tam tikro šalių santykio nereguliuoja, teismas tokiam santykiui taikytiną teisę turėtų nustatyti vadovaudamasis kolizinėmis normomis. 1994 m. rugpjūčio 8 dienos Lietuvos Respublikos ir Kanados vyriausybių sutarties dėl prekybos ir verslo 12 straipsnyje numatyta, kad nė viena iš šalių netrukdys pagal jurisdikciją asmenų laisvės susitarti su kitos šalies asmenimis pasirinkti įstatymus, kuriais būtų vadovaujama sudarant ir vykdant tarpusavio sutartis. 12 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad Lietuvos Respublikos asmenys iš vienos pusės ir Kanados asmenys iš kitos gali susitarti spręsti ginčus, kylančius dėl prekybinių sandorių, arbitražo pagalba. Sutartyje taip pat numatyta, kad be žalos jų galimybėms kitaip susitarti, prekybinių sandorių šalys gali susitarti dėl vietos, kur vyks arbitražas. Lietuvos Respublikos ir Kanados asmenys gali naudotis kitos šalies teismais taip pat kaip ir bet kurios trečiosios šalies piliečiai. Taigi tarptautinė Lietuvos ir Kanados sutartis numato ūkio subjektų teisę pasirinkti taikytiną teisę. Šalys sutartyje nenumatė kokia teisė bus taikoma jų santykiams, o minėta dvišalė tarptautinė sutartis taikytinos teisės klausimą nesprenžia, vadinasi, klausimą reikės spręsti vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.37 straipsnio 4 ir 5 dalies normomis.

Civilinio kodekso 1.37 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas *lex conveniens* principas, t.y. jeigu šalys nepasirinko teisės savo susitarimu, taikoma konkrečiam atvejui tinkamiausia teisė. Pagal kodekso 1.37 straipsnio 4 dalies pirmąjį punktą taikoma šalies, kuri turi įvykdyti pareigą, labiausiai būdingą tai sutarčiai, nuolatinės buveinės valstybės teisė. Pirkimo-pardavimo sutartis yra daugiašalė sutartis, tai reiškia, kad abi sutarties šalys turi ir teisių, ir pareigų. Pardavėjas turi pareigą perduoti daiktą, o pirkėjas atsiskaityti už perduodamus daiktus, tačiau pirkimo-pardavimo sutarties esmę sudaro nuosavybės teisės į daiktą perdavimas.

Pagal Civilinio kodekso 1.37 straipsnio ketvirtosios dalies 1 punkte įtvirtinta prezumpcija, kad pirkimo - pardavimo sutartis yra labiausiai susijusi su pardavėjo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teise, nes pirkimo-pardavimo sutarties esmę sudaro nuosavybės teisės į daiktą perdavimas. Taigi būtent pardavėjo pareiga perleisti nuosavybės teisę į daiktą ir yra būdingiausias šios sutarties elementas, kuris ir lemia, su kuria valstybe sutartis yra labiau susijusi. Tačiau ši prezumpcija yra nuginčijama, todėl gali būti įrodyta, kad konkrečioje byloje yra atvirkščiai – pirkimo - pardavimo sutartis yra labiau susijusi su pirkėjo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybe (Civilinio kodekso

1.37 str. 5 dalis). Taip pat gali būti, kad dalis sutarties labiau susijusi su viena valstybe, dalis - su kita valstybe. Tokiu atveju, taikant išskaidymo principą, šalių teises ir pareigas galima nustatyti pagal abiejų valstybių teisę¹.

Jeigu neįmanoma nustatyti sutarties įvykdymo vietos ir iš konkrečių bylos aplinkybių yra aišku, kad sutartis yra labiau susijusi su kita valstybe, nei išplauktų iš Civilinio kodekso 1.37 straipsnio ketvirtosios dalies, tai į šio straipsnio ketvirtojoje dalyje įtvirtintas prezumpcijas neatsižvelgiama, o sutarčiai taikoma teisė tos valstybės, su kuria sutartis yra faktiškai labiausiai susijusi.

Remiantis Lietuvos Respublikos tarptautinės privatinės teisės kolizinėmis normomis, teisės principais ir išdėstytais argumentais galima daryti išvadą, kad bylą nagrinėjantis teismas šalių santykiams turėtų taikyti Jungtinių Tautų konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių nuostatas, o tiems klausimams, kurių ši konvencija nereguliuoja, turėtų būti taikoma Lietuvos Respublikos civilinė teisė.

¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia. 2001. p. 131-132.

3. ŽENEVOS TARPTAUTINIO KROVINIŲ VEŽIMO KELIAIS SUTARTIES KONVENCIJOS TAIKYMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISMŲ PRAKTIKOJE

3.1. CMR konvencijos taikymo šalių santykiams pagrindai

Ženevos 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (toliau – CMR konvencija) yra Lietuvos teisės sistemos sudėtinė dalis, todėl teismai, sprenddami ginčus, kylančius iš santykių, kuriuos unifikuotai reglamentuoja CMR konvencija, privalo ją tinkamai aiškinti ir taikyti tiesiogiai. Lietuvos Respublikos teismai turi ex officio nustatyti, ar konkrečiam dėl pervežimo kilusiam ginčui yra taikytina CMR konvencija, t.y. turi nustatyti CMR konvencijos taikymo šalių santykiams sąlygas: ar buvo vežama kelių transporto priemone; ar buvo vežama sausumos keliais; ar buvo vežama už užmokestį; ar buvo vežami kroviniai; ar vežimas yra tarptautinis; ar krovinio išsiuntimo vietos ir / arba krovinio gavimo vietos valstybė yra Konvencijos narė. Tik nustatę visų šių sąlygų visumą, Lietuvos Respublikos teismai gali ir privalo krovinių tarptautinio vežimo už atlyginimą sutarčiai, vežėjo, siuntėjo ir gavėjo tarpusavio santykiams, pareigoms bei atsakomybei taikyti CMR konvencijos nuostatas¹.

Lietuvos teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad teismai ne visada taiko CMR konvenciją, nors pagal santykių pobūdį turi tai daryti. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas apeliacine tvarka nagrinėjo civilinę bylą, kurioje ieškovas (krovinio siuntėjas) ir atsakovas (vežėjas) pasirašė Krovinių vežimo automobiliais tarptautiniais maršrutais sutartį, pagal kurią atsakovas įsipareigojo nugabenti krovinį (margariną) iš Olandijos į Rusiją tiksliai vykdant CMR ir TIR konvencijų nuostatas. Vežėjas įsipareigojo pristatyti krovinį, bet jį prarado, todėl ieškovas prašė teismo išieškoti iš atsakovo už prarastą krovinį nuostolius vadovaudamasis Civilinio kodekso 166 ir 458 straipsniais. Vilniaus apygardos teismas, tenkindamas ieškinį iš dalies, vadovavosi ne CMR konvencijos, bet minėtomis Civilinio kodekso normomis. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija paliko galioti apeliacinės instancijos teismo sprendimą, tačiau nurodė, kad Civilinio kodekso nuostatomis apeliacinės instancijos teismas vadovavosi nepagrįstai, nes sprendžiant bylos šalių ginčą, turėjo būti taikoma CMR konvencija².

¹ Plačiau apie tai: Paliutis K. CMR konvencijos taikymas Lietuvos Respublikos teismų praktikoje: kursinis darbas. Vilnius: *nepublikuota*.

² Lietuvos teismų praktikos, taikant Ženevos 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos (CMR) normas, apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis/Teismų praktika. 2001. Nr. 15 p. 376.

Kitoje civilinėje byloje, Vilniaus apygardos teismas apeliacine tvarka nagrinėjo civilinę bylą, kurioje ieškovas ir atsakovas pasirašė Krovinių vežimo automobiliais tarptautiniais maršrutais sutartį, pagal kurią atsakovas įsipareigojo nugabenti krovinį (margariną) iš Olandijos į Rusiją tiksliai vykdant CMR ir TIR konvencijų nuostatas. Vežėjas (atsakovas) įsipareigojo pristatyti krovinį, bet jį prarado, todėl ieškovas prašė išieškoti iš atsakovo už prarastą krovinį nuostolius vadovaudamasis Civilinio kodekso 166 ir 458 straipsniais. Vilniaus apygardos teismas tenkindamas ieškovo reikalavimus vadovavosi jo nurodytomis Civilinio kodekso normomis, nors turėjo taikyti CMR konvenciją. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, peržiūrėjusi bylą kasacine tvarka, palikdama iš esmės galioti teismo sprendimą, pasisakė dėl netinkamo materialinės teisės normų taikymo byloje ir padarė išvadą, kad, sprendžiant šį ginčą, turėjo būti taikoma CMR konvencija¹.

Lietuvos teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai teismai taiko Konvenciją, bet nenurodo, kokia konkrečiai Konvencijos norma yra grindžiamas sprendimas, arba šalia Konvencijos atitinkamų straipsnių nurodo dar ir Civilinio kodekso straipsnius, reglamentuojančius žalos atlyginimą. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas išnagrinėjo civilinę bylą pagal ieškovo užsienio valstybės įmonės ieškinį dėl krovinio sugadinimo pervežimo metu atsakovui Lietuvos piliečio individualiai įmonei, vežusiai krovinį iš Italijos į Lietuvą. Teismas, priteisdamas iš vežėjo sugadinto krovinio vertę, sprendime rėmėsi CMR konvencija, bet nenurodė konkretaus jos straipsnio ir nepagrįstai nurodė Civilinio kodekso 483 straipsnį, reglamentuojantį deliktinę atsakomybę, nes vežėjo atsakomybė yra sutartinė, kylanti iš CMR konvencijos².

Pažymėtina, kad didesnių problemų dėl Konvencijos taikymo teismas anksčiau kildavo iš esmės dėl dviejų objektyvių priežasčių: dėl oficialaus CMR konvencijos teksto nepaskelbimo („Valstybės žiniuose” paskelbta tik po penkerių metų nuo Lietuvos prisijungimo prie Konvencijos datos, t.y. 1998 m. gruodžio 4 d.) ir dėl to, kad Lietuvos teismų praktikoje nebuvo aiškiai susiformavusi pozicija dėl tarptautinių sutarčių, prie kurių Lietuva yra prisijungusi (bet jų neratifikavusi) vietos Lietuvos teisės sistemoje. Kadangi abi problemos jau yra išspręstos, todėl šiuo metu teismai daro mažiau klaidų spėsdami CMR konvencijos taikymo klausimus.

¹ Lietuvos teismų praktikos, taikant Ženevos 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos (CMR) normas, apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis/Teismų praktika. 2001. Nr. 15. p. 347.

² Ten pat, p. 348.

3.1.1. Specifiniai Konvencijos netaikymo atvejai

Visų pirma, CMR konvencija yra netaikoma vežėjo ir subvežėjo teisiniams santykiams. Jei krovinių gabenimo procese dalyvauja ne tik vežėjas, sudaręs vežimo sutartį ir išsipareigojęs nugabenti krovinį, bet ir kiti asmenys – ekspeditoriai, agentai, komisionieriai ir pan., kurių paslaugomis vežėjai naudojasi, tai esant ginčui dėl nuostolių, patirtų vežimo metu, vežėjo tarnautojų, agentų, komisionierių, atstovų atsakomybei, vežėjui taikomi nacionaliniai įstatymai tos valstybės, kur yra nagrinėjama byla.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje nagrinėtoje byloje pažymėjo, kad nors krovinio gabenimui į paskirties vietą taikytina CMR konvencija, bet tarp bylos dalyvių kilusį ginčą reikia nagrinėti remiantis nacionaliniais įstatymais, reguliuojančiais prievolinius santykius. Kadangi vežimo sutartyje šalys susitarė, kad tarp šalių kilę ginčai bus sprendžiami pagal Lietuvos Respublikos teisę ir galiojančius įstatymus. Todėl kasacinio teismo teisėjų kolegija nusprendė, jog nors vežėjas pagal minėtą sutartį išsipareigojo pervežti krovinius pagal užsakovo užsakymą, vadovaudamasis CMR važtaraštyje nurodytomis krovinio pervežimo sąlygomis, apeliacinės instancijos teismo išvada, jog šalys susitarė dėl CMR konvencijos taikymo, yra nepagrįsta. Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad atsakovas krovinio važtaraštyje nebuvo įvardintas vežėju ir nepasirašė krovinio priėmimo akto, kaip to reikalauja CMR konvencijos 35 straipsnis. Ieškovo ir atsakovo santykiams netaikytinos CMR konvencijos VI skyriaus nuostatos, reglamentuojančios atvejus, susijusius su vežimais, kuriuos paeiliui vykdo keli vežėjai. Taigi, šiuo atveju tarp ieškovo ir atsakovo susiklosčiusiems santykiams taikomos ne CMR konvencijos nuostatos, bet tarp šalių sudarytos sutarties nuostatos ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nuostatos, reguliuojančios prievolinius santykius¹.

Kitoje nagrinėtoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad pagal Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvenciją transporto ekspedicinė organizacija, kuri organizuoja pervežimą – užsako transporto priemones – nėra tarptautinio pervežimo dalyviu, nes tarptautinio pervežimo dalyviais yra tik krovinio siuntėjas, gavėjas, vežėjas. Iš tarptautinio pervežimo pagal CMR konvenciją atsiradusiems santykiams CMR konvencijos nuostatos taikomos tik tais atvejais, kai tie santykiai yra reglamentuoti šioje konvencijoje. Kadangi CMR konvencijoje nereglamentuojami santykiai tarp tarptautinį pervežimą vykdžiusio vežėjo ir šio

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-100/2002.

pervežimo organizatoriaus – ekspeditoriaus, todėl šiems santykiams negali būti taikomos CMR konvencijos nuostatos¹.

CMR konvencija taip pat netaikoma kai vežėjas oru, pakeisdamas savo prievolių vykdymą, krovinį gabena ne lėktuvu, o autotransportu (tada taikoma Monrealio konvencija). Dar vienas Konvencijos netaikymo pavyzdys, yra daliniai krovinių vežimai, kai, muitinės terminale gavėjas krovinį priima, jį iškrauna, o po to į savo įmonę gabena kitu transportu arba pasamdo kitą vežėją.

3.1.2. Konvencijos reguliuojami klausimai

Pagrindiniai CMR konvencijos reguliuojami klausimai yra krovinių vežimo sutarties sudarymas ir vykdymas, važtaraščio turinys, vežėjo atsakomybė, reklamacijų, pretenzijų ir ieškinių dėl tarptautinių pervežimų pareiškimo tvarka, ieškininė senatis, nurodymai, susiję su vežimais, kai veža keli vežėjai, sutarčių, prieštaraujančių konvencijai, negaliojimas. Tačiau Konvencijoje nėra sureguliuoti tokie klausimai, kaip vežėjo atsakomybė už transporto priemonės nepateikimą, vežėjui suteikiamos teisės palikti jo vežamą krovinį kaip užstatą arba jį areštuoti, pavojingų krovinių vežimo specifiška, muitinės procedūros, atliekant pervežimą, vežėjo regreso tvarka savo darbuotojams ir agentams, transporto priemonių nuoma ar panauda pervežimams ir kt. Tokie ginčai teismuose yra sprendžiami vadovaujantis nacionaliniais įstatymais arba šalių sudarytos sutarties nuostatomis. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje byloje pažymėjo, kad CMR konvencija nereguliuoja krovinio pakrovimo ir iškrovimo procedūrų, todėl sutarties šalys gali dėl to susitarti, o nesant tokio susitarimo, krovinio pakrovimas yra siuntėjo reikalas².

3.2. Vežimo sutarties šalys ir jų atsakomybės pagrindai

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.808 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad pagal krovinio vežimo sutartį vežėjas įsipareigoja siuntėjo jam perduotą krovinį nugabenti į paskirties punktą ir išduoti turinčiam teisę gauti krovinį asmeniui (gavėjui), o siuntėjas (gavėjas) įsipareigoja už krovinio vežimą sumokėti nustatytą užmokestį. Tuo tarpu CMR konvencijos 1 straipsnyje nustatyta, kad ši Konvencija taikoma kelių transporto priemonėmis vežamo krovinio už užmokestį sutarčiai, kai krovinio siuntėjas ir gavėjas yra skirtingų šalių teritorijose ir kai bent viena iš jų yra Konvencijos narė. Bylą

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-168/2004.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2004

nagrinėjantis teismas, nustatęs, kad kroviny buvo vežamas pagal CMR konvenciją, turi nustatyti, kas yra vežimo sutarties šalys. Konvencijoje yra minimas krovinio siuntėjas, vežėjas ir gavėjas, bet tiksliai nenusako jų teisinio statuso.

3.2.1. Krovinio siuntėjas ir jo atsakomybė pagal Konvenciją

Siuntėju laikytinas asmuo, sudaręs sutartį su vežėju, bet nebūtinai prekių pardavėjas, jei pastarasis pats nesudarė sutarties su vežėju. Pagal Lietuvos Respublikos kelių transporto kodekso 26 straipsnio 2 dalį krovinio siuntėjas yra fiziniai ir juridiniai asmenys, perduodantys vežti krovinį jo nurodytam gavėjui. Vadinasi, krovinio siuntėjas, būdamas tarptautinės vežimo sutarties šalis, turi dvi pagrindines prievoles kylančias iš minėtos sutarties, t. y. tinkamai perduoti krovinį vežėjui ir sumokėti vežimo mokesť. Pažymėtina, kad Konvencijoje nėra nustatyta iki kada siuntėjas turi įvykdyti pareigą sumokėti vežimo mokesť, todėl tokio pobūdžio sutarties šalių ginčus teismai sprendžia vadovaudamiesi Civilinio kodekso nuostatomis.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje nagrinėtų bylų konstatavo, kad byloje kilusiam šalių ginčui dėl užmokesčio sumokėjimo už krovinio tarptautinį pervežimą sausumos keliais pagal šalių sudarytą tarptautinio krovinių pervežimo sutartį tiesiogiai taikytina 1956 m. Ženevos tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija, kadangi tiek sutartyje numatytas krovinio siuntėjas, tiek ir priėmęs krovinį Rusijos Federacijoje, Sankt Peterburge, krovinio gavėjas yra skirtingų valstybių – CMR konvencijos narių teritorijose. Tačiau atsižvelgdamas į tai, kad minėtoje konvencijoje unifikuotai nėra reglamentuojamos užmokesčio už pervežamą krovinį tarptautiniais keliais taisyklės, nusprendė, kad be CMR konvencijos ieškiniui taip pat taikytinos nacionalinės teisės normos, detaliau nustatančios sutarties šalių (krovinio siuntėjo bei vežėjo) teises ir pareigas, tame tarpe ir pareigą sumokėti vežėjui nustatytą mokesť už pervežamą krovinį¹.

Minėtą bylą nagrinėję žemesnės instancijos teismai nustatė, kad bylos šalys susitarė dėl krovinio pervežimo verslo tikslais, todėl šalių sudaryta sutartis krovinio pervežimui yra komercinė, viena jos esminių sąlygų yra užmokesčio vežėjui sumokėjimas už pervežamą krovinį. Siuntėjo (sutarties šalies) prievolė sumokėti krovinio pervežimo kainą kyla taip pat iš CMR konvencijos 1 straipsnio 1 dalies., 6 straipsnio 1 dalies i punkto. Todėl nepriklausomai nuo to, ar mokesčio dydis už krovinio vežimą numatytas krovinio važtaraštyje, ar atskiroje krovinio vežimo sutartyje, išlieka krovinio pervežimą

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-75/2004.

užsakančio siuntėjo pareiga sumokėti vežimo sutartyje numatytą mokestį už krovinio vežimą.

CMR konvencijos 11 straipsnyje nustatyta, kad iki krovinio perdavimo vežėjui siuntėjas privalo prie važtaraščio pridėti visus reikiamus dokumentus ir vežėjui suteikti visapusišką informaciją, reikalingą muitinės bei kitiems formalumams atlikti, vežėjas neprivalo tikrinti šių dokumentų ir informacijos teisingumo bei visapusiškumo; siuntėjas atsako vežėjui už visus nuostolius, atsiradusius dėl to, kad šių dokumentų ir duomenų nebuvo arba jie buvo pateikti ne visi arba netikslūs, išskyrus atvejus, kai kaltas pats vežėjas; vežėjas yra atsakingas už dokumentų, minimų važtaraštyje ar jam įteiktų, pametimą ar neteisimą jų panaudojimą.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas aiškindamas minėtą Konvencijos straipsnį konkrečioje byloje konstatavo, kad pagal CMR konvencijos 11 straipsnį aprūpinti vežėją reikiamais dokumentais, informacija, reikalinga muitinės ir kitiems formalumams atlikti, yra pirmiausia siuntėjo, bet ne vežėjo, kaip buvo numatyta šalių sudarytoje sutartyje, pareiga, todėl būtent siuntėjas atsako už visus nuostolius, atsiradusius dėl tokių dokumentų ar duomenų nebuvimo ir netikslumų. Jeigu teismas nustato, kad nuostoliai patirti dėl reikiamų dokumentų ar informacijos, reikalingų muitinės formalumams atlikti, nebuvimo, tai už tai atsakingas yra siuntėjas, nes vežėjas nėra įpareigotas tikrinti šių dokumentų ir informacijos teisingumo ir visapusiškumo. Siuntėjas privalo ne tik pridėti visus reikiamus dokumentus muitinės formalumams atlikti, bet ir suteikti vežėjui visapusišką informaciją, kadangi Konvencija neįpareigoja vežėjo tikrinti šių dokumentų ir informacijos teisingumo ir visapusiškumo¹.

CMR konvencijos 3 straipsnyje nustatyta, kad siuntėjas atsako už visas vežėjo patirtas išlaidas ir nuostolius, atsiradusius dėl siuntėjo klaidingai ar netiksliai nurodytų duomenų, tokių kaip: siuntėjo pavadinimas ir adresas, krovinio priėmimo vieta ir data bei jo pristatymo vieta, gavėjo pavadinimas ir adresas, krovinio rūšies nustatytas žymėjimas, jo įpakavimo būdas, o vežant pavojingus krovinius - jo pavojingumo klasė ir numeris, krovinio vietų skaičius, jų išdėstymo ypatumai ir numeriai, krovinio bruto masė ar kitais matavimo vienetais išreikštas krovinio kiekis, muitinės formalumams atlikti ir kitos reikiamos instrukcijos. Kai kuriais atvejais krovinio siuntėjas važtaraštyje turi nurodyti ir papildomus duomenis: nurodymą, kad krovinį perkrauti draudžiama, išlaidų sumą, kurią prisiima siuntėjas, išperkamojo mokesčio sumą, kuri turi būti gražinta pristačius krovinį, deklaruotą krovinio vertę ir papildomą jos vertę siuntėjui, siuntėjo instrukcijas vežėjui dėl krovinio draudimo, vežimo sutarties įvykdymo terminą, perduotų vežėjui dokumentų

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-3/2005.

sąrašą, todėl siuntėjas atsakys už visas vežėjo patirtas išlaidas ir nuostolius atsiradusius dėl ko klaidingai ar netiksliai nurodytų minėtų duomenų ar visų kitų siuntėjo duomenų ir instrukcijų, neteisingai pateiktų važtaraščiui pildyti ar į jį įtraukti.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad vežėjo atsakomybės už krovinio praradimą prezumpcija nereiškia, kad krovinio saugiu nugabenimu turi rūpintis tik vežėjas. Tai yra ir krovinio siuntėjo (gavėjo) rūpestis, kuris, siekdamas išvengti galimų nuostolių (pavyzdžiui, jeigu vežėjas įrodytų CMR konvencijos 17 straipsnio 2 punkto aplinkybes), galėtų vežimo sutartyje susitarti dėl papildomų apsaugos priemonių, kurias turėtų taikyti vežėjas arba tiesiog apdrausti gabenamą krovinį¹.

CMR konvencijos 10 straipsnyje nustatyta, kad siuntėjas atsako vežėjui už nuostolius, padarytus asmenims, įrengimams ar kroviniams, taip pat už išlaidas, atsiradusias dėl netinkamos krovinio pakuotės, išskyrus atvejus, kai priimant krovinį pakuotės pažeidimas vežėjui buvo žinomas ar akivaizdus, tačiau apie tai jis važtaraštyje neįrašė atitinkamų pastabų.

Lietuvos teismų praktikoje, vežėjo atsakomybės už krovinį momentas skaičiuojamas nuo tada, kai kroviny yra priimtas vežti. Vienoje iš Aukščiausiojo Teismo nagrinėtų bylų, krovinį (baravykus) į atsakovo (vežėjo) automobilį (refrižeratorių) krovė pats siuntėjas. Pakrovimas vyko apie septynias dienas, o pakrovimo metu buvo įjungtas refrižeratoriaus šaldymo mechanizmas. Vežėjo vairuotojas buvo išpėjęs siuntėją, jog refrižeratorius netinkamas užšaldymui, tačiau pakrovus krovinį buvo pasirašyti dokumentai (CMR važtaraštis), kuriame jokių atžymų vežėjas nepadarė, ir kroviny išvežtas į paskirties vietą. Pristatytas kroviny buvo netinkamos kokybės, nes grybai buvo atšilę ir praradę savo išvaizdą. Ekspertizės išvada byloje buvo patvirtinta, kad dėl netinkamo grybų užšaldymo bei pervežimo technologinio režimo procesų atvežtų grybų kokybė neatitiko užšaldytiems grybams keliamų reikalavimų – vertės netekimas buvo 30 proc. nuo pirminės prekių vertės. Bylą nagrinėję teismai skirtingai sprendė vežėjo kaltės laipsnį dėl krovinio sugadinimo. Pirmosios instancijos teismas kaltu pripažino vežėją, neužtikrinusį pervežimo metu reikiamos temperatūros ir nepadariusį atžymų važtaraštyje dėl netinkamo grybų pakrovimo. Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad dėl ieškoviui atsiradusios žalos yra 70 procentų kaltas pats ieškovas ir 30 procentų atsakovas. Tačiau tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismas vežėjo veiksmus laikė tyčiniaisiais ir taikė CMR konvencijos 29 straipsnį².

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1024/2003.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2004.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėdamas šią bylą pažymėjo, kad CMR konvencija nereguliuoja krovinio pakrovimo ir iškrovimo procedūrų, todėl sutarties šalys gali dėl to susitarti. Nesant tokio susitarimo, krovinio pakrovimas yra siuntėjo reikalas, todėl vežėjas tokiu atveju nėra įpareigotas tikrinti bei prižiūrėti ar kroviny yra kraunamas tinkamai, nes pagal CMR konvencijos 8 straipsnio 1 punktą jis, priimdamas krovinį vežti, privalo patikrinti: ar teisingai nustatytas krovinio vietų skaičius, jo ženklavimas ar numeracija važtaraštyje; krovinio ir pakuotės išorinę būklę. Taigi, jei vežimo sutarties šalys nesusitarė kitaip, pakrovimo metu kroviny yra jo siuntėjo priežiūroje, ir vežėjas turi galimybę, jei bus nustatyti pakrovimo defektai, kurie galėjo įtakoti krovinio sugadinimą, gintis remdamasis CMR konvencijos 17 straipsnio 4 dalies „c“ punktu¹.

Tačiau priimtoje nutartyje Teismas konstatavo, kad netinkamo krovinio pakrovimo faktorius nelaikytinas savarankiška aplinkybe, kurios vežėjas negalėjo išvengti. Jei nustatoma vežėjo tyčia ar neatsargumas vežant krovinį, vežėjas pripažintinas atsakingu, nes jo pareiga saugoti vežamą krovinį apima taip pat ir pareigą imtis įmanomų priemonių, kurios užkirstų žalos atsiradimą ar sumažinti žalą dėl rizikos faktorių, jei tik jis apie juos sužino. Pareigingas vežėjas, pastebėjęs netinkamą krovinio pakrovimą, keliančią grėsmę krovinio saugumui, turėtų atsisakyti vežti krovinį arba padaryti atitinkamą atžymą važtaraštyje. Todėl teisėjų kolegija nusprendė, kad šiuo atveju, kai vežėjo vairuotojas matė, kad prekių pakrovimas kelia grėsmę krovinio saugumui, tačiau jis CMR važtaraštyje nepadarė jokios žymos, vežėjas negali būti atleidžiamas nuo atsakomybės. Tačiau atsižvelgdama į faktines bylos aplinkybes, teisėjų kolegija šioje byloje nusprendė jog kroviny sugedo dėl abiejų šalių kaltės, todėl pripažino mišrią krovinio siuntėjo ir vežėjo atsakomybę.²

Pagal CMR konvencijos 17 straipsnio 4 dalies „c“ punktą ir 5 dalį vežėjui tenkanti atsakomybė gali būti apribojama tokia dalimi, kuria krovinio pakrovimas sąlygojo nuostolių atsiradimą. Kadangi nagrinėtoje byloje teismai nustatė, kad krovinio siuntėjas buvo įspėtas dėl galimos grėsmės ir iš esmės pakrovimo metu elgėsi neatsakingai, tai buvo pagrindas teismas taikyti dalinės atsakomybės principą. Tačiau jeigu vežėjas būtų padaręs atitinkamas atžymas važtaraštyje jis būtų išvengęs atsakomybės už krovinio sugadinimą.

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2004.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2004.

3.2.2. Vežėjas ir jo atsakomybės pagrindai pagal Konvenciją

Vežėjo atsakomybei CMR konvencijoje yra skiriamas didžiausias dėmesys. Konvencijos preambulėje įtvirtinta, kad ja siekiama suvienodinti tarptautiniams pervežimams reikalingus dokumentus ir vežėjo atsakomybę. Pagrindinis vežėjo atsakomybės principas pagal CMR konvenciją yra toks: vežėjas atsako už jo žinioje esantį krovinį nuo priėmimo vežti momento iki jo perdavimo gavėjui. Jei per tą laikotarpį atsiras žala, atsakingas už ją yra vežėjas, kuris gali būti atleistas nuo atsakomybės tik Konvencijoje nurodytais atvejais.

Pagal Lietuvos Respublikos įstatymus vežėju, vežančiu krovinius tarptautiniais maršrutais, gali būti tik tai įmonės, turinčios licenciją, išduotą Valstybinės kelių transporto inspekcijos prie Susisiekimo ministerijos (Kelių transporto kodekso 8 straipsnio 3 ir 4 dalys). Dažnai krovinio vežėjas yra ir ekspeditorius, į kurio funkcijas įeina ne tik vežimas, bet ir prekių iš siuntėjo priėmimas, saugojimas, tvarkymas, draudimas, muitinės formalumų atlikimas ir kt. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad pagal Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvenciją transporto ekspedicinė organizacija, kuri organizuoja pervežimą – užsako transporto priemones – nėra tarptautinio pervežimo dalyviu. Tarptautinio pervežimo dalyviais yra krovinio siuntėjas, gavėjas, vežėjas. Iš tarptautinio pervežimo pagal CMR konvenciją atsiradusiems santykiams CMR konvencijos nuostatos taikomos tik tais atvejais, kai tie santykiai yra reglamentuoti šioje konvencijoje. CMR konvencijoje nereglamentuojami santykiai tarp tarptautinį pervežimą vykdžiusio vežėjo ir šio pervežimo organizatoriaus – ekspeditoriaus, todėl šiems santykiams negali būti taikomos CMR konvencijos nuostatos¹. Vadinasi, jeigu krovinių gabenimo procese dalyvauja ne tik vežėjas, sudaręs vežimo sutartį ir įsipareigojęs nugabenti krovinį, bet ir kiti asmenys (ekspeditoriai, agentai, komisieriai ir pan.), kurių paslaugomis naudojasi vežėjas, tai esant ginčui dėl nuostolių, patirtų vežimo metu, minėtų asmenų atsakomybei vežėjui bus taikomi nacionaliniai įstatymai tos valstybės, kur yra nagrinėjama byla².

CMR konvencijos 17 ir 18 straipsniuose yra nustatyta vežėjo atsakomybė už krovinio praradimą, sugadinimą ar pavėluotą jo pristatymą. Pagal CMR konvencijos 17 straipsnio 1 dalį vežėjo atsakomybė už krovinio priežiūrą ir apsaugą atsiranda nuo to momento, kai vežėjas priėmė krovinį vežti, ir tęsiasi iki krovinio perdavimo gavėjui momento. Šiuo laikotarpiu vežėjas privalo nedaryti nieko, kas turėtų neigiamą įtaką

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-168/2004.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1362/2000.

kroviniui, ir, atvirkščiai, daryti viską, kad apsaugotų krovinį nuo sugadinimo, taip pat ir nuo klimato poveikio, praradimo (pavyzdžiui, vagystės).

Taigi vežėjas, priėmęs krovinį pervežti, pagal CMR konvencijos 17 straipsnio 1 dalies nuostatas tampa visiškai atsakingas už krovinio praradimą, sugadinimą, taip pat ir už pavėluotą jo pristatymą. Tačiau ši vežėjo atsakomybės prezumpcija gali būti paneigta, jei vežėjas įrodytų, kad egzistavo bent viena iš aplinkybių, nurodytų CMR konvencijos 17 straipsnio 2 dalyje ir / ar 4 dalyje. Norint tiksliai nustatyti vežėjo atsakomybės atsiradimo ir jos pasibaigimo laiką, pirmiausia reikia nustatyti tikslų krovinio priėmimo, taip pat krovinio perdavimo gavėjui momentą.

Krovinio priėmimo vežti momentas siejamas su CMR konvencijos 9 straipsnio 1 dalyje numatyta taisykle, kad važtaraštis yra prima facie įrodymas, jog kroviny perėjo vežėjo dispozicijon iki tol, kol bus įrodyta priešingai. Tai reiškia, kad nuo to momento, kai vežėjas, priėmęs krovinį, pasirašo CMR važtaraštyje, pradeda galioti atsakomybės už krovinį prezumpcija. Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotą teismų praktiką, krovinio perdavimu laikytinas momentas, kai krovinio gavėjas laisva valia priima krovinį valdyti ir pasirašo važtaraštyje, o nuo parašo važtaraštyje atsiradimo momento vežėjas nutraukia krovinio priežiūrą ir saugojimą.

Pavyzdžiui, vienoje iš nagrinėtų bylų Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai, konstatavę, jog kroviny atvyko į paskirtą vietą 1999 m. rugsėjo 7 d. vakare, be pagrindo neatkreipė dėmesio į tai, kad krovinio gavėjas jo nepriėmė, taigi vežėjo pareiga rūpintis kroviniu, atvykus į paskirties vietą, nepasibaigė (CMR konvencijos 15 straipsnio 2 dalis). Be to, teismai be pagrindo „krovinio perdavimo momentu“ laikė faktinį krovinio iškrovimo ir perkrovimo į kitą automobilį momentą. Pats krovinio perdavimas nesietinas tik su jo iškrovimo pradžia ar pabaiga. Krovinio perdavimu laikytinas momentas, kai krovinio gavėjas laisva valia priima krovinį valdyti ir pasirašo važtaraštį¹.

Vagystės, grobimo, užpuolimo atveju vežėjas gali būti atleistas nuo atsakomybės CMR konvencijos 17 straipsnio 2 dalies pagrindu (dėl aplinkybių, kurių negalėjo numatyti, bei pasekmių, kurioms dėl šių aplinkybių negalėjo užkirsti kelio) tik tuo atveju, jei įrodys bylą nagrinėjančiam teismui, kad ėmėsi visų reikiamų saugumo priemonių ir padarė viską, ką galėtų padaryti ypač sąžiningas ir pareigingas vežėjas, kad būtų galima išvengti žalos toje vietoje ir tuo metu, tačiau negalėjo išvengti šių įvykių. Pavyzdžiui, vienoje iš mano analizuotų bylų, vežėjas krovinį paliko saugoti sandėlyje, kuris buvo neapšviestoje ir nesaugomoje teritorijoje, o sandėlio durys buvo užrakintos tik viena

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-936/2001

įleidžiama spyna. Nuo įsilaužimo į patalpas suveikė tik vietinė signalizacija, kuri nebuvo sujungta su centriniu pultu, todėl į suveikusią signalizaciją niekas nereagavo. Bylą nagrinėję teismai vadovaudamiesi minėtomis faktinėmis aplinkybėmis nusprendė, kad vežėjas neįrodė, kad krovinio praradimo aplinkybių jis negalėjo išvengti ir jų pašalinimas nuo jo nepriklausė, o jo kaltė pasireiškė grubiu aplaidumu, kuris tarptautinėje praktikoje prilyginamas tyčiniams veiksams¹.

3.2.3. Vežėjo atleidimo nuo atsakomybės pagrindai

CMR konvencijos 17 straipsnio 2 dalyje yra nustatyti vežėjo atleidimo nuo atsakomybės už krovinio praradimą, sugadinimą ar pavėluotą pristatymą pagrindai. Vežėjas yra atleidžiamas nuo atsakomybės, jei krovinio praradimas, sugadinimas ar pavėluotas pristatymas įvyko dėl ieškovo netinkamų veiksmų ar aplaidumo, dėl ieškovo duotų nurodymų, o ne dėl vežėjo netinkamų veiksmų ar aplaidumo, dėl paslėptų prekių defektų arba dėl aplinkybių, kurių vežėjas negalėjo išvengti, o padariniams dėl šių aplinkybių negalėjo užkirsti kelio. Taigi pagal Konvenciją yra išskirtos keturios vežėjo atsakomybę šalinančių aplinkybių grupės, todėl kiekvieną iš jų toliau panagrinėsiu atskirai.

Pirmoji aplinkybių grupė, kai krovinio praradimas, sugadinimas ar pavėluotas pristatymas įvyko dėl ieškovo netinkamų veiksmų arba aplaidumo. Siuntėjo netinkami kalti veiksmai arba aplaidumas gali pasireikšti labai įvairiai, pavyzdžiui, mano jau nagrinėtas atvejis, kai užšaldytas krovinyas dėl siuntėjo klaidos atšyla jį pakraunant, dėl to, kad buvo nepakankamai atšaldytas arba siuntėjas neinformuoja vežėjo apie ypatingą krovinio jautrumą drėgmei. Tuo tarpu gavėjo atveju, tai gali būti įvairūs veiksmai, kurie įtakojo krovinio praradimą ar sugadinimą po to kai gavėjas įgijo teisę disponuoti kroviniu. Būtina pažymėti, kad krovinio praradimas, sugadinimas ar pavėluotas jo pristatymas turi įvykti būtent dėl kroviniu disponuojančio asmens kaltės, nes kitaip už tai bus atsakingas vežėjas. Vežėjas, siekdamas atleidimo nuo atsakomybės, turi įrodyti ieškovo veiksmų netinkamumą arba aplaidumą, šių veiksmų ar neveikimo padarinius, t. y. krovinio praradimą, sugadinimą ar pristatymo pavėlavimą ir, svarbiausia, priežastinį ryšį tarp ieškovo kaltų veiksmų ir neveikimo. Tik įrodęs visa tai, vežėjas yra atleidžiamas nuo atsakomybės pagal CMR konvencijos 17 straipsnio 2 dalies nuostatas. Ir priešingai – viso to neįrodęs, vežėjas lieka atsakingas už žalą kroviniui ar pavėluotą krovinio pristatymą,

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-501/2004.

nes laikoma, kad jis nepaneigė CMR konvencijos 17 straipsnio 1 dalyje nustatytos prezumpcijos.

Antroji aplinkybių grupė, kai krovinio praradimas, sužalojimas ar pavėluotas pristatymas įvyko dėl ieškovo duotų nurodymų, o ne dėl vežėjo netinkamų veiksmų ar aplaidumo. Atleidžiant vežėją nuo atsakomybės pagal šią nuostatą, nepabrėžiama siuntėjo kaltė, kas skiria šias aplinkybes nuo pirmosios grupės aplinkybių. Tokius nurodymus siuntėjas ar gavėjas gali duoti raštu, žodžiu, faksograma, pažymėti važtaraštyje ir pan., tokių nurodymų buvimą byloje turi įrodyti vežėjas.

Lietuvos apeliacinis teismas nagrinėjo civilinę bylą, kurioje krovinio siuntėjas pateikė užsakymą vežėjui pervežti šviežias daržoves iš Olandijos į Maskvą. Siuntėjas nurodė, kad krovinytis turi būti pervežamas puspriekabe su tentu, nors pervežimas vyko vasaros metu, esant vidutinei 20° C temperatūrai. Vežamos daržovės sugedo ir krovinio siuntėjas pateikė ieškinį dėl nuostolių atlyginimo, tačiau teismas nusprendė, kad viena iš priežasčių, lėmusių daržovių sugedimą, buvo užsakymas jas vežti puspriekabe su tentu¹.

Trečioji aplinkybių grupė - paslėpti krovinio defektai. Pagal CRM konvencijos 17 straipsnio 2 dalies nuostatas krovinytis turi paslėptą defektą tada, kai tas defektas nebūdingas tokio pobūdžio kroviniams. Vadovaujantis Konvencijos 18 straipsnio 1 dalimi krovinio defekto buvimą turi įrodyti vežėjas. Teismui, sprendžiančiam bylą šiuo pagrindu, yra reikšmingi du faktai: paties krovinio pobūdis ir vežėjo veiksmai, vežant tokį krovinį. Krovinio paslėptas defektas, pavyzdžiui, gali nekelti problemų, kol prekės nejuda, bet gali nulemti žalą judėjimo metu; arba šaldytų maisto produktų pervežimui pateikti nepakankamai sušaldyti produktai, ir tai buvo jų gedimo vežimo metu priežastis².

Ketvirtoji grupė – tai aplinkybės, kurių vežėjas negalėjo išvengti, o šių aplinkybių padariniams negalėjo užkirsti kelio. Siekiant atleisti vežėją nuo atsakomybės šiais pagrindais, reikia įrodyti tiek aplinkybių, tiek ir jų padarinių neišvengiamumą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėdamas šios kategorijos bylas, remiasi tuo, kad vežėjas gali būti atleidžiamas nuo atsakomybės, jei įrodys, kad padarė viską, ką galėtų padaryti ypač sąžiningas ir pareigingas vežėjas tam, kad galima būtų išvengti žalos toje vietoje ir tuo metu³.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje civilinėje byloje nusprendė, kad byloje esantys įrodymai, patvirtina krovinio pagrobimo jo transportavimo metu faktą. Vežėjo

¹ Lietuvos teismų praktikos, taikant Ženevos 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos (CMR) normas, apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis/Teismų praktika. 2001. Nr. 15. p. 387.

² Ten pat. p. 379.

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-29/2002.

vairuotojo vairuojamą vilkiką su kroviniu įvykio metu užblokavo iš priekio tariamas policijos automobilis su skiriamaisiais ženklais bei švyturėliais, vairuotojui policijos uniforma persirengę asmenys nurodė persėsti į jų automobilį, po to sekė krovinio neteisėtas užvaldymas (pagrobimas). Vertinant tiek vežėjo kaip įmonės, tiek vilkiko vairuotojo veiksmus siekiant išvengti tokios situacijos bei jos pasekmių matyti, kad kiekvienas vežėjas šioje situacijoje, net ir imdamasis tam tikrų įmanomų bei protingų krovinio apsaugojimo priemonių kelyje, negalėtų nepaklusti asmenų, imituojančių policijos pareigūnus, nurodymams nesant jokio pagrindo abejoti tų pareigūnų tikrumu bei jų nurodymų teisėtumu¹.

Analizuojant Lietuvos teismų praktiką matyti, kad plėšimas ar ginkluotas užpuolimas dažnai pripažįstamas neišvengiama aplinkybe, tačiau vežėjo veiksmai visada yra vertinami per „atsargaus, rūpestingo, protingo ir sąžiningo vežėjo prizmę“ ir, jei nustatoma, kad plėšimo ar ginkluoto užpuolimo išvengti tomis sąlygomis nebuvo galima, vežėjas atleidžiamas nuo atsakomybės. Būtina pabrėžti, kad vertintinos labai konkrečios įvykio aplinkybės, atsižvelgiant ir į valstybę, paros laiką bei kitas svarbias aplinkybes. Antai, jei kroviniai vežami tokiais maršrutais, kurie tarptautinėje praktikoje pripažįstami itin pavojingais (Italija, Rusija, Lenkija ir kt.), vežėjas nuo atsakomybės galėtų būti visiškai atleistas tuo atveju, jei jis įrodys, kad plėšimas ar ginkluotas užpuolimas buvo įvykdytas tikrai išimtinėmis aplinkybėmis, kurių, net ir atsižvelgiant į vežimo specifiškumą, nebuvo galima numatyti ir išvengti. Vežėjui nepakanka įrodyti tik aplinkybių neišvengiamumą, jis turi įrodyti ir priežastinį ryšį tarp aplinkybių ir žalos, praradimo ar pavėlavimo. Pažymėtina, kad neišvengiamos turi būti tiek aplinkybės, tiek jų padariniai.

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1024.

MAGISTRINIO DARBO IŠVADOS

Atlikus tyrimą formuluotinos šios išvados:

Lietuvos teismų praktikoje pripažįstama, kad tarptautinė privatinė teisė yra vidaus (nacionalinės) privatinės teisės dalis, kurios normos reguliuoja civilinius, šeimos, darbo ir kitus privatinis santykius, turinčius tarptautinį elementą.

Tarptautinei privatinei teisei yra būdingas jos šaltinių dualizmas, nes tarptautinė privatinė teisė apima ir nacionalinėje statutinėje teisėje įtvirtintas kolizines normas ir tarptautinių sutarčių nuostatas.

Tarptautinės sutartys, kaip tarptautinės privatinės teisės šaltiniai, yra trijų rūšių:

tarptautinės sutartys nustatančios vienodas kolizines normas visoms valstybėms, tos sutarties dalyvėms;

tarptautinės konvencijos nustatančios vienodas (unifikuotas) taisykles tam tikriems santykiams su užsienio elementu tiesiogiai reguliuoti;

dvišalės ar daugiašalės sutartys dėl teisinės pagalbos civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose, nustatančios civilinių bylų teisingumą ir taikytiną teisę.

Lietuvos teismai nagrinėdami tarptautinį elementą turinčias bylas padaro nemažai klaidų, nes nesiremia arba neteisingai taiko atitinkamus tarptautinės privatinės teisės šaltinius.

Daugumoje Lietuvos Respublikos dvišalių sutarčių dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose yra nuostata, kad vienos susitariančiosios šalies piliečiai kitos susitariančiosios šalies teritorijoje savo asmeninių ir turtinių teisių atžvilgiu naudojami tokia pat teisine gynyba kaip ir tos susitariančiosios šalies piliečiai. Ši nuostata iš esmės reiškia, kad atitinkamos užsienio valstybės pilietis gali ginti savo teises Lietuvos Respublikos teisme reikšdamas ieškinį pagal bendrąsias Civilinio proceso kodekse nustatytas ieškinio teisingumo taisykles.

Analizuojant Lietuvos teismų praktiką matyti, kad Lietuvos tarptautinė privatinė teisė yra mišri teisės šaka, kurią sudaro materialiosios ir proceso teisės normos. Specifinė tarptautinės privatinės teisės normų rūšis yra kolizinės normos, kurios pagal atliekamą funkciją (taikytinos teisės nustatymas) negali būti priskirtos nei prie reguliacinių, nei prie apsauginių normų

Civilinių bylų su tarptautiniu (užsienio) elementu teisingumas Lietuvos teismams nustatomas atsižvelgiant į tai, ar Lietuva su atitinkama užsienio valstybe yra sudariusi tarptautinę dvišalę sutartį. Jeigu yra sudaryta tarptautinė dvišalė sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose, bylos teisingumas

turi būti nustatomas pagal tarptautinės sutarties taisykles. Tačiau kai yra daugiašalė tarptautinė sutartis teisingumo klausimais, prioritetas suteikiamas daugiašalėje tarptautinėje sutartyje nustatytoms teisingumo taisyklėms, išskyrus atvejus, kai daugiašalė tarptautinė sutartis numato, jog ji neturi įtakos sutarties dalyvių sudarytoms dvišalėms tarptautinėms sutartims.

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, Lietuvos Respublikos teismai privalo taikyti ir Europos Sąjungos teisės aktus, kuriuose yra reglamentuojami bylų teisingumo klausimai. Europos Sąjungos teisės aktų taikymas Lietuvos Respublikos teismų praktikoje taip pat turi konvencinį pobūdį.

Nagrinėjant tarptautinį elementą turinčią bylą, labai svarbu tinkamai kvalifikuoti bylos šalis siejančius teisinius santykius. Santykių kvalifikavimas yra svarbus ne tik sprendžiant teisingumo klausimą, bet ir nustatant šalių santykiams taikytiną teisę. Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse ir Civiliniame kodekse yra nustatytos skirtingos kolizinės normos atitinkamiems privatinųjų teisinių santykių institutams, todėl konkrečios kolizinės ar materialinės tarptautinės privatinės teisės normos taikymas priklauso nuo teisingo teisinių santykių kvalifikavimo.

Lietuvos Respublikos teismai turi *ex officio* nustatyti, ar konkrečiam dėl pervežimo kilusiam ginčui yra taikytina CMR konvencija, t.y. turi nustatyti CMR konvencijos taikymo šalių santykiams sąlygas.

CMR konvencija yra specialus aktas bendrojo teisės akto – Lietuvos Respublikos civilinio kodekso – atžvilgiu (*lex specialis generali derogat*).

Lietuvos teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad teismai ne visada taiko CMR konvenciją, nors pagal santykių pobūdį turi tai daryti.

SANTRAUKA

Šiame darbe nagrinėjama Lietuvos Respublikos teismų praktika taikant tarptautinės privatinės teisės normas. Šių teisės normų taikymas yra ypatingas tuo, kad Lietuvos Respublikos teismams kolizinės normos taikymas dažnai reiškia nukreipimą į kitos valstybės teisę arba tiesioginį tarptautinių sutarčių normų taikymą teisiniams šalių santykiams. Pagrindinis šaltinis darbe nagrinėjamai temai aptarti yra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus nutartys konkrečiose bylos ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimu aprobuota Lietuvos Respublikos teismų praktika taikant tarptautinės privatinės teisės normas. Kadangi Lietuvos teismų praktika šioje srityje negausi, darbe yra ieškoma atsakymų į kai kuriuos su užsienio teisės taikymu susijus klausimus, kurie gali kilti teismas taikant tarptautinės privatinės teisės normas.

Darbas susideda iš trijų pagrindinių dalių. Pirmoji dalis yra teorinio pobūdžio, skirta apibūdinti pačią tarptautinės privatinės teisę kaip savitą teisės šaką, išskirti pagrindinius jos požymius, apibūdinti jos reguliuojamus teisinius santykius ir juos reglamentuojančius teisės aktus ir jų vietą Lietuvos teisinėje sistemoje. Antrojoje darbo dalyje yra nagrinėja teismų praktika taikant tarptautinės privatinės teisės normas atskiriems privatinių teisinių santykių institutams. Kadangi Lietuvos teismams dažniausiai tenka taikyti tarptautinės privatinės teisės normas nagrinėjant šalių ginčus kylančius iš tarptautinio krovinių pervežimo keliais teisinių santykių, trečioji darbo dalis yra skirta 1956 m. Ženevos tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos (CMR konvencijos) taikymo Lietuvos Respublikos teismų praktikoje analizei. Šioje darbo dalyje yra nagrinėjamos CMR konvencijos taikymo sąlygos, vežimo sutarties šalių atsakomybės pagrindai, ypatingą dėmesį skiriant vežėjo atsakomybei.

SUMMARY

This thesis presents the analysis of the judicial practice of courts in the Republic of Lithuania related to international private law norms. The practice of the norms is specific due to the fact that the collision norm application in the courts of the Republic of Lithuania often means shifting the matter to the other country's law or the direct application of the international contract norms. The main source used to explore the theme is judgments in civil cases passed by the Lithuanian Supreme Court and the international private law practice in the courts of the Republic of Lithuania which was approved by the Lithuanian Supreme Court Senate. Considering the fact that the practice of Lithuanian courts in this field is sparse, the thesis is looking for answers in some of the foreign law applications which arise for courts examining them.

The thesis consists of three main parts. The first part is theoretical and describes the international private law itself as a distinctive branch of law. In addition, it speaks about the main features of the international private law as well as its interaction with judicial relations, law acts and their place in the Lithuanian law system. The second part discusses the court practice in the international private law and its norms for distinct institutes in private legal relations. Due to the fact that most litigation in the international carriage of goods is solved by applying the international private law, the third part studies the 1956 Geneva Convention and its significance in the practice of Lithuanian courts. This part concentrates on the conditions of the Convention application, the responsibility of parties who signed a transfer contract and the transporter's responsibility in particular.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos įstatymai ir tarptautinės sutartys

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992. Nr. 33-1014.
2. 1886 m. Berno Konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos. Valstybės žinios, 1995. Nr.40
3. 1956 m. gegužės 19 d. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (CMR). Valstybės žinios, 1998. Nr. 107-2932.
4. 1980 m. Vienos Konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. Valstybės Žinios. 2002. Nr. 13-480.
5. 1993 m. gegužės 29 d. Konvencija dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje. Valstybės žinios, 1997. Nr. 101-2552.
6. 1996 m. spalio 19 d. Hagos Konvencija dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje. Valstybės žinios. 2003, Nr. 91.
7. 1992 m. liepos 21 d. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. Valstybės žinios, 1995. Nr. 13-296.
8. 1992 m. spalio 20 d. Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. Valstybės žinios, 1994. Nr. 43-779.
9. 1992 m. lapkričio 11 d. Lietuvos Respublikos, Estijos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių. Valstybės žinios, 1994. Nr. 28-492.
10. 1993 m. sausio 26 d. Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose. Valstybės žinios, 1994. Nr. 14-234.
11. 1993 m. vasario 9 d. Lietuvos Respublikos ir Moldovos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. Valstybės žinios, 1995. Nr. 19-440.
12. 1993 m. liepos 7 d. Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. Valstybės žinios, 1994. Nr. 91-1767.

13. 1994 m. rugpjūčio 9 d. Lietuvos Respublikos ir Kazachstano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. Valstybės žinios, 1998. Nr. 51-1399.
14. 1997 m. vasario 20 d. Lietuvos Respublikos ir Uzbekistano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. Valstybės žinios, 1997. Nr. 101-2552.
15. 2000 m. kovo 20 d. Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos civilinėse ir baudžiamosiose bylose. Valstybės žinios, 2001. Nr. 75-2642.
16. 2001 m. spalio 23 d. Lietuvos Respublikos ir Azerbaidžano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. Valstybės žinios, 2002. Nr. 75-3217.
17. 1964 m. liepos 7 d. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000m. liepos 5 d. redakcija). Valstybės žinios, 2000. Nr. 54-1556.
18. 1969 m. liepos 16 d. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas (2000 m. liepos 19 d. redakcija). Valstybės žinios, 2000. Nr. 58-1713.
19. Lietuvos Respublikos kelių transporto kodeksas. Valstybės Žinios, 1996. Nr. 119-2772;
20. 2000 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000. Nr. 74-2262;
21. 2002 m. vasario 28 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas Valstybės žinios, 2002. Nr. 36-1340.
22. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. Valstybės žinios 1999. Nr. 13-308.
23. 2001 m. kovo 20 d. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. Valstybės žinios, 2001. Nr. 31-1010.

Specialioji literatūra

24. Kuhn A.K. Comparative commentaries on private international law, or Conflicts of laws. New Jork: Macmillan. 1937.
25. Laužikas E.; Mikelėnas V.; ir Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. T.2. Vilnius: Justitia, 2005.
26. Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001.
27. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: Pirmoji knyga / Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.

28. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.

Lietuvos Respublikos teismų praktika

29. 1995 m. sausio 24 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos“. Valstybės žinios, 1995, Nr. 9-199.

30. 2000 m. gruodžio 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“. Vilnius: Teismų praktika. 2001. Nr. 14.

31. Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis/Teismų praktika. 2001. Nr. 14

32. 2001 m. birželio 15 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 31 „Dėl Lietuvos teismų praktikos, taikant Ženevos 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvenciją (CMR) apžvalga“. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis/Teismų praktika. 2001. Nr. 15.

33. Lietuvos teismų praktikos, taikant Ženevos 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos (CMR) normas, apžvalga. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis/Teismų praktika. 2001. Nr. 15.

34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 1362/2000.

35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–318/2000.

36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-203/2001.

37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-936/2001.

38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-29/2002.

39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-100/2002.

40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-730/2003.

41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1024.

42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-75/2004.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-113/2004.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-168/2004.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-287/2004.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2004.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-501/2004.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-3/2005.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-363/2006.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-520/200.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-130/2007.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-15/2007.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-142/2007.